

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

15. évfolyam,
2013. 1. szám

28.

TARTALOM

EMLÉKIDÉZÉS: VESZPRÉM, 1848/49

A veszprémi színjátszás 1848/49-ben	3	Hudi József
„Éljen a haza! Virágozzék Veszprém városa!” – az alkotmányos mozgalom Veszprémben	17	Földesi Ferenc
1848–1849 eseményei a veszprémi székesegyház zenei naplója alapján (a veszprémi püspökség a forradalmi események alatt)	41	M. Tóth Antal
„Éljen a magyar király, éljen a szabadság, éljen Kossuth!” (Néhány forrás Veszprém város 1848–1849. évi történetéből)	55	Somfai Balázs
1848/49-es honvédsírok a veszprémi Alsóvárosi temetőben	76	Gy. Lovassy Klára Földesi Ferenc

TANULMÁNYOK

A két szomszédvár. Veszprém és Usztolni Belgirad 1609–1699. II. rész	77	Veress D. Csaba
---	-----------	-----------------

KÖZLEMÉNYEK

Hol jelent meg a legnagyobb magyar verbunkos táncgyűjtemény? „Magyar nóták Veszprém vármegyéből” (1823–1832)	98	Rakos Miklós
--	-----------	--------------

Emlékjegyek **b/2-3** Elek Miklós

MEGEMLÉKEZÉSEK

A fönixmadár éneke. Az 1977-ben alakult Hóvirág Énekegyüttes története	103	Somfai Katalin
---	------------	----------------

KÖNYVSZEMLE **121** Gózszy Zoltán

Évfordulónaptár 2013 Veszprém **124** Vereskuti Klára

EMLÉKEZÉS: VESZPRÉM, 1848/49

A veszprémi színháztörténet 1848/49-ben

HUDI JÓZSEF

A MAGYAR NYELVŰ SZÍNHÁZTÖRTÉNET KIALAKULÁSÁBAN ÉS FENNTARTÁSÁBAN fontos szerepet játszottak a 19. század első felében a vidéki városok, amelyek rövidebb-hosszabb időre befogadták a vándorszíni társulatokat.¹ A német és magyar polgársággal is bíró mezővárosokban – mint Pápán és Veszprémben – a német társulatok már a 18. század második felében is megfordultak, magyar társulatok azonban csak a 19. század első harmadában jelentek meg. Mai ismereteink szerint Pápán 1817-ben,² Veszprémben 1820-ban lépett fel az első magyar nyelvű színháztörténeti társaság.³ A reformkorban a magyar társulatok kerültek fölénybe, támogatásuk nemzeti ügyvé vált, de a német direktorokat nem sikerült teljesen kiszorítani.⁴ A német társulatok még egy ideig 1849 után is felléptek mindkét városban. A német polgárság és a részben német nyelvű zsidóság magyarosodásával azonban elenyészett a német színháztörténeti társadalmi bázisa. A német színháztörténet a kiegyezés korában a német többségű, vagy jelentős németséggel rendelkező nagyobb városokba (Brassó, Eszék, Győr, Pécs, Pozsony, Nagyszombat, Sopron, Temesvár) szorult vissza.⁵

A megyeszékhelyen a színház iránti fogékonyságot a 18. században a piarista gimnáziumban 1723-tól latin és magyar nyelven előadott iskoladramák alakították ki.⁶ A legsikerültebb előadásokat a város közönsége előtt is bemutatták. A hivatali értelmiség, művelt nemesség és iskolázottabb polgárság körében a műkedvelő zenélés, színháztörténet egyaránt meghonosodott. A közműveltség emelkedésével egyre nőtt a kultúra fogyasztóinak tábora.⁷

A reformkorban a győri, füredi, kassai, székesfehérvári színháztörténeti társulatok alkalmi játékszínen, rendszerint valamelyik fogadó nagytermében léptek fel, miután a püspöki prefektustól megkapták a játékengedélyt. A mintegy 13–14.000 lakosú, katolikus többségű város közönségének szervezését úgy oldották meg, hogy a kézzel írt vagy nyomtatott műsort (színi cédulát) a színlaposztó elvitte a megadott címre. Az összetételükben is gyakran módosuló társulatok változatos repertoár összeállítására törekedtek, hogy a különböző ízlésű és műveltségű nézők kegyeit megnyerjék. Bérletes előadásokat is hirdettek. A nagyobb társulatok zenés és prózai előadásokat egyaránt tartottak.

A színtársulatok üzleti vállalkozások voltak, ezért az igazgatók megbízható mecénások megnyerésére törekedtek. Az egymással szomszédos vármegyékkel kötöttek több évre szóló szerződést, melyben meghatározták a támogatás feltételeit. Ezzel színi kerületek körvonalai rajzolódtak ki: olyan vándorlási útvonalak, amelyek egész évben biztosították a társulatok megélhetését és ezzel párhuzamosan az útvonal mentén elhelyezkedő városok lakosainak a színházi élményt.⁸

A társulatok olyan műsorrendet alakítottak ki, hogy biztos bevételre tegyenek szert. A németből, franciából átültetett vagy népszerű magyar írótól származó vígjátékok, bohózatok, zenés-táncos betéteket tartalmazó népszínművek biztos sikert jelentettek. Gyakran alkalmaztak nem színházi megoldásokat: a felvonások között akrobaták vagy magántáncosok léptek fel, az előadás végén tárgynyeremény-sorsolást tartottak. Az előadásokat néha tűzijáték kísérte. A zenét maga a színésztársaság, egy-egy cigánybanda, esetleg katonazenekar, nem ritkán a veszprémi székesegyházi zenészek biztosították.

A színészek a tiszta bevételből általában részarányosan (rangjuknak, szerepüknek megfelelően) részesültek, a fővárosi színészek viszont legtöbbször fix összegért szerződtek. Mivel a siker sok tényezőn múlt, gyakran előfordult, hogy a tervezett bevétel valamilyen okból elmaradt, a színészekre nélkülözés várt. A rendkívüli élethelyzetek igen kreatívvá tették őket.

Az igazgatók 1837 után a nyári szezonban egy-két neves fővárosi színészt is szerződtettek, hogy még vonzóbbá tegyék a kínálatot. Az is gyakorlattá vált, hogy a fűdőszezonban Balatonfüreden tartózkodó társulat, vagy annak egy része Veszprémbe is ellátogatott.⁹ Más alkalommal a fűrdőről távozva ejtették útba a veszprémi megyeszékhelyet.¹⁰ Az általában jól válogatott színészekből álló füredi társulat előadásait a fűrdőn tartózkodó veszprémi közönség is láthatta. Nem véletlen, hogy az 1831-ben átadott füredi (Zala vm.) állandó színház építéséhez a veszprémi (és Veszprém megyei) birtokosok, tisztviselők, értelmiségiek is jelentősen hozzájárultak.¹¹

A többféle helyár, a vasárnapi népszerű előadások lehetővé tették, hogy a szegényebb polgárok is színházi élményhez jussanak. A színház valóban demokratikus intézménynek bizonyult, hiszen a város minden rendű-rangú lakosa számára nyitva állt.¹² A színházi élmények sokakat arra ösztönöztek, hogy maguk is színésznek álljanak. A veszprémi polgárcsaládba született Tripammer (Szigeti) József (1822–1902) pesti joghallgató korában, 1841-ben lépett a színészi pályára, s futott be fényes színházi karriert.¹³ 1842 júniusában Baky Gábor társulatával szülővárosában is fellépett, ahol meggyőződhetek kiváló testi adottságairól és színészi tehetségéről.¹⁴ Nemsokára öccse, Szigeti Imre (1831–1902) is követte a színészi pályán. 1855-ben Pécssett lépett színpadra. 1860-ban igazgatói engedélyért folyamodott, de 1868-ban tönkrement.¹⁵

A hazafias lelkesedés a női nemet is áthatotta. Ezt bizonyítja, hogy az 1826 körül született, veszprémi származású Kállay Teréz 1853-ban már Békés vármegyében, Szegedy (Klement) Sándor társulatában játszott.¹⁶ Példáját a következő évtizedekben többen követték.

A színházat a művészetpártoló mecénások (magánszemélyek, színházi társaságok, vármegyék) és a közönség tartotta fenn; az állam nemhogy támogatta, hanem akadályozta működését. Rendeletekkel szabályozta a színházak működését, áttételesen az előadható darabok témáját, tartalmát, melynek betartását a cenzúrahivatal ellenőrizte. A színházi és irodalmi cenzor (Veszprémben általában a piarista, Pápán a bencés gimnázium igazgatója) örködött az államrend fenntartásán.¹⁷ 1848-ban a cenzúra eltörlésével a gondolat- és sajtószabadság korszaka köszöntött be. Ahogy az egységes városigazgatás kialakítására is ekkor nyílt lehetőség.¹⁸

A szabadságharc idején az országot járó társulatok nagy része felbomlott; a fiatal színészek egy része önként beállt a honvédseregbe. A harcok kiéleződésekor a még működő társulatok is feloszlottak. Csupán néhány társulat tartott ki. Veszprém lakossága abban a szerencsés helyzetben volt, hogy 1848-ban és 1849-ben is láthatta Thália papjait és papnőit.

1848. január-márciusban *Chiabay (Csabay, Kubay) Pál*¹⁹ színtársulata szórakoztatta a veszprémieket az *Izer vendéglő* színháztermében. A rendszerint fél hétkor bemutatott előadásoknál két helyárat (20, illetve 10 ezüstkrajcár) állapítottak meg. (1. sz. táblázat)

A társulat 1847. október 24-én Szekszárdon befejezte előadásait, innen Székesfehérvárra indult, ahol 1848. január 16-ig játszottak, majd Veszprémbe készültek. Veszprémben január 22-én kezdték előadásait, majd – miután március 12-én megtartották a búcsúelőadást – Pécsre indultak. Március 18-án délben érkeztek a baranyai megyeszékhelyre.²⁵

Chiabay a nyomtatott színlapokon tudatos reklámfogásokkal élt. A bemutatott műveknél, melyeknek többsége francia darab volt, kiemelte, hogy a fordító pesti színész. Többször hivatkozott arra, hogy újdonsággal jelentkezik. A február 3-i színlapon pl. föltüntette, hogy 5-én „*a' szerencsétlenül kimult Czako Zsigmond*” író *Leona* című tragédiája Szöllősy [Szöllősy Mihály] és felesége [Tamási Judit] javára²⁶ „*itt először adatik*”. Az est utóbb irodalomtörténeti eseménnyé vált, ugyanis a darabot az átutazóban lévő Petőfi Sándor és felesége is megtekintette. Megjelenésük nagy feltűnést keltett. Szuper Károly fáklós felvonulást tervezett a tiszteletükre, de az a rossz idő miatt elmaradt.²⁷

Az 1848. február 6-án bemutatott „*A' parisi rongyszedő*” c. darabot azzal próbálták sikerre vinni, hogy a „*legujabb francia népszínmű*”, amelyet egyfelvonásos előjátékkal, 8 szakaszban adják elő, s a színlap alján 4 sorban megmagyarázta, hogy bár az eredeti 6 szakaszban íródott, itt a 8 szakaszra bontásra voltaképpen azért van szükség, mert az eredeti változatot nagy, gépekkel felszerelt színpadokon lehetne csak előadni, mivel azok segítségével a díszlet átváltoztatása könnyen lehetséges. Itt e mű két felvonásában a színpadot hosszában két részre osztották, ezekben két szobát alakítottak ki, melyekben egyszerre mennek a jelenetek. Az előjáték („*Az austerliczi ökölcsepás*”) szorosan illeszkedett az előadáshoz: a főszereplővel, Jean párizsi rongyszedővel először az austerlitz csata idején találkozunk. A népszínműben viszont 20 évvel később a főhőst alakító Szuper Károly már mint Jean apó lép színre.

1. sz. táblázat

A Veszprémben Chiabay Pál társulata által 1848-ban bemutatott színművek kimutatása

Hó	Nap	Darab címe	Felvonás	Műfaja
január	22. szombat	Egy napi kacérság ²⁰	3	vígjáték
február	3. csütörtök	Báró és bankár	3	szomorújáték
	5. szombat	Leona	4	tragédia
	6. vasárnap	A' parisi [párizsi] rongy-szedő	8 szakasz	francia népszínmű
	8. kedd	Egy nő, ki az ablakon kiugrik ²¹	2	Vígjáték népdalokkal, táncokkal
	10. csütörtök	Leánykérés szabály szerint, vagy: Ha parancsolja	4	vígjáték
	12. szombat	Donna Dianna (Chiabayné jutalomjátéka)	5	udvari vígjáték
	13. vasárnap	Házasság dobszónál	3	énekes vígjáték
	14. hétfő	Bácsi ²²	3	vígjáték
	19. szombat	Pesti arszlánok	4	vígjáték
	24. csütörtök	Ki mer, nyer	2	udvari vígjáték
	26. szombat	Egy színésznő (Benedek József és neje jutalmául ²³)	5	eredeti dráma
27. vasárnap	A' fekete asszony	3	énekes bohózat (paródia)	
március	4. szombat	„Miczbán családja” (Szuperne ²⁴ jutalomjátéka)	3	eredeti történeti dráma
	5. vasárnap	Három király, három dáma, vagy: Farsang utolsó napja	3	francia vígjáték
	6. hétfő	Marsa, az ezred lánya	3 szakasz	énekes színmű
	11. szombat	Lázadó zsidók	5 szakasz	regényes dráma
	12. vasárnap	Pesti árviz, avagy: Egy szekrény rejtelvei	3 szakasz	eredeti népszínmű dalokkal

A naplóíró Szuper Károly portréja

karriert a színészzel felcserélő Fáncsy Lajos (1809–1854) Egressy Gábor mellett a reformkor legképzettebb színésze volt.

A két nap múlva bemutatott *Donna Diana* c. udvari vígjátékot Moretto spanyol eredetijéből előbb West németre, abból Somolky (Komlóssy Ferenc) magyarra fordította. Annak feltüntetése, hogy a mű ismert külföldi darab, szintén jó fogásnak bizonyult. Ismert írók esetében a keresztnévet fel sem tüntették a színlapon. A március 4-én bemutatott „*Miczbán családja*” (helyesen: *Micbán családja*) esetén csak annyit közöltek a nézőkkel, hogy az eredeti történeti drámát, amelyet előjátékkal fognak bemutatni, „*irta Szigligeti*”, vagyis Szigligeti Ede. Vonzerőt jelenthetett, hogy a színlap szerint „*Zarka úr, a jutalmazandó iránti szívességéből – mint műkedvellő lép föl.*” Az előadássorozat megkezdésének és befejezésének tényét is föltüntették a színlapokon. Március 5-én azt olvashatták az érdeklődők, hogy: „*A mai előadással – ez uttal mint utolsóval – bevégi működéseit, 's a' t. cz. közönség folytonos pártfogásaért hálaköszönetét nyilvánítja / a' színésztársulat.*” A társaság azzal is növelni kívánta a bevételt, hogy hírül adta: a Gozlan által írt, s Fekete Soma által magyarra fordított legújabb vígjáték „*itt először adatik*”, mely „*Adatott először Párisban, a' Theatre du Vauveille-ban 1847 január 26-kán.*” Vagyis egy évvel a párizsi bemutató után már Veszprémben játszották.

Úgy látszik, a közönség tartóztatta a színészeket, mert március közepéig itt játszottak. A *Lázadó zsidók* (Ludwig Beckstein zsidó író darabja, ford. Kiss István) a középkori nagy pestisjárvány idején játszódik Németországban, amikor a zsidókat tették meg a „*fekete halál*” okozójául és kiűzték őket az országból. A téma azért volt

A közönségcsalogatást szolgálta, hogy az *Egy nő, ki az ablakon kiugrik* c. zenés-táncos vígjátékban a játék közben csárdást is táncoltak, továbbá az, hogy két felvonás között az 5 éves Szöllősy Nina²⁸ Vörösmarty-verset szavalt, majd az előadás után Zarka István helybeli táncművész „*nemzeti magánytánczczal*”, vagyis magyaros szólótáncos lépett fel. A Scribe után Somolky Ferenc [= Komlóssy Ferenc] által magyarított darabot ily módon a helyi közönség igényeihez igazították. (A február 24-i előadás után Schuldheisz Erzsébet, Zarka úr tanítványa lépett fel magánytáncossal.)

Az 1848. február 10-én bemutatott *Leánykérés szabály szerint* c. vígjátékot „*legmulattatóbb vígjátéknak*” nevezte a színlap, amely arról is tájékoztatta a veszprémieket, hogy Töpfer Károly művét Fáncsy Lajos magyarította. A tudományos

időszerű, mert Magyarországon 1848 tavaszán zsidóellenes hangulat uralkodott, amely egyes városokban pogromokhoz vezetett. A színmű hatását fokozta, hogy a „*Játék végeztével a' máglyán történendő megégetést bengáli tűz világosítandja.*” A vándortársulatok gyakran éltek ilyen és hasonló meglepetést okozó, és hatást fokozó hang- és fényeffektusokkal, amelyekhez a szükséges alapanyagokat a helyi boltokban, patikákban szerezték be. Ha a színészek közt nem volt felkészült „*tűzmes-ter*”, akkor külső „*szakértő*” kértek fel a mutatványra.

Az utoljára bemutatott *Pesti árvíz* Szigligeti Ede sikeres népszínműve volt, melynek zenéjét Erkel Ferenc szerezte. Az 1838. évi árvíz idején játszódó színmű a színlap szerint az előadássorozat (most már végleges) búcsúdarabja volt.

1848 májusában már a polgári átalakulás tartotta lázban a várost. A május 19-én kelt tudósítás szerint „*társas életünket politicalai színezet jellemzi*”. Mindez nem jelentette azonban a színészet háttérbe szorulását – erre a fegyveres szabadságharc kitörése után került sor, amikor a társaságok többsége feloszlott, s a színészek java-része honvédnek állt.

A veszprémi közönséget az ekkor már Veszprémben tartózkodó *Hetényi József* és társulata szórakoztatta.²⁹ A társulat törzsét maga a család alkotta: Hetényi József, Hetényi Gyula, Hetényi Antónia, Hetényi Laura és Hetényi Amália. Az igazgató, valamint Hetényi Gyula és Laura a főbb szerepekben játszottak. Laura énekes színészként a társulat egyik oszlopa volt.³⁰

Míg Chiabay az *Izer vendéglő* nagytermét bérelte³¹, addig az őt követő *Hetényi József*³² a *Stingli vendéglő „teremében*” – a későbbi Koronában, az 1990-es években Gourmandia Étteremben, a mai Hungária Étterem épületegyüttesében³³ – lépett fel május derekától július elejéig, változatlan helyárák (10, 20 ezüstkrajcár) mellett, este fél nyolckor vagy nyolc órakor. Sőt, *nyáron színkört* építettett föl az ún. „Belvárosi püspöki kertben” (a mai Petőfi Színház előtti parkban) és jó idő esetén ott tartották az előadásokat. Ujfalussy Sándor³⁴ rendező nem követte Chiabayt, hanem Hetényinél szerződött le. A színlapok kiadójaként is őt tüntették fel a nyomtatványokon.³⁵ (2. sz. táblázat)

Hetényi hasonló, az újdonságértéket hangsúlyozó propagandát folytatott, amiben a tapasztalt rendező is segítségére lehetett. Az újításnak része volt, hogy a régebbi darabokat is a forradalmi átalakuláshoz igazították. Ennek legjellemzőbb példája a nemzetőrség tiszteletére *június 20-án* bemutatott „*Talpra magyar*” című „*eredeti hazai dráma*” volt, amely valójában Kisfaludy Károly 1441-ben játszódó Hunyadi-dramája (*Kemény Simon*) volt új címmel.³⁹ A hatást fokozta, hogy a játék végeztével István főherceg, nádor „*fényesen kivilágított arcképe előtt*” a Szózatot énekelte el „*az egész karszemélyzet*”.

A színlapból kitétni, hogy a *színkört* a püspök, gr. Zichy Domonkos engedélyével ekkor avatták fel, s az előadásokat ezután jó idő esetén itt, rossz idő esetén a „*színházban*”, azaz a *Stingli vendéglőben* adták elő.⁴⁰ A Gaál József által írt tündérbóhozatot, *A peleskei nótáriust* szintén a püspökkertben adták elő oly módon, hogy a nótárius játék közben lóháton jelent meg a színen. A június 27-én előadott *Kép-*

2. sz. táblázat

**Hetényi József színháztársulata által Veszprémben
1848-ban bemutatott darabok**

<i>Hó</i>	<i>Nap</i>	<i>Darab címe</i>	<i>Felvonás</i>	<i>Műfaja</i>
május	21. vasárnap	Alvajáró	3	énekes vígjáték (opera)
	25. csütörtök	Nagykorú	3	vígjáték
	28. vasárnap	„A tündér világi leány vagy; Paraszt mint dúzs” (Hetényi Laura jutalomjátéka)	4 szakasz	énekes bohózat
június	12. hétfő	A postalegény	3 szakasz	énekes vígjáték
	13. kedd	Ludas Matyi	4 szakasz	énekes vígjáték ³⁶
	20. kedd	Talpra magyar, hí a haza, áldozunk a honért!	2	eredeti hazai dráma
	25. vasárnap	„Peleskei nótárius”	4 (3 szakasz- ban)	eredeti éne- kes bohózat ³⁷
	27. kedd	Képmutató vagy: Így áll a világ ³⁸	4	[vígjáték]
júl.	4. kedd	Szapáry Péter vagy: Budavá- ra visszavétele a törököktől	5 szakasz	hősi játék [vitői játék]

*mutató*⁴¹ (Albini után ford. Balog István) színlapja grafikai újítást is tartalmazott, mivel alcímét („*Igy – vagyis a feje tetején – áll a világ*”) azzal emelték ki, hogy egy-egy betűt 90 vagy 180 fokkal elfordítottak.

Hetényi is gyakran élt azzal a fogással, hogy a darabban vagy a felvonások közt dalbetéteket adatott elő. Május 25-én Laura lánya a felvonások közt Ernani nagyoperájából adott elő szót („*magánydal*”). Május 28-án, amikor Laura jutalomjátékaként Raimund „*nagy énekes bohózatát*” adták, melyet Szerdahelyi J[ózsef] fordított magyarra, az előadás után, amikor az ajándékok átadására került sor, a *Hymen*⁴² *áldása* című tablót („*néma ábra*”) mutattak be „*veres fény mellett*”. A görög-tűz bizonyára nagy hatást gyakorolt a nézőkre.

1848. június 13-án, a színlap szerint Szerdahelyi [József] írta⁴³ *Ludas Matyi* előadása során „*új népdalokat*” is énekeltek. A július 4-én előadott, a török korban Budán játszódó „*Szapári [Szapáry] Péter*” c. hősi játék 5 szakaszának (felvonásának) elején Budavára visszavételét ábrázoló tabló („*néma ábrázolat*”) formájában is fokozták a hatást. A színlap azt ígérte, hogy a „*néma ábrázolat Bengálai fénnel*

sődött társulat jó színvonalon és szép sikerrel működött.⁵² Az előadott darabokról a naplóíró – talán óvatosságból – nem jegyezt fel semmit. Május végén Győrben próbálták szerencsét, 1849. május 25-én pedig már Győrben voltak, ahol ezután óriási sikerrel adták Szigeti József *Egy táblabíró a márciusi napokban* c. háromfelvonásos vígjátékát. A társulatot Latabár Endre⁵³ egészítette ki, aki karmesterként az énekes darabokat tanította be. A közönség felerészben a hadi győzelmeken örvendező polgár, felerészben „piros zsinóros honvéd volt”.⁵⁴

A társulat a nyári fürdőidény beköszöntével Füredre tette át székhelyét. Az előadott darabokról nem maradtak fenn színlapok, s a harci zajok közepette elmaradtak a korábban megszokott színikritikák is.

IRODALOM

- BALOGH 1928 = BALOGH István naplója. Sajtó alá rendezte: Barna János. Makó, 1928.
- BÁNDI 2005 = BÁNDI László: Balatonfüred emlékjelei. Második, bővített kiadás, Balatonfüred, 2005. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 13.)
- BENKŐ 1873 = BENKŐ Kálmán: Magyar színvilág 1565–1872. Pest, 1873.
- ELEK 1988 = Békés megye színészeti emlékei a Bach-korszak első éveiben. = Békés Megyei Múzeumi Közlemények 13. 1988. 20–58.
- FRANCISCS 2001 = FRANCISCS Károly visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Hudi József. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések, 3.)
- GAJDÓ 2001 = GAJDÓ Tamás (szerk.): Magyar színháztörténet 1873–1920. Bp., 2001.
- HUDI 1989 = HUDI József: A veszprémi Színpartoló Egyesület az állandó színház megteremtéséért 1905–1908. = Horizont 1989. 2. sz. 16–20.
- HUDI 2005 = HUDI József: Az írni-olvasni tudás alakulása Veszprémben a 19. században. = Veszprémi Szemle 8. 2005. 3–4. sz. 29–39.
- HUDI 2008a = HUDI József: A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861). Veszprém, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány Kiadványai, 42.)
- HUDI 2008b = Adalékok a veszprémi színjátszás történetéhez 1723–1873. = Acta Papensia 8. 2008. 3–4. sz. 151–194.
- HUDI 2009 = A veszprémi színjátszás kezdetei (1723–1879). Veszprém, 2009.
- KATONA 1996 = KATONA Csaba: Szöllősy Nina emlékezete Balatonfüreden. = Fejezetek Balatonfüred történetéből. Szerkesztette: Németh Ákosné. Balatonfüred, 1996. 17–22.
- KERÉNYI 1990 = KERÉNYI Ferenc (szerk.): Magyar színháztörténet 1790–1873. Bp., 1990.
- KERÉNYI 2000 = A magyar színikritika kezdetei 1790–1837. I–III. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta és a mutatókat készítette: Kerényi Ferenc. Bp., 2000.
- KERÉNYI 2004 = KERÉNYI Ferenc: A színház mint társaséleti színtér. = Budapesti Negyed 46. 2004. 4. sz. 67–89
- KERÉNYI 2008 = KERÉNYI Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz. Bp., 2008.
- KILIÁN 1994 = A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Kilián István. Bp., 1994. (A magyarországi iskolai színjátszás forrásai és irodalma. – Sorozatszerk.: Hopp Lajos)
- LICHTNECKERT 1984 = LICHTNECKERT András: Veszprém társadalma és önkormányzati tünete a XIX. század közepén. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1984. 313–336. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 3.)

- MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR 1985 = Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból 1780–1867. Válogatta, sajtó alá rendezte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Mályuszné Császár Edit. Bp., 1985.
- MÁRFI 1996 = MÁRFI Attila: Színháztudományi Szemle 1996. 30–31. sz. 201–217.
- MESZLÉNYI 1941 = MESZLÉNYI Antal: Gróf Zichy Domonkos veszprémi püspök (1842–1849) egyházlátogatása 1845–46-ban. Veszprém, 1941. (A veszprémi egyházmegye múltából, 7.)
- MOLNÁR 1881 = MOLNÁR György: Világostól világosig. Emlékeimből II. Arad, 1881.
- NÁDASYDY 1981 = NÁDASYDY Lajos: A pápai kőszínház története (1817–1931). Veszprém, 1981. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 5.)
- PATKA 1988 = PATKA László (szerk.): Színházépítés Veszprémben. Veszprém, 1988.
- PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. Görres Gesellschaft, München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII., ed. Gabriel Adriányi.)
- POÓR 2008 = Veszprém megyei színházművészeti lexikon. Írta és szerk.: POÓR Ferenc. Veszprém, 2008.
- PUKÁNSZKY 2002 = PUKÁNSZKY Béla: A magyarországi német irodalom története a legrégebb időkől 1848-ig. Máriabesnyő–Gödöllő, 2002.
- RÁBÓCZKI 2005 = RÁBÓCZKI Eszter: A veszprémi színház története (1908–1944). = Veszprémi Szemle 8. 2005. 1. sz. 92–104.
- RAJNAI 2001 = RAJNAI Edit: Kísérletek a vidéki színház rendezésére, 1873–1890. = GAJDÓ 2001. 220–265.
- RAJNAI 2011 = RAJNAI Edit: A színi kerületi rendszer kialakulása Magyarországon (1879–1905). = Acta Papensia 11. 2011. 1–2. sz. 1–23.
- SCHÖPFLIN I–IV. = SCHÖPFLIN Aladár (szerk.): Színművészeti lexikon. Bp., 1929–1931. [Az első három kötet évszám nélkül, a negyedik 1931-ben jelent meg.]
- SZÉKELY 1994 = Magyar színházművészeti lexikon. Főszerkesztő Székely György, szerkesztő Török Margit. Bp., 1994.
- SZIGETI 1856 = SZIGETI József: Egy színész naplója. Pest, 1856.
- SZIKLAY 1931 = SZIKLAY János: Veszprém város az irodalomban és művészetben. Kiadja dr. Óvári Ferenc felsőházi tag, Veszprém megyei város díszpolgára. Celldömölk, 1931.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: A magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- SZUPER 1889 = SZUPER Károly színészeti naplója 1830–1850. Sajtó alá rendezte Váli Béla. Bp., 1889.
- TAKÁTS 1891 = TAKÁTS Sándor: Benyák Bernát és a magyar oktatásügy. Bp., 1891.
- TAKÁTS 1894 = TAKÁTS Sándor: Pállya István élete. Klny., Bp., 1894.
- VARGA 2009 = VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009.

JEGYZETEK

¹ Veszprém megye színháztörténetéről: POÓR 2008., Veszprém 18–20. századi színházteréről: TAKÁTS 1891., 1894.; BALOGH 1928., SZIKLAY 1931. 333–342., RÁBÓCZKI 2005., PATKA 1988., HUDI 1989., 2008b., 2009.; VARGA 2009. 638–64., 913.

² NÁDASYDY 1981. 14.

³ HUDI 2009. 30.

⁴ A 18–19. századi német színházról és drámairolomról: PUKÁNSZKY 2002. 412–417., 475–486.

- ⁵ GAJDÓ 2001. 410–423.
- ⁶ KILIÁN 1994. 310–326.
- ⁷ Veszprém lakossága műveltségi szintjének emelkedéséről: HUDI 2005.
- ⁸ A színikerületi rendszerről, illetve előzményeiről: KERÉNYI 1990. 161–166., RAJNAI 2001. 220–265., RAJNAI 2011. 1–23.
- ⁹ Ez történt pl. 1844. augusztus közepén, amikor Komáromy Sámuel színtársulata 6 előadást tartott. HUDI 2009. 55–56.
- ¹⁰ Például 1824-ben, amikor Horváth József és Komlóssy Ferenc közös fehérvári társulata július 1-től Füreden, augusztus 1–19. között Veszprémben, majd újra Fehérváron lépett fel, de onnan decemberben 10 előadás erejéig ismét visszatért Veszprémbe. HUDI 2009. 35–37.
- ¹¹ A Veszprém vármegyei számvevői hivatal kimutatása a füredi színházat támogató személyekről. Veszprém, 1832. november 23. Közli: HUDI 2008a. 187–192.
- ¹² 1843 márciusában Komáromy Samu és Szákfy József közös társulatáról pl. azt írták, hogy az a város „minden rendű lakosaitól általános részvétellel fogadtatott”. Vö. Ferenczy János: Levelezések. Veszprém, ápril 1-ső. = Regélő I. 31. sz. (április 13.) 952–953.
- ¹³ Erről lásd önéletrajzát: SZIGETI 1856.
- ¹⁴ Bodor: Vidéki színtárcza. Veszprém, június 4. = Regélő 1842. 55. sz. (június 10.) 461–462.
- ¹⁵ Szigeti Imre a szüleitől örökölt 100.000 forintot fektette be vidéki színházi vállalkozásaiba, de néhány év leforgása alatt csődbe ment. SZÉKELY 1994. 748.
- ¹⁶ ELEK 1988. 49. Az asszony 1853-ban Kállay Ferenc (válófélben lévő) felesége volt, művésznévként valószínűleg férje nevét használta.
- ¹⁷ Mivel a cenzor állami megbizatással, kényszerűségből látta el feladatát, személyiségétől is függetlenül, hogy mennyire szigorúan tartja be az előírásokat. A magyarországi színházi cenzúra történetéről lásd: MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR 1985., pécsi érvényesítéséről: MÁRFI 1996.
- ¹⁸ LICHTNECKERT 1984. 313–334. A nemesi község és városi önkormányzat összeolvadása az 1849. július 16-án tartott választáson ment végbe, amikor 78 tagú képviselőtestületet választottak. A városi tanácsban a nemesség a tanácsnokok egyharmadát adta.
- ¹⁹ Chiabay (Csabay, Kubay) Pál (1804–1865) színész, színigazgató. 1825-ben lett színész, Kolozsváron, Kassán, Miskolcon és Debrecenben játszott. Komikus és idősebb karakter szerepeket alakított. Vö. SZÉKELY 1994. 430. – Veszprémi működése nem volt ismert.
- ²⁰ Az adat forrása: SZUPER 1889. 63.
- ²¹ A vígjáték új darab volt, szerepeit 1847. november végén, december elején Székesfehérváron tanulták be, melyben Szuper Károly Dernői bárót alakította. Vö. SZUPER 1889. 62. További három darabot (Kérek két pen-gőt, Udvari bolond, Világszínház) szintén ekkor tanulták meg, ezeket nyilván Veszprémben is bemutatták.
- ²² Az adat forrása: SZUPER 1889. 63. A bácsi vagy: A szerelmes család c. vígjátéknak akkora sikere volt, hogy február 14-én háromszor adták.
- ²³ Benedek József (1827–1892) színész, rendező. Szülei papi pályára szánták, de ő 1844-ben Désen színésznek állt. 1848-ban Csabay (Kubay) Imre – helyesen: Kubay Pál! –, majd Kilényi Dávid társulatában játszott, a sza-badságharcban honvéd tüzér főhadnagyként harcolt. 1850–1862 között kisebb megszakításokkal Latabár Endre társulatának, 1863–1880 között a pesti Nemzeti Színház tagja; 1883-ban vonult vissza a színpadtól. Felesége Csercser Natália (1827–1869) énekes színésznő, aki naivszerepekben, francia vígjátékok férfiszerepeiben, népszínművekben ért el sikereket. Vö. SZÉKELY 1994. 80–81. – Csercser életrajza szerint 1853-ban lett Benedek felesége; ami talán tévedés, ugyanis Benedek korábbi feleségéről nem tud a szakirodalom.
- ²⁴ Szuperné Mórocza Antónia 1839-ben lépett színészi pályára sógora, Fekete Gábor társulatában. 1841-től Szu-per Károly második felesége. 1858-ig szerepelt színpadon. Kezdetben naivszerepeket, később anyaszerepeket alakított. Vö. SZÉKELY 1994. 778.

- ²⁵ SZUPER 1889. 62–63.
- ²⁶ A színészházaspár veszprémi működése nem szerepel életrajzukban. Szöllősy Mihály (megh. 1858) színész, színigazgató, 1840-ben lépett színpadra. Az 1850-es években rendezőként is működött, majd Szuper Károllyal közös, ill. önálló társulatot irányított, melyekkel a dunántúli városokat (Esztergom, Győr, Nagykanizsa, Pápa, Székesfehérvár, Szombathely, Zalaegerszeg) keresték fel. Felesége: Tamás Judit, lányuk, Szöllősi Nina (1843–1861) színésznő, író, Balatonfüreden hunyt el. Vö. SZÉKELY 1994. 774., KATONA 1996. 17–21., BÁNDI 2005. 200., HUDI 2008a. 322–324.
- ²⁷ SZUPER 1889. 63. Szuper Károly (1821–1892) színész, színigazgató, színműíró és rendező. 1838-ban kezdte pályáját, 1846-tól kisebb megszakításokkal 35 éven át volt önálló, ill. társigazgató vidéki társulatok élén. 1880-ban vonult vissza, ezután a Várszínház ellenőre és az Országos Színészegyesület helyettes pénztárosa volt. Négyyszer házasodott, mindegyik alkalommal színésznőt vett el. Legismertebb első felesége, Morócza Antónia és a negyedik: Lukács Emília. Vö. SZÉKELY 1994. 778. Szuper naplója a legfőbb forrása Petőfi székesfehérvári színészi működésének (1842. november 5. – 1843. január 9.), amelyről Kerényi Ferenc monográfiájában remek elemzést ad. Vö. KERÉNYI 2008. 86–99. A színháztörténeti kutatás nehézségeit általában mutatja, hogy költőnk a színlapokon „Rónai” és „Borostyán” álneveken, a színházi zsebkönyvben pedig „Borostyán Sándor” néven szerepel.
- ²⁸ Szöllősy Nina (1843–1861) színésznő, író, Szöllősy Mihály színész, színigazgató és Tamási Judit lánya. Az operettekben és népszínművekben kiválóan játszott szerepeit. Gyermekkorában apja társulatában is fellépett. Vö. SZÉKELY 1994. 774. Síremléke a balatonarácsi temetőben található. Vö. BÁNDI 2005. 200–201.
- ²⁹ Vilmai Ede: Veszprém, május 19. = Életképek 1848. I. 25. sz. (június 4.)
- ³⁰ Hetényi Laura (1831–1874) életrajza szerint gyermekszínészként 1854-ben Miskolcon lépett fel apja társulatában. Vö. SZÉKELY 1994. 301. – 1848. évi veszprémi fellépése új adat, hiszen ezzel gyermekszínesi szereplését korábbra tehetjük. Azt is tudjuk, hogy Hetényi Laura ezt megelőzőleg is fellépett. 1846 nyarán Balatonfüreden már főszerepben játszott a *Falusi lakodalom* c. vígjátékban és más darabokban. Vö. HUDI 2008a. 80–81.
- ³¹ Minthogy Francsics 1848. évi naplójában a *Nap* vendégfogadót említi, az Izer vendéglő feltehetőleg nem azonos vele, kivéve, ha a *Nap* fogadót az Izer nevű kocsmáros bérelte. FRANCICSICS 2001. 177. A veszprémi vendéglősök működésének feltárása a várostörténeti kutatás feladata lehet.
- ³² Hetényi József (1795–1872) színész, az egyik legjelentősebb vidéki színigazgató. 1820-ban lépett a pályára, 1868-ban vonult vissza. Magas termete és kitűnő hangja miatt hősi szerepeket, az 1840-es évektől apaszerepeket játszott. Az 1830-as évek közepétől vezetett vidéki társulatokat, amelyek a Dunántúlon és az Alföldön is felléptek. Felesége Makriovszki Róza, ismert gyermekeik: Jozefa (1826–1847), Laura (1831), Antónia (1841), Amália (Törökné Hetényi Amália, 1845-ben már gyermekszínész) Vö. SZÉKELY 1994. 300–301., 815., Jozefa, aki 1833-tól szerepelt színpadon: KERÉNYI 2000. II. 1408. – Hetényi Emília, Gyula és József is a gyermekük volt, s a színészi pályát választotta.
- ³³ Az épület a mai Megyeház tér északnyugati felén található, falán Petőfi veszprémi tartózkodását bronz emléktábla (Csikász Imre szobrászművész alkotása) jelöli.
- ³⁴ Ujfalussy Sándor színész, rendező. Életrajza nem szerepel a legújabb színészeti lexikonban. Vö. SZÉKELY 1994. 822. Ujfalussy Sándor úttörő színész, műfordító és Sáska Borbála színésznő fiáról, ifj. Ujfalussy Sándorról van szó. Kolozsvárott játszott, a Népszínházban rendezett, 1871-ben visszavonult a színészetől. Vö. SCHÖPFLIN III. 384–385.
- ³⁵ OSZK Színháztörténeti Tár, Színlapgyűjtemény, Veszprém, 1848. május 21.–július 4. Az elemzéshez a táblázatban dátum szerint megnevezett színlapokat használtuk fel, ezért az alábbiakban külön nem hivatkozunk rájuk.

- ³⁶ Zenés bohózat, pontosabban tündérvjáték. Vö. KERÉNYI 2004. 77.
- ³⁷ A peleskei nótárius Gaál József nagysikerű tündérvjátékát volt. Vö. KERÉNYI 2004. 77.
- ³⁸ A Képmutatót már korábban műsorra tűzték, de az a június 27-i színlap szerint „a multkori kedvetlen idő miatt elmaradt”.
- ³⁹ Figyelemre méltó, hogy a helyi eseményeket részletesen megörökítő Francsics Károly naplójában erről a fontos eseményről nem emlékezett meg. Vélhetően azért, mert az olvasni szerető borbélylegénynek semmi affinitása nem volt a színház iránt. Vö. FRANCICS 2001. 170.
- ⁴⁰ Gróf Zichy Domokos (1808–1879) gr. Zichy Ferenc főpohárnokmester és Lodron-Laterano Dominika grófnő fia, 1841-től rozsnói, 1842–1849 között veszprémi püspök, a szabadságharc után bihari birtokain élt. Papi tevékenységet nem végzett, betegápolással és jótékonykodással foglalkozott. A Kisfaludy Társaság alapító tagja volt. A veszprémi Domonkos Intézetnek 1874-ben 25.000 forintot küldött. Vö. MESZLÉNYI 1941. 5–14., FPEIFFER 1987. 64–65., SZINNYEI XIV. 1914. 1814.
- ⁴¹ Albin után fordította Balog István. A darab műfaji megjelölése hiányzik a nyomtatott színlapról, de egyértelmű, hogy vígjátékról van szó. Balog ezen fordítása eddig nem volt ismert. Vö. SZINNYEI I. 1891. 461–464., SZÉKELY 1994. 50., KERÉNYI 2000. III. 1717–1718. Balog Albin más vígjátékát (pl. *Vándorló szabólegény*) is magyarra fordította.
- ⁴² A 4. szakaszban *Hymen* szerepét *Hetényi Amália* alakította, így neki az előképben is központi hely jutott. (Hymen a házasság istene volt az ókori görög mitológiában.) – Hetényi Amália 1845-től gyermekszínészként lépett színpadra édesapja társulatában, később fiatal lány- és asszonyszerepeket játszott, 1861 után férjével, Török Zsigmond színésszel együtt visszavonult a színésztől. Vö. SZÉKELY 1994. 815.
- ⁴³ A *Ludas Matyit* több átdolgozásban adták, Szerdahelyi József (1804–1851) színész, operaénekes, rendező, műfordító és zenetanár csak *színpadi zenét* írt hozzá. Szerdahelyi 1824-ben lépett a színészi pályájára, 1837-től haláláig a Nemzeti Színház sokoldalú tagja volt. Vö. SZÉKELY 1994. 745.
- ⁴⁴ helyesen: Charlotte Birch-Pfeiffer (1800–1868) stuttgarti születésű német színésznő, színműíró, akinek érdekes darabjait, vízei játékeit az 1830-as évek óta játszották Magyarországon. – A „*Szapáry Péter, vagy Buda ostroma*” c. 5 felvonásos vízei játékot a színikritikák szerint először 1833. március 25-én Pozsonyban adta elő a Komlóssy Ferenc vezette Dunántúli Színház Társaság. Sikert az „*érzékenyítő*” előadásmóddal és hazafias dalok – mint a *Rákosi dal*, *Rákóczi nótája* – előadásával, továbbá magyar táncal (Farkas József szólótáncával) és két tabló bemutatásával érte el. Vö. KERÉNYI 2000. I. 161–162.
- ⁴⁵ Horváth György életrajzát a legújabb színészi lexikon nem hozza. Vö. SZÉKELY 1994. 312. 1811-ben, Búcsúszentlászlón (Zala vm.) született, 1833-ban Szombathelyen lépett be Komlóssy Ferenc társulatába. Komlóssy titkára, jobbkeze volt. Főként a Dunántúlon működött. Pontos, lelkiismeretes színész volt, apaszerepeket alakított. A várszínház gondnokaként 1889-ben hunyt el. Főbb szerepei: Othello (Fehér Othello), Bálint bácsi (Csikós), nótárius (Peleskei nótárius), Szilvai professzor (Liliomfi). Vö. SCHÖPFLIN II. 269.,
- ⁴⁶ Kiss életrajza nem ismert. Vö. SZÉKELY 1994. 386–389.
- ⁴⁷ Miklósi életrajza nem ismert. Vö. SZÉKELY 1994. 511–513. Ismerünk egy Miklósi nevű színészt, akit Görgei egy tréfát félreértve agyonlövetett Buda alatt. BENKŐ 1873. 145.
- ⁴⁸ Váry Rezsőről eddig azt tudtuk, hogy 1858–1861 között Győrben lépett fel, 1861–1863 között a pesti Nemzeti Színház énekes, 1862-ben a Mátyás-templom zenekarigazgatója, később a Nemzeti Színház zenekarának első hegedűse és koncerténekes volt. Vö. SZÉKELY 1994. 848. – Fontos új adat, hogy 1848-ban már Hetényi társulatában játszott.
- ⁴⁹ HUDI 2008a. 85–86. Füredről 1848 júliusából három színlapot elemeztünk.
- ⁵⁰ Értsd: rendőrségi besúgó.
- ⁵¹ SZUPER 1889. 68.

- ⁵² SZUPER 1889. 68. Szabó Károly (1820–1890) színész, rendező, színigazgató. 1838-ban Balogh István társulatának tagjaként kezdte pályáját, 1883-ban vonult nyugdíjba. Fialat korában elsőrendű szerelmes szerepet alakító színésznek számított, később apaszerepeket alakított. 1843–1845-ben Győrött, 1846–1847 között Nagyváradon, 1855-ben Hetényi József társulatában lépett fel. Életrajzában említett felesége, Bizzik Anna (megh. 1873) színésznő a második felesége lehetett. Vö. SZÉKELY 1994. 714. Hóman Lottit Szuper naplójában „*az országSZerte ismert »Szép Szabóné«-nak*” nevezi.
- ⁵³ Latabár Endre (1811–1873) énekes-színész, igazgató, műfordító, a neves színészdinasztia első tagja. 1831-ben a debreceni jogakadémia hallgatójaként lépett színészi pályára. Énekes színészként tenorszólamokat, prózai előadásokon szeles gavallérokat és komikus szerepeket alakított. 1849. évi győri működését életrajza nem említi. Vö. SZÉKELY 1994. 447. Molnár György szerint kissé darabos modorú, de „*tudományosan képzett ember volt, kiváló zenész, énektanító és kitűnő karmester (...) sok olyanból képzett énekest, akikkel mások nem tudtak boldogulni.*” Az 1850-es években színigazgatóként – a fixfizetés bevezetésével, társulatának rendben tartásával, a német helyett a francia színirodalom felkarolásával – „*reformáló volt a vidéki magyar színészetre*”. MOLNÁR 1881. 150–151.
- ⁵⁴ SZUPER 1889. 68–69.

„Éljen a haza! Virágozzék Veszprém városa!” – az alkotmányos mozgalom Veszprémben

FÖLDESI FERENC

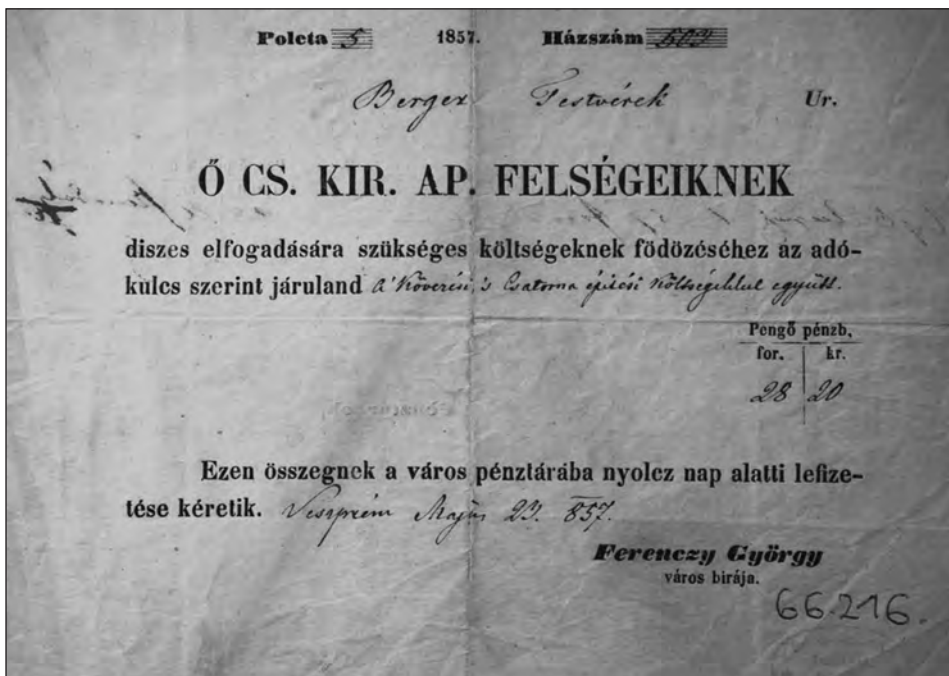
„*VESZPRÉM MEGYE KÖZÖSSÉGE AZ 1848-I TÖRVÉNYEKET épp oly szenteknek s sérthetetleneknek ismeri, mint bármelyik sarkalatos alkotmányos törvényünket*” – emelte ki beszéde kezdetén az 1860. december 22-i megyei Állandó Bizottmány alakuló ülésén báró Fiáth Ferenc,¹ kinevezett főispán. Ahhoz, hogy e mondat elhangozzon a vármegyeháza termében, Haynau rémuralmának, valamint több mint tizenegy évig tartó politikai elnyomásnak kellett eltelnie. A beszéd első volt a vármegyében, miután a magyar szabadságharc 1849. augusztus 13-án Világos mezején végződött. Az ország katonai kerületekre volt osztva, idegen – főleg német – hivatalnokok végezték az igazgatási feladatokat, akik nyomasztó zsandár-rendszer² teremtettek.

A világosi fegyverletétel után Magyarországon megtorlás következett – gyakorlatilag az élet minden területén. Nem célo, hogy mindezt részletesen bemutassam, miután ezen időszakról bőséges irodalom áll rendelkezésünkre. Ausztria gyakorlatilag meghódított területnek számította Magyarországot és ennek megfelelően az ország lakosságát is e státuszhoz megfelelően kezelte. Tiltott minden mozgalmat, megnyilvánulást, ami a magyarságra utalt, intenzív besúgói és rendőri hálózatot működtetett a lázadások, szervezkedések elfojtására. A volt honvédeket üldözték, életüket lehetetlenné, de legalábbis nehezzé tették. A tiszteket, tábornokokat hosszú időre bebörtönözték, vagy kivégezték.

1857-ben I. Ferenc József Magyarországra látogatott, mely alkalomból azokban a városokban, amelyeket a császár meglátogatott – például Veszprémben is – lehetett adakozni a díszes fogadásra szükséges költségek fedezésére.³ Fiáth Ferenc megjegyzése szerint, ha a császár kihasználja a látogatás adta lehetőséget és magyar királlyá koronáztatja magát, az 1859. évi hadjárat, de főleg a solferinói veszteség a monarchiát talán nem érte volna.

A vármegyék – akik ebben az időben érdemelték ki az „Alkotmányosság védbástyái” megjelölést – a diploma megjelenésével, illetve a főispánok kinevezésével egy időben azonnal hozzáláttak az ország romjaiból a magyar államot, a magyar hazát megteremteni. A főispánokat miheztartás végett egy 20 pontból álló „utasítással” látták el, melynek főbb pontjai:⁴

- a vármegyék régi határait vissza kell állítani;
- a főispán szervezi a megyei bizottsággal egyetértésben a tisztkart;
- a megválasztott tisztviselek kötelesek az 1848 előtt szokásban volt esküt letenni;
- főispán felterjeszti a tisztkar névsorát megerősítésre a helytartótanácsához;
- az új hivatalnokok az 1848 előtti fizetésüket kapják;
- a vármegyei költségvetést hat hónap alatt el kell készíteni és az országgyűlés végleges döntéséig a főispán utalványára ideiglenesen a kincstár negyedévenként a megyei pénztárnoknak utalja;
- büntető, polgári és úrbéri törvényszékek szervezete megmarad;
- az új szolgabírák az esküdtekkel az általános polgári és büntető törvénykönyv szerint fognak eljárni;
- a szolgabírák fölött a felügyeleti és vezetési jog a főispánt illeti meg.

A Berger testvérek nevére kiállított befizetési jegy Ferenc József látogatása alkalmából

Joggal fogalmazta írásában a szerző: „Megnyíltak ismét a megye termei, melyekre azelőtt az absolutismus verte lakatját, felhangzott benne az édes magyar szó, melyet azelőtt bűn volt hangoztatni, visszaadott a megyéknek az önkormányzati joga, mi azelőtt nem volt egyéb,”⁵ De nézzük, milyen változást hozott mindez Veszprém életében.

A „Kis Forradalmi” év előtti időszak a város mindennapjaiban nagy változást nem okozott, gyakorlatilag ugyanúgy kezdődött, mint általában. Az év elején Veszprém tanácsa javaslatot tett a Laszkalner-alapítvány díjának odaítélésére⁶ a káptalannak, döntött és adott engedélyt betelepedésekre, házak megvásárlására. 1860. december első napjaiban még nyoma sem volt a megyénél már zajló lázas eseményeknek.

1860. december 10.

A december 10-i tanácsülés⁷ nem szokványos napirendi ponttal kezdődött: a polgármester ismertette a Helytartó Tanács iratát, amelyben az iskolai oktatási nyelv használatára intézkedett. Az irat szerint mivel a városban lévő tanodákban túlnyomórészt a magyar nyelv használatos, ezentúl is azt kell használni. Annál is inkább – szögezte le a leiratában a Helytartó Tanács – „*miután eddig is a helybeli tanodákban kizárólagosan a magyar nyelv volt a gyakorlati tannyelv.*”⁸ Sor került még egy kártérítési ügyre is, majd következett egy ügydöntő és jelentős kérdés megvitatása: a városi tanács lemondása.

A polgármester előterjesztésében kifejtette, hogy az „újra visszahelyezett alkotmány” következtében több városban a hivatalnokok lemondtak, mivel nem a népképviselőt által lettek megválasztva, így ebből az elvből kiindulva „*a város hatósága részéről is a lemondást célszerűnek és méltányosnak véleményezi.*”⁹ A határozatot a tanács egyhangú szavazással elfogadta, egyúttal az alábbi lemondó nyilatkozat megküldését is elhatározták báró Fiáth Ferenc főispánnak.

„Méltóságos B. Fiáth Ferenc megyei főispán Úr!

Minthogy a f. évi október hó 20-án kiadott legfőbb fejedelmi határozat folytán magyar hon régi alkotmányos jogaiba visszahelyeztetett, melynek természetes következménye a megyének úgy egyes községeknek átalakulása – s ez utóbbiakra a népképviselőt tüzetvén elvül ki; miután alulírt községi tanács pedig nem ezen képviselőnek kifolyása, hanem hivatalos kinevezésnek szüleménye – e városnak összes hivatalos személyzete hivatalos lemondását benyújtani bátorodik, és bizton reményli, hogy Méltóságod a városi képviselőt a fentebb hivatkozott el alapján szervezni mielőbb kegyes leend, biztosítván egyúttal Méltóságodat, hogy ezen város tanácsnak tagjai kötelességüknek ismerendik az új szervezés bekövetkeztéig a reájuk bízott és bizandó teendőket tehetségök szerént tellyesíteni.

Veszprém városának 1860. december 10-én tartott tanácsüléséből.”¹⁰

1860. december 16.

Az előző tanácsülésen elfogadott nyilatkozatot és lemondást ezen a tanácsülésen is megerősítették.¹¹ Ekkor is kihangsúlyozták, hogy a hivatalnokok a népképviselői választásig folytatják a munkákat, elősegítik, illetve szervezik a választásokat az 1847/48-iki törvények szellemében. Az ülésen – mely rövid ideig tartott – egy, a polgármester és a hivatalnokok népképviselői megválasztásáról szóló végzést is elfogadtak. Emellett döntöttek arról is, hogy a végzés szövegét „elegendő” példányban kinyomtatják és a város lakosainak is kiosztják. A „nagy lelkesedéssel” fogadott végzésben olvasható:

„Miután az ősi jogaikba visszahelyezett vármegyék, sz. k. [szabad királyi – Földesi] s egyéb kiváltságos városok, úgy nem különben a rendezett tanáccsal felruházott községek, alkotmányos új állásukban irányadóknak s alaptörvényeknek egyedül az 1847/48-as törvényeket ismerik el, s működésükben már tetteleg alkalmazásba is vették: e tényben határozottan ki van jelezve az ösvény, melyre Veszprém városának is lépnie kell.

Mi tehát Veszprém városának polgármestere, tanácsnokai és hivatalnokai lelépünk állásainkról, hogy azokat a városi közbizodalomnak választottai hova hamarabb elfoglalhassák.

E végett összehívjuk Veszprém városának választási képességgel bíró összes lakosait f. évi december hó 18-i napjára a város házához reggeli 9 órára, hogy új tisztikarát az 1847/48 – 24. tc. értelmében válassza meg.

Választandók lesznek a törvény szerint:

a. Polgármester

b. Bíró

c. Főjegyző, ki egyúttal városi ügyész és levéltárnok is

d. Kapitány

e. Pénztárnok.

A városi tanács és képviselők megválasztásának eszközlése az új tisztikar feladata lesz.

Egy viszontagság teljes hosszú időszak alkonyán s új életre kelt alkotmányos életünk küszöbén a mi óhajtásunk egy forró ima:

É l j e n a h a z a !

Virágozzék Veszprém városa!!

Kelt Veszprémben 1860-iki december hó 16-kán tartott utolsó tanácsülésünkéből. Veszprém város polgármestere és tanácsosai. ”¹²

1860. december 18.

A közgyűlésen – a jegyzőkönyv tanúsága szerint – „a városi lakosok közül számosabban megjelentek.”¹³ Az összejövetelen Ferenczy György polgármester tájékoztatta a megjelent lakosságot, hogy a Császári Diploma kiadásával a városok működésük alaptörvényének az 1847/48-as törvényeket fogadták el. Ennek alapján több város már meg- illetve át is szervezte működését, hivatali összetételét. Ferenczy György kijelentette: miután a hivatalnokok, tisztviselők és Veszprém város polgármestere nem a nép által lett megválasztva, hanem a központi kormány nevezte ki, ezért – utalva egyúttal a városi tanács határozatára – „... úgy jelenleg élő szóval, az egész eddigi tisztviseléség és képviseléség nevében hivatalaikról lett lemondásukat kinyilatkoztatta, s azt a városi közösség kezeibe letette, felszólítatván a városi előljáróságnak az 1847/48 törvények értelmében leendő megválasztására.”¹⁴

A megjelent városi közösség megvitatta a lemondás utáni állapotot, majd hivatkozva az 1847/48. évi XXIII. és a XXIV. törvénycikkekre, a választás megtartását nem tartotta kivitelezhetőnek, magát nem tartotta választóképesnek. Indoka egyér-

telmü volt: nem történtek meg az idézett törvényekben előírt és a választást megelőző előkészületek. Ugyanakkor indokoltnak látta, hogy a lemondás után megüresedett polgármesteri és tisztviselői helyeket töltsék fel. Úgy vélték, hogy a városban vezetés nélkül fejtelenség állhat be. Ezért a következő határozatot hozták: Mindazon tisztviselők, akik 1849. július 16-án városi tisztviselőnek megválasztottak, a már idézett törvények alapján foglalják el ismét helyeiket – már amennyiben a városban laknak és életben vannak. Ezzel együtt utasítják őket, hogy a hivatali eljárásokat kezdjék meg és folytassák. A döntésnek megfelelően:

- polgármester az 1849-ben megválasztott Halász György;
- városi bíró az 1849-ben megválasztott Véghely Imre;
- főjegyző a közben nyugalomba vonult Pap János helyett szintén az 1849-ben aljegyzőnek megválasztott Zsolnay Károly;
- városi kapitány, Szommer Alajos helyett – aki időközben elköltözött a városból – az 1849-ben segédkapitánynak megválasztott Dunszt Ferenc lett.

Végezetül a többi hivatalnok és képviselőnek a volt hivatalaiba való visszahelyezésére a városi közgyűlés felhatalmazta a megválasztott tisztviselőket, egyben utasította a polgármestert, hogy döntéséről értesítse a vármegye főispánját is.

1860. december 19.

A városi tanács ülését a már új „megbízott” polgármester, Halász György vezette.¹⁵ Az együttes tanácsülésen hitelesítették az előző napi közgyűlés jegyzőkönyvét, majd – a közgyűlés határozatának megfelelően – döntöttek arról, hogy a városi hivatalnokok az 1849-ben, a felmentésük előtti állásaikat vegyék át, a munkálatokat azonnal kezdjék meg. Ahhoz, hogy az időközben megüresedett hivatalnoki állás ne maradjon betöltetlen, áttekintették az 1849. évi tisztújítási jegyzőkönyvet is. Ennek átnézése után megállapították, hogy 2 fő tanácsnok meghalt, illetve a városi képviselők közül – halálozás és elköltözés miatt – 38 fő hiányzik. A tanácsülésen azonnal döntöttek pótlásukról és a város 12 polétájából megválasztották a hiányzó képviselőket.

Következett a város pénzügyeinek rendezése. Véghely Imre városi bíró javasolta, hogy válasszanak pénztárost, aki kezeli a város adóbevételeit, nyilvántartja a város kiadásait és végzi az utalványozást. A tanács elfogadta a javaslatot és pénztárosnak Bíró Sándort választotta meg.

A városi pénztárnok megválasztása után került sor egy – a vármegyei közgyűlés december 10-i határozatának megfelelően – korábbi határozat megvitatására: a megyei Állandó Bizottmány város által delegált tagjainak megválasztása. A megyei közgyűlés határozata szerint december 22-én kell megejteni a választást, a tanácsülés a városi jelöltek kijelölésére a december 20-át választotta. A tanácsülésen úgy határoztak, hogy – megkönnyítve a választást – kiszemelnek és javaslatot tesznek a város lakosai közül bizottmányi tagokat, majd az összeállított névjegyzéket 200 példányban kinyomtatják. Ezt a névjegyzéket megküldik a megyebeli összes helységnek, hogy ezzel is könnyítsék a bizottmányi tagok választását. Természetesen – szólt a határozat – az összeállított névjegyzéket a december 20-i közgyűlésen a megjelent

városi lakosoknak fel fogják olvasni, meghagyva a jelenlévőknek azt a jogot, hogy a jegyzékről törölhessenek vagy felvegyenek személyeket, illetve a végeleges jegyzéket elfogadják.

A tanácsülésnek ezután már egy, csak tartalmában „jelentéktelen” ügy került napirendre: a városi cselédség ruháinak egységesítése. A város döntésével is jelezni kívánta, hogy visszatért a korábbi törvényes rendhez, amihez a külsőségek is tartoznak. Elrendelte, hogy a városi erdőkerülő és a városi hajdúk ruházatán az eddigi sárga zsinór helyett a piros zsinórt kell használni.

1860. december 20.

A tanácsülést Halász György polgármester vezette a megjelent tanácsnokok és a nagy számban megjelent városi lakosok jelenlétében. A közgyűlésnek csak egy napirendi pontja volt: a megyei Állandó Bizottmányba a város által delegált személyek megválasztása. A választást a megyei közgyűlés által kinevezett városi biztos, Acsádi Sándor felügyelte. A választás gyorsan és rendben zajlott le, miután a „... *tegnapi gyűlés által kiszemelt városi lakosok névjegyzékét a közönség előtt felolvasztatott s a közönség által tetszésnyilvánításokkal elfogadtatott...*”¹⁶ A névjegyzéken szereplőket a város jelenlévő lakossága változtatás nélkül fogadta el.

Bár csak a választás szerepelt a napirendi pontok között, több városi lakos által beterjesztett javaslatot is megtárgyaltak, nevezetesen: a városi lakosok helypénz fizetés alóli mentességének bevezetése. Bár a város vezetésének kötelessége növelni bevételeit, úgy határozott, hogy 1861. január 1-től mentesíti a város lakosait a helypénz fizetésétől, egyúttal – figyelemmel a mentességre – a helypénz szedését haszonbérbe adja.

1860. december 28.

A tanácsülést a városi bíró és kapitány, valamint öt tanácsstag jelenlétében Halász György tartotta. Az ülésen döntöttek a Laszkalner-féle alapítvány jutalmazottairól,¹⁷ valamint a polgármester tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a helypénz szedésére kiírt pályázatot a veszprémi Buchardt János nyerte el, aki vállalta, hogy 5231 o.é. [osztrák értékű – Földesi] forint bérleti díjat fizet be a város kasszájába. Egyúttal megerősítette, hogy a következő évtől a város lakosai nem fizetnek helypénzt. A tanácsülés a jelentést elfogadta.

1861. január 7.

A tanácsülésen – ahol ismét Halász György polgármester elnökölt – a városi tisztviselőkön és a tanácsstagokon kívül jelen voltak az 1849. június 16-án megválasztott képviselők is. Néhányan jelezték, hogy nem tudják vállalni a tagságot, mint pl. Devecseri István, aki magas kora miatt kérte felmentését. Az ülésen több, a városi tanácsülés hatáskörébe tartozó ügyekről is döntöttek: igazoló levél kiadása König Alajos puskaműves részére arról – aki Földvárra költözött – hogy a város részére a közterheket megfizette, Ramasetter Károly által készített nyomdai munkák ellenér-

tékének utalványozása, a városi szegények és cselédek megsegítésére adott un. „újévi köszönőpénz” kiosztása, a városi, házankénti koldulás megszüntetésének kivizsgálásra létrehozott és a „*még dologra képes egyéneknek a henyélésre alkalom*” vizsgálatára választmány kijelölése. Döntöttek egy elmaradt, 1860. január 7-i határozatról is: A Magyar Tudományos Akadémia javára 1000 forint kifizetésére vállaltak kötelezettséget.

De – hangsúlyozta Halász György polgármester – ezen gyűlésnek a legfőbb célja a városi tisztviselők megválasztása és szervezése az 1848. évi XXIII. törvénycikk rendelkezései szerint. Ennek értelmében Kolosváry Józsefet megválasztották a választási bizottság elnökének, valamint tagoknak Molnár Pál, Suly János és Miklós Sámuel tanácsstagokat. Elrendelték a választási hirdetmény 1000 példányban történő kinyomtatását és kiosztását is. Fontos kérdésnek tekintette a tanácsülés a voksolás zavartalan lebonyolítását is. A választás a téli időben történt, ezért „*a városnak oly bő helyiségei nem lévén, helyszűke miatt a városi választók választási jogaik gyakorlásában akadályozva legyenek, elhatározta, hogy minden magát választónak beiratkozó városi lakosnak egy jegyet adasson s ezen jegy előmutatása mellett lehessen a választási helyiségbe bemenni.*”¹⁸ Csak ezután lehet bemenni azoknak a városi lakosoknak, akik nem jogosultak a választásra, „*... hogy a nyilvánosság amennyiben lehetséges fenntartódjon.*”¹⁹

Döntöttek a választási menetrendről is. Eszerint a választók összeírását január 11-13. között kell végrehajtani. A választási közgyűlésre január 14-én, a választásra pedig január 17-én kerül sor. A választási helyiségnek – kérve a megye vezetését – a Megyeháza nagytermét a melléte lévő kisteremmel együtt jelölték meg. A következő városi tisztviselőket kell megválasztani, mely tisztviselők fizetése minden hivatalra megegyezett az 1848-ban megállapítottal:

– Polgármester;

– Városi:

bíró,
kapitány,
főjegyző,
aljegyző;

– 9 fő tanácsnok;

– 78 fő képviselő.

A következő nap folytatták a félbe maradt tanácsülést, ahol több, elmaradt kérelmet zártak le.

1861. január 14.

A korábbi döntésnek megfelelően ezen a napon választási közgyűlést tartottak a „számosan megjelent”, a választásra beiratkozott városi lakos Halász György polgármester elnöklete alatt.

A polgármester bejelentette, hogy a választók összeírása a meghatározott napon megtörtént. A választók összeírására kiküldött választmány bemutatta mind a

választók, mind a „választástól elmozdítottak” lajstromát. A közgyűlés kívánságára a polgármester elrendelte, hogy a választókat magában foglaló jegyzéket név szerint ismertessék. Felolvasás után a közgyűlés a jegyzéket helybenhagyta, csupán egy főt – Lovaghi Ferencet – törölt a jegyzékről, mivel „a törvény által kiszabott feltételekkel nem bírt”.

A jegyzék vizsgálata után Kolosváry József, a választási bizottság elnöke előterjesztette, hogy a közgyűlés soron következő feladata a jelöltállító választmány tagjainak megválasztása, amelynek legalább 10 főből kell állni. A közgyűlés a létszámot 12 főben határozta meg.

A közgyűlés nagy gondot fordított arra is, hogy „... a városbeli minden érdek és minden rangú és állású lakosok a város ügyeibe képviselve legyenek...”,²⁰ ezért eldöntötte: a város 12 polétájában²¹ a képviselők számát egyenlően osztja el. Vagyis minden két poléta 13 képviselőt jelöl a maga tagjai közül. A jelölés lebonyolítására a közgyűlés a választmány tagjait küldte ki.²²

A következőkben más, a város mindennapi életét mutató ügyeket tárgyalt a közgyűlés. Így letelepedési és házépítési engedélyt adott, megemelte és kifizette a városi tűzoltó szerek felvigyázójának, Veszeli Gábor fizetését, egyben elrendelte új vizeskannák vételét is a tűzoltószerkezhöz. Jóváhagyták a téglaház felügyelőjének és a városi-helypénz szedés szerződésekről szóló beszámolót is. Döntöttek Redli György kőművesmester beadványáról is, aki sérelmezte, hogy számára a Völgyi-kút javításáért járó összeget még nem fizették ki. A kialkudott 40 forintot kifizette a város, azonban a többletköltséget – a mester hanyagsága miatt – már nem hagyták jóvá. Az 1847/48. évi XXIII. tc. szerint a számadással tartozó hivatalnokok a városi tanács felelőssége alá kerültek. A közgyűlés befejezésekként – mivel eddig a városnak nem volt választott (csak megbízott) pénztárosa aki a város pénzügyeit intézte – a közgyűlés pénztárnoknak Szentgály Lászlót megválasztotta.

Megszakítva a tanácsülések napjainak, a tárgyalt napirendek ismertetését, nézzük meg, hogyan zajlottak le az 1849. évi és az 1861. január 17-i választások.

Voksolás a „Kis Forradalom” alatt

Talán nem tűnik időrablónak, ha a röviden, de felidézem azokat az eseményeket, amelyek az „1849-dik évi július 16-án Veszprémben, azon nevű megyei mezővárosban, az 1848-diki XXIII. illetve XXIV-dik törvény cikkelyek rendelkezéseiben tartott városi tisztújító szék alkalmával...”²³ zajlott le. Az 1849. évi választáson – melyet a Főispáni lakban tartottak – részt vett a város „választási képességekkel bíró” lakossága. A választási gyűlést Cseresnyés István járási főszolgabíró vezette le. Nyitó beszédében kiemelte a választás újszerű voltát, majd kérte a jelenlévőket, hogy kellő komolysággal és megfontoltsággal álljanak a voksoláshoz. Javasolta, hogy bírónak jogvégezt egyént, a bírói karba nagyobb részben az értelmiség köréből válasszanak tagokat.

Ezután Halász György városi bíró maga és tisztviselő társai nevében lemondott posztjáról, majd átadta a város pecsétjét és a levéltár kulcsait Cseresnyés Istvánnak.

Ugyancsak lemondott posztjáról Végh István, a nemesség bírása is. A választás közfelkiáltással történt, melynek során polgármesternek Halász Györgyöt, bírónak Véghely Imrét, városi kapitánynak Szammer Alajost választották meg. Közfelkiáltással illetve néhány esetben szótöbbséggel tanácsnoknak a „volt kiváltságos osztályból” Végh Istvánt, Devecseri Istvánt, Varga Ferencet, Szél Pétert, Galamb Józsefet, Sáfrán Ferencet, Szabó Antalt, városi részről Molnár Pált és Koller Lajost választották meg. Főjegyzőnek szintén közfelkiáltással Pap Jánost, aljegyzőnek Zsolnai Károlyt, míg aljegyzőnek, de levéltárnoki kötelességgel Zámbo Istvánt, a számvevőszéki vezetőnek Pap Dienest választották meg. Ezután – figyelemmel a 10324 fős veszprémi lakosságra²⁴ – a törvény szerinti szabott számú, 78 fős képviselő testületet választottak. A választás és az eskütétel után Halász György polgármester átvette a város pecsétjét, valamint a levéltár kulcsait és elfoglalta hivatalát.

Az 1861. január 17-i tisztújítás ugyanazon jogszabályok alapján, hasonló elvek és módszerek szerint történt. Talán nem érdektelen megismernedni az akkor követett választási elvekkel.

A tanácsülés döntésének megfelelően január 7-én kiadták a választással kapcsolatos tudnivalókat. A választási képességet – amit a már idézett 1848-as törvény írt elő – a városházán igazolni kellett, és a választó csak ezután került fel a választási névjegyzékre. Ezt január 11–13. között a városházán kellett megejteni. Aki „... ezen a napokon magát bejegyeztetni elmulasztotta, e végből a központi választmányhoz többé nem járulhat.”²⁵ S, hogy kik a választók? A törvény szerint a városi közönség mindazon tagjai „valláskülönbség nélkül” – a nőket kivéve – akik nagykorúak, nem állnak gyámság és büntetőeljárás, vagy büntetés alatt, ha:

- a) „a város határához tartozó tulajdon, vagy hitveseik nevére bejegyzett oly házat vagy telket egy év óta bírnak, melynek értéke 300 pengő forint.
- b) A város határában mint kézművesek, bejegyzett kereskedők, gyárosok, egy év óta letelepedve vannak, tulajdon műhellyel, vagy kereskedési teleppel vagy gyárral bírnak, és ha kézművesek folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.
- c) Tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, academiái művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, a kik a városban egy év óta letelepedve vannak, és 40 p. forint házbért fizetnek.
- d) Ezen kívül mindazok, kik a város kebelében egy év óta letelepedve vannak és 200 p. forint biztos jövedelmet keresetük vagy értékük után kimutatni képesek.”²⁶

A korábbi tanácsülésen meghatározottak szerint a választási bizottság tagjai végrehajtották a poléták szerinti jegyzékállítást és a tanácstag jelölésekre választást általában közfelkiáltással, de például az 1. és 2. polétában a voksolást titkos szavazással ejtették meg. Ezután következett a „városi tisztválasztást megelőző kijelelés”, melyet január 14-én tartott közgyűlésen hajtották végre Kolosváry József választási elnök irányítása mellett. Polgármesternek, bírónak, kapitánynak, főjegyzőnek és aljegyzőnek 3–3 főt, míg a 9 tanácsosi posztra 36 főt „kijeleltek”. Ennek megfe-

lelően készítették el a szavazólapot, melyet a listára történő feliratkozás után kapott „igazolójegy” leadása után kapott meg a választó.

Majd következett január 17-e, a választás napja. E napon a városban reggel igen hideg volt, 6 órakor $-8,5^{\circ}\text{C}$, a déli órákig is csak $-4,6^{\circ}\text{C}$, emelkedett. Mire befejeződött a voksolás és az ülést bezárták, ismét fagyossá vált az idő, este 10 órakor $-9,3^{\circ}\text{C}$ volt. Szerencsére ezen a napon nem havazott, de az előtte valón igen. Igaz, a közlekedést nem nehezítette meg, csak gyenge lehetett, mert mérhető mennyiség nem volt. Ami viszont próbára tette a választó képességgel rendelkezőket – mint mindig Veszprémben – a szél. Egész nap erős északi szél fűjt, reggel félborult volt az ég, napközben és este felhőtlen.²⁷ De az időjárás nem tette visszahúzódnóvá a lakosságot, aki csak tehetett, megjelent a voksoláson, és mint a jegyzőkönyvben is lehetett olvasni, lelkesen és felszabadultan. A jegyzőkönyvben a következő bejegyzés olvasható: „*Veszprém városa választó tagjai nagy számmal a Székesegyházban tartott Istentisztelet és a Szent Léleknek segítségül hívása után, ünnepélyes nemzeti menetben és a Szózat eléneklése mellett – a városháza teremének ez alkalommal szűk volta miatt – már a folyó hó 14-én tartott közgyűlés által a tisztválasztásra nézve kijelölt, és a megye hatóságától kinyert helyiségben a megye ház nagytermében összegyűlvén; – mindenek előtt a közgyűlés azon hazafias tiszteletnek, melyet a városi hatóság a megyei hatóság tisztviselői iránt mindenkor viseltetni szokott ezen alkotmányos ünnep alkalmaként és kitüntetése tekintetéből – a Megyeháznál jelen volt tekintetes Rozsos István megyei 1., Kun Sándor 2. alispán, Késmárky József főjegyző és Márton Antal központi főszolgabíró urakat küldöttség által a tisztválasztási közgyűlésre meghívta, kik is a közgyűlésnek irántok ez alkalommal is tanúsított kedves figyelméért őszinte köszönetüket nyilvánítván, csakhamar kitörő hazafias üdvözlések közt a közgyűlésen megjelentek. Kolozsvári József (...) igen érzékeny szavakkal emelék ki a fölötti polgári örömét, hogy Veszprém város közösségének is az 1849-ik évben alkotmányos jogteréről az önkényuralom általi gyászos szorítása s a lefolyt 11 évi viszontagságos időnek kiszenvedése után sikerült magát ismét előbbi alkotmányos jogaiba visszahelyeztetni és a mai nap az 1848. évi 23. tc értelmében tisztviselőinek megválasztása által alkotmányos legszebb jogait ismét gyakorolhatni...*”²⁸ képes. Az üdvözlés után Véghely Imre városi bíró maga és a városi tisztikar nevében lemondott eddig viselt ideiglenes hivatalairól. A választás idejére – a törvény értelmében, de a „közkívánattal is találkozáva” – ideiglenesen kapitánynak Dunszt Ferencet, jegyzőnek és tisztü ügyésznek Szalatkay Györgyöt megválasztotta.²⁹ Következett a választás menetének, szabályainak ismertetése, majd a jelöltek neveinek felolvasása, illetve a szavazólap kiosztása. Közben változás történt a különböző posztokra kijelöltek között. László Dávid a polgármesteri, Dunszt Ferenc a kapitányi, Szalatkay György és Galamb József a főjegyzői jelölésről lemondott. A választói gyűlés – nagy többséggel – Dunszt Ferencet bírónak, főjegyzőnek Szentes István jelölte. A voksolás megtörténte után a választási bizottság elnöke ismertette a szavazás eredményét és a szavazatok számát. E szerint polgármesternek Halász Györgyöt választották 396 szavazattal. Bírónak Dunszt Ferencet 322 szavazattal.

Kapitánynak Suly Józsefet 202 szavazattal. Főjegyzőnek, ügyésznek és levéltárnak Sente Istvánt 313 szavazattal. Aljegyzőnek Zsolnay Károlyt 300 szavazattal. Tanácsnoknak szavazattöbbséggel Burkhard Jánost 164, Major Pétert 140, Galambos Pált 148, Berecz Boldizsárt és Jády Józsefet 144, Miklós Sámuel 134, Garai Mihályt 130, László Dávidot 129 és Kopácsy Györgyöt 121 szavazattal választotta meg. Végül sor került a 78 képviselő megválasztására, majd az eskütételre.

Már csak a választási gyűlés bezárása maradt hátra. Kolosváry József megköszönte az aktív részvételt, hitelesítette a jegyzőkönyvet, majd „... a közgyűlés tisztválasztási ülését az imádott hazára, Veszprém megyére és Veszprém városára Isten áldását kérve fejezte be és 'Éljen a haza!' felkiáltással oszlott el.”³⁰

1861. február 7.

A tanácsülésen – már a város szavazóképes lakossága által újjáválasztott városi tisztikar – 7 fő tanácsnok Dunszt Ferenc bíró, Suly József városi kapitány és Halász György polgármester jelenlétében zajlott. A tanácsülésen a „szokásos” napirendi pontok voltak, a megyében zajló alkotmányossági küzdelemmel egyik sem volt kapcsolatos. Engedélyeket adott ki, kiutalványozta az elvégzett munkák ellenértékét, hagyatéki ügyekben rendelkezett. Márton Antal megyei főbíró kérésére közölték, hogy a város területén nincs siketnéma gyermek. Viszont a napirendi pontok alapján több szakma művelőjét ismerhettük meg, illetve ráláttunk a város mindennapjait bemutató tevékenységre is.³¹

A továbbiakban nem célom, hogy napról napra kövessem a városban történeteket – már ami a tanácsüléseket illeti. A város vezetése végezte a napi munkáit, tanácsüléseket tartott, szervezte és vezette a város napi életét. A továbbiakban csak akkor írom le részletesen az ott történeteket, amennyiben kapcsolatban van az 1861. évi alkotmányos mozgalommal.

A február 20-i tanácsülésen a januárban megválasztott Szentgály László pénztárnok lemondott, helyébe a tanács Szél Pétert választotta meg, aki azonban kijelentette: ily csekély – 147 forint – fizetésért ezt a sok gonddal és munkával járó hivatalt nem fogja elvállalni.³² Ezen az ülésen ismertették Márton Antal körlevelét is, melyben kéri, hogy Veszprém városban élő, munkaképtelen honvédek névjegyzékét készítsék el, majd terjesszék fel az Állandó Bizottmánynak. A tanácsnokok döntöttek a város határában lévő útmutató táblák és az azokat tartó cölöpök nemzeti színűre történő festéséről – amennyiben fekete-sárgára vannak színezve – annak végrehajtására Halász György polgármestert bízták meg.

A március 4-i tanácsülésen³³ Hajdú Antal és Nagy József veszprémi lakosok jeleztek, hogy az 1848/49-es hadjáratban munkaképtelenné vált honvédek részére nyitott segélyalapba 20 forintot fizetnek, egyben kéri a városi tanácsot, hogy engedélyezze számukra a gyűjtés végrehajtását. A tanács örömmel vette tudomásul a felajánlást, egyben elrendelte, hogy a gyűjtésről az érintettek számoljanak be. Úgyszintén számoljanak be a segélyezésről is, bár – jegyezte meg a polgármester – ez idáig

a felajánlott összeget még nem fizették be az adományozók. Az április 13-iki tanácsülésen a veszprémi csendőr osztályparancsnok Rühl hadnagy arra szólította fel a Polgármesteri Hivatalt, hogy a megszüntetett csendőri állomásokról beszállított bútorok vételáraként fizessenek 3 forintot. Amennyiben megtagadják azok átvételét, akkor arról írásos nyilatkozatot tegyenek. A polgármester a bútorok értékének „óvatos felbecsülésére” és átvételére utasította a városi bírót és a kapitányt.

Az „... *ideiglenes engedélyek az 1860. október 20-án kiadott legmagosb Diploma által – mely Magyarországot az 1847. évi állapotba visszahelyezettek nyilvánítja – megszüntettek: a folyamodó ezek alapján csak sőtölegénynek és így nem önálló egyénnek tekintendő.*”³⁴ – mondta ki április 23-i határozatában a városi tanács, egyben nem engedélyezte Khon Izsák állítólagos sőtömester letelepedését. Ugyancsak ezen a tanácsülésen határoztak és osztottak ki 48 forint értékű jutalmat az április 15-én és 22-én kitört tűzvész elhárításában „magukat különösen kitüntető” és közreműködő városi lakosoknak.

A május 4-i tanácsülésen ismét felolvasták Márton Antal körlevelét, melyben a „T. honvédelmi bizottmány”³⁵ megkereste a vármegyét, hogy a „... *megyében lévő minden honvédeknek, honvédnőknek és ezek gyerekeiknek névszerinti összeírását teljesíteni (sic!) s mi elébb beadatni kívánja...*”³⁶ A Polgármesteri Hivatal kapta a feladatot, hogy a kérést mielőbb teljesítse.

A város május 18-án tárgyalta első olvasatban a megyei Állandó Bizottmány május 14-én hozott határozatát, hogy a törvénytelen adó befizetését a megye települései utasítsák el, a beszédést akadályozzák meg. A tanácsülésen olyan határozat született, hogy e fontos kérdést egy, csak erre a célra összehívott tanácsülésen olvassák fel és határozzanak róla. A tanácsülés összehívása – nem tudni milyen okból, mivel a jegyzőkönyv nem tesz említést róla – elmaradt. A legközelebbi, és a címben is jelezett témával kapcsolatos bejegyzésre július 27-én bukkanunk, ahol már a megüresedett megyei főügyészi választásra kapott meghívót ismertette Halász György polgármester.

Az augusztusi 17-i tanácsülésen a polgármester ismertette az augusztusi 5–8. közötti megyei Állandó Bizottmányi ülésen, a Veszprém város nevében maga és a városi bíró által tett kötelezettségvállalását, amellyel a megszüntetett városi 5. és 6. osztályú gimnáziumok visszaállítása érdekében tettek. A tanácsülés köszönettel tudomásul vette és jóváhagyta a kötelezettségvállalást. Minderre azért volt szükség, mivel gyorsan kellett dönteni, és a tanácsnokok összehívására viszont már nem volt elegendő idő. Az augusztus 24-i ülésre maradt annak a megyei Állandó Bizottmányi határozat ismertetése, melyben a város elsőfokú bíróságának kiegészítéséről szólt. A döntést a tanácsülés a következő városi- vagy közgyűlésre halasztotta. A halasztás több tanácsülésre szólhatott, miután szeptember 14-én már azt a Márton Antal járási főbíró által jegyzett levelet ismertette a polgármester, melyben a megyei Állandó Bizottmány október 1-i hatállyal elrendeli a városi törvényszék szervezését.

A napi „rutinszerű” folyamodások, letelepedési engedélykérelmek és hagyatéki ügyek tárgyalása mellett szeptember 21-i ülésen ismertették az egyesült kőműves,

Meghívó a Casinó megnyitójára (dr. Óvári Ferenc kereskedő édesapja még Obele Ferenc néven szerepel)

ács és kőfaragó cég azon feljelentését, melyben hivatali visszaéléssel vádolták meg Halász György polgármestert. A feljelentés megtárgyalását a városi közgyűlésre utalták.

Végül – ha késve is – de a tanácstagok foglalkoztak a megyei Állandó Bizottmány adóbefizetést megtagadó határozatával. Az időpont október 5., s a határozat szövege: „Veszprém megyének 1861. május 4-i az adóbefizetés tárgyában hozott 984 szám alatti végzése ezen pont alatt a levéltárba eltétetni rendeltetett.”³⁷ Ebből úgy tűnik, hogy Veszprém városa nem vállalta fel az adómegtagadással járó tortúrákat, nem azon az úton járt, mint Pápa városa. Igaz, adóbefizetésekről sem olvashattunk a jegyzőkönyvekben. Talán úgy gondolták a tanácsnokok, hogy ha nem foglalkoznak a témával, azzal is gátolják az adóbeszedést. De sokatmondónak tartom a vizsgált 1860/61. évi jegyzőkönyvek tartalmát is. A megyék, városok által megküldött különböző, a támogatásra kérő feliratokat, tájékoztatásokat minden esetben azzal a megjegyzéssel látták el: tudomásul vétetett, levéltárba helyezendő. Emellett nem találok olyan felirattal, vagy támogatást kérő javaslattal, melyet Veszprém város küldött volna meg a testvérvárosoknak, megyéknek pártolás, támogatás végett. Ugyancsak a levéltárba helyezendőnek ítélték Fiáth Ferenc főispán szeptember 2-án elmondott beszédének kinyomtatott szövegét is. A városban csendes, eseménytelen tanácsülések, közgyűlések folytak. Változást, egy kis „mozgolódást” csak az 1861. novembertől kezdődő események okoztak

A november 9-i városi közgyűlésen felolvasták a Cs. és kir. adóbizottmány fel-szólítását, melyben az eddig elmaradt adó, 1078 forint befizetését követelték. A közgyűlés – úgymond – meghajlott az akaratnak, és úgy határozott, hogy: „A közgyűlés belátván azt, hogy a már különben oly sajtó sebeket okozott ellenállás, vagy is a követelt adó összeg befizetésének megtagadása ezentúl csak a közönség úgy elég szomorú helyzetét még nyomasztóbbá teheti, s belátván tovább azt is, hogy a túlnyomó erőszak ellen magát, továbbá a közönség fenn nem tarthatja: átalyános egyetértéssel elhatározottat a követelésbe tett 1078 forint és 38 kr adó behajtási költségnek kifizetése. S mint hogy polgármester úr jelentése szerint a városi pénztár sokkal szomorúbb helyzetben van, hogy sem ezt most abból kifizetni lehetne, polgármester úr felírt összeg mielőbbi megszerzése iránt a szükséges intézkedések megtételére megbízott.”³⁸ Ebből a határozatból viszont az tűnik ki, hogy a város nem fizetett adót, betartotta a megyei bizottmány határozatát.

A közgyűlés – élén a polgármesterrel – a helyzetet tarthatatlannak ítélte meg és testületi döntést hozott, melyet a polgármester Halász György terjesztett elő a városi tisztviselőség nevében. Minderre a már idézett adóbehajtási követelés adott okot. Halász György megköszönte a város bizalmát és testületileg lemondott a megbízatásról, mivel az „... adóbehajtási költséget követelő reánk erőszakolt rendeletnek, a városi tisztviselőség, mint alkotmányos törvények szerint választott s csak is alkotmányos szellemben működhető tisztikar meg nem hajolhatván, s alkotmányos működését ezzel és ezekhez hasonlókkal szemben nem folytathatván a hivatalos állásáról visszalépésre magát kényszerítettnek látja...”³⁹ A közgyűlés – megértve és elfogadva az okokat – a lemondást elfogadta, ugyanakkor felkérte a polgármestert és a tisztviselői kart: a cs. és királyi biztos kinevezéséig, majd az általa kinevezett tisztviselők hivatalba lépéséig maradjon posztján, hogy a város ügymenete nem szenvedjen csorbát. A felkérést a tisztviselők elfogadták, ennek megfelelően ideiglenes jelleggel a városi javak kezelését a polgármester és a tanács, az igazságszolgáltatást a városi bíró, a rendfenntartást a városi kapitány, az iratok kezelését és rendezését a jegyző, a városi jövedelem kezelését a pénztárnok, míg az ellenőrzést a számvéviszék vezetője végezte.

A határozatot a november 11-i tanácsülésen felolvasták, majd azon a tanácsnokok is elfogadták a lemondást.

1861. november 14.

A városi közgyűlés Halász György elnöklete alatt ült össze gyakorlatilag a teljes tisztviselői kar jelenlétében. A közgyűlés témája az adófizetés volt. Felolvasták Fusch és Schöfmann cs. és kir. adóbizottmányi tagok intézkedését, melyben a követzőkre szólította fel a város képviselő testületét:

- minden „adómunkalat” előkészítése az 1861/62. adózó évre;
- az 1861/62. adóév első negyedévére eső adó 1861. november végéig történő beszedése és befizetése;
- az 1861/62. adóévre kivetett 19.275 o.é forint fogyasztási adó kezelése és behajtása.

A fenti adóbehajtás elrendelésének megtagadása, esetleg az adóbefizetés alóli kibúvást a cs. és kir. adóbizottmány katonai kényszer alkalmazásával nyomatékosította. A közgyűlés – mi mást tehetett – meghajolt a kényszer alkalmazásának fenyegetése alatt. „A közgyűlés ezen felhívást komolyan megfontolván, előlegesen kijelenti, hogy ő ennek távolról sem kíván ellenszegülni...”⁴⁰ Mivel a következő adóév kezelését és a behajtást egy, az osztrák adminisztráció által kinevezésre tervezett megyei kezelőre bízta, „... a közgyűlés azon bizalmas kéréssel járul a tek-es cs. k. adóbizottmányhoz, legyen szíves az átküldő iratban kijelentett kívánalmainak szigorú szorgolásával a közelben Veszprém megye részére is kinevezendő megyei kezelő felsőbbbség, mint az ügyben rendelkezendő tekintélynek megérkezéséig várakozni.”⁴¹

A végzést a közgyűlés elfogadta, a kérelmet azonnal megfogalmazták, majd a közgyűlés ülése alatt – akár szóbeli választ is megvárva – megbízta Suly József kapitányt, Hoffelder Ferenc és Szarka János bizottmányi tagokat a nyilatkozat, illetve a kérelem azonnali postázásával.

A kijelölt választmány hamarosan visszaérkezett az adóbizottmánytól. A válasz lehangoló volt: alkuba nem bocsátkozik, a katonai karhatalmat addig nem vonja vissza, amíg a közgyűlés a kivetett adót meg nem ajánlja, illetve annak végrehajtását azonnal meg nem kezdi. De értesíti a közgyűlést arról is, hogy „... tévedésben van a képviselőség, ha azt hiszi, hogy a leendő megyei kezelő felsőbbbség van az adó behajtása körüli teendőkkal megbízva, mert hisz az adóbizottmány, mint 1860. évi október 20-ka előtt, úgy jövőre is minden megyei befolyásoktól menten a felsőbb helyről veendő utasítások szerint fog az adó kezelés felett rendelkezni.”⁴² A visszarendeződés megkezdődött, az „uralom” minden téren megkezdte a meggyengült hatalmának visszaszerzését, megerősítését.

A választ a közgyűlés úgy értékelte, hogy: „... a városi képviselőség a városi közösséget a katonai sarcz és adóbehajtási karhatalom alóli felszabadítására minden törvényszerű módokon megkísértett, de az erőhatalom mind annyi kísérletét végkép meghiúsította, s sajnosan kellett arról meggyőződnie, hogy az eddigieknél sokkal nagyobb áldozathozások sem képesek az adóbehajtási erőhatalom szigorát enyhíteni, annyival kevesbé megszüntetni, az eltávolíthatatlan, de egyszersmind elviselhetetlen erőhatalom által kényszerítve – hogy a már úgy is sok nyomást szenvedett városi közönséget a katonai karhatalom további alkalmazása által multhatatlan előidézendő ínségre jutástól megóvja...”⁴³ A képviselő testület a katonai kényszer és a világos erőfitogtató üzenet hatására nem tehetett mást, mint megkezdte az adóbizottmány utasításának megfelelő adóév előkészítését és a kivetett adók beszedését.

A közgyűlés azonban kéréssel fordult az adóbizottmányhoz: vonja vissza a katonai erőt a városból, a katonai beszállásolás végrehajtását bízta a városi közgyűlésre. Mindezt azért, „... nehogy a reménylett viszonyosság megtagadása a képviselőséget elébbi magatartására vissza lépni kényszerítse.”⁴⁴ Világos és egyértelmű jelzés a hatalomnak, egyúttal a közgyűlés igyekezett megfelelő tárgyalási pozíciót is kiharcolni magának. A fogyasztási adó beszedését azonban már lehetetlennek tartotta. Úgy vélte, hogy még a legnagyobb szigor és szervezés mellett sem tudja biztosítani

a megemelt összeget. Ezért elhatározták, hogy megfelelő indokokkal megírt kérelemmel fordulnak a Helytartó Tanácshoz, kérve a kivetett adó mérséklését.

1861. november 16.

Nem várt fordulattal kezdődött a tanácsülés, melyen jelen volt Dunszt Ferenc városi bíró, Zámbo István, Varjú József, Berecz Boldizsár, Miklós Sámuel, Major Péter, Jádi József, Garai Mihály, Suli Gábor, Szalay István tanácsosok, valamint az elnöklő Halász György polgármester. A tanácsülésen megjelent több városi lakos, valamint a kocsmárosok és mészárosok képviselői. Egyöntetűen kijelentették, hogy Veszprém városra az 1862. évre kirótt 19.275 forint fogyasztási adó befizetését magukra vállalják. A városi tanács kijelentette: a fogyasztási adó beszedését csak a kiadott pátensek előírása szerint hajtotta volna végre, célja volt még, hogy a városi lakosságot minél kisebb kár érje. Hasznot sem számított annak beszedéséből, így az ajánlatot elfogadta, majd szerződést kötött a megjelent ajánlattevőkkel: Rószl Lőrinc, Braer Gábor, Rotfischer Ignác, Hagenauer Mátyás, Bauer Károly, ifj. Kreuzer Frigyes, Perl Adolf, Marovch Salamon, Blummer János és Udvardi József. Jegyezzük meg nevüket, hiszen tiszteletet érdemelnek önzetlenségükért.

A különböző sarcok kivetése nem volt idegen a császári adminisztrációtól. Követelésüknek minden esetben a katonai erő adta a nyomatékot. November 20-án 440 forint és 31 krajcár befizetését követelték a várostól utazási költségek fedezésére, mivel a cs. és kir. katonaság a zirci járásból visszaérkezett a városba. A város nem tehetett mást: kiutalta az összeget. Ugyancsak az adó beszedésére és átutalására kellett intézkedni, amikor a városra az 1860. évre kirótt elmaradt adót követelte az adóbizottmány.

Ez a novemberi tanácsülés csak az adókról szólt. A cs. k. adóbizottmány és a cs. k. pénzügyi felügyeleti hivatal határozatokkal, felszólításokkal bombázta Veszprém város hivatalát. Minduntalan felszólítja az elmaradt adó, a következő évi adó évnegyedére eső részének befizetését, de felszólítást kap két poléta is, hogy végezzen el adóhátralék-vizsgálatot. Emellett megküldte a városnak a házbér beszedés előtti felméréshez előírt jegyzékek vételárát is (ezt nem fizeti ki a város). Ezzel együtt elrendeli a következő, az 1862. évre szóló házbéradó, személyi-adó és jövedelem adó összeírását is. De az adóbizottmány követelte – és be is hajtotta – a katonaság tartásának költségét, amely akkor keletkezett, amikor a karhatalom „nyomásgyakorlás” céljából tartózkodott a városban. Ez egyébként 1078 ft és 38 krajcárra rúgott.

A december 6-i tanácsülésen a korábbi, november 16-án a fogyasztási adó befizetését átvállaló mesteremberek már az adó 15 vagy 20%-os mérséklését kérik a városi tanácstól. A tanács – bár méltányolja a felhozott indokokat – már nem tud tenni semmit az ügyben. Azonban javasolja, hogy forduljanak kérelemmel a győri pénzügyigazgatósághoz, amit ők is támogatnak. Igaz, közben megérkezett a győri pénzügyigazgatóság határozata, melyben már az adósság befizetését elvállaló személyeket is felszólítja az adó befizetésére, egyben jelezve: az adó összeg már mérsékelte: eredetileg 21.466 forint volt, így annak további csökkentése már nem lehetséges.

A város túlzónak tartotta és a mintegy 1500 forint katonatartási adó elhagyását fogja kérni a Helytartó Tanácstól – szólta a határozat. Kötelezték a várost a katonák Zircről Veszprémbe történő költségeinek kifizetésére, de követelték a karhatalom városi tartási költséget is. Emellett – írják a kérelemben – a beszállások alkalmával a háztulajdonosoktól is befizetéseket írtak elő.

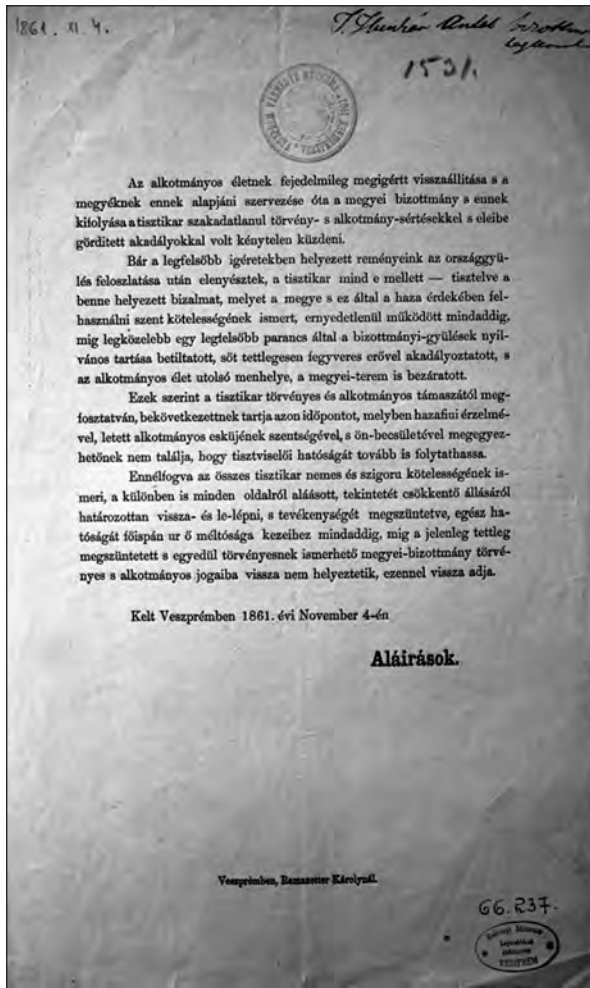
A következő napok „eseménytelenül” telnek. Beadványok intézése, árvaszéki ügyek rendezése. Majd 1861. december 21-én tartott tanácsülésen: „*Olvastatott Jagasics Sándor főispáni helytartó úrnak a városi előjáróság részéről a már megtörtént lemondását tudató felhívására adott válasza, mely is tudomásul vétetvén az előjáróságnak ahhoz alkalmazkodása elrendeltetett, annál inkább miután a hivataloskodás további folytatása személyes felelősség terhe alatt megparancsoltatik.*”⁴⁵ A leíratra sem válasz, sem határozat nem olvasható.

Az 1862. év első tanácsülésén, január 4-én, továbbra is Halász György polgármester elnököl. Mint majdnem minden alkalommal most is árvaszéki ügyek vannak terítéken, illetve a különböző mesterek által, a város megrendelésére elvégzett munkák értékének kifizetését jegyzőkönyvezik.

Január 11-én – a polgármester a jegyzőkönyv szerint most is Halász György – felolvasták Jagasics Sándor főispáni helytartó átiratát, melyben közli, hogy Veszprém vármegye igazgatását átvette, felszólítja a város közösségét az együttműködésre, egyúttal megküldi a megyei kinevezett tisztviselők jegyzékét is. Úgy tűnik, hogy a vármegye igazgatását már a hatalom visszaszerezte, megtörténtek a tisztviselők lecserélése. Veszprémben továbbra is a korábban megtartott választáson tisztséget nyertek végzik az igazgatási feladatokat – igaz ideiglenesen és erős kézivezérléssel. Példa erre a már említett tanácsülésen bemutatott főispáni helytartó intézkedése a „bélyeg és illeték” pátensek kihirdetésére. Ebben Jagasics Sándor felhívja a városi tanácsot, hogy a bélyeg nélkül beadott iratokat intézni nem lehet, a beadványozót fel kel szólítani annak pótlására. Amennyiben a felek erre nem hajlandók, akkor eljárást kell indítani ellenük.

A város vezetése rendkívül méltánytalannak ítélte a felszólítást. „...*a Városi Tanács mint alkotmányosan megválasztott testület, ily alkotmányellenes rendeletnek foganatosítását letett esküje ellenére eszközölné csak, ez értelmében óvását jegyzőkönyvbe iktatni elhatározta...*”⁴⁶ Miután a rendelet végrehajtásának elodázása a felek büntetését jelentette, a pátenset kihirdették. De ez az eset újlag merősítette a tisztviselői kar lemondási szándékát. Ezért ismét kérelemmel fordultak a főispáni helytartó Jagasicshoz, amiben megerősítik a már korábban megküldött és tudomásul vett testületi lemondásukat, egyben kérik, hogy mihamarabb nevezze ki az új tisztviselői kar tagjait.

A napirendi pontok között, illetve a városi tanács fő teendője továbbra is az adók – vagyis a pénzbehajtás – áll. A pénzéhes hatalomnál – főleg ha kényszerítve érzi magát arra, hogy megtöltse a kincstárat – nincs erőszakosabb szervezet. Mindenből és mindenkor pénzt remél. Erre állítja be majd’ minden intézkedését. A különböző adónemek bevallási íveinek megküldését 1862. január 20-ra rendeli, elmulasztása

Az Állandó Bizottmány lemondó nyilatkozata 1861-ben

10 forint büntetést „ér”. De egyre szaporodnak azok az ügyek, melyeket csak végrehajtásra illetve tudomásul vételre küld meg a városi tanácsnak a főispáni helytartó. Mindennaposak lettek a „hajtsa végre”, „a végrehajtás ellen nincs kifogásom” kezdetű leiratok.

A városi tanács mi mást tehetett, végrehajtotta és tudomásul vette ezeket az intézkedéseket. A megye korábbi, választott adminisztrációja már befejezte működését, Fiáth Ferenc főispán is visszavonult. A tanácsosok – élén a polgármesterrel – még hivatali ténykedése alatt igyekezett menteni a menthető értékeket. Így tettek az elhatározott „árva kiseddóvó” ügyében is. Az óvodai-alap értékeinek kezelését a tanács

Suli Gábor tanácsosra bízta és átadott megőrzésre és felhasználásra egy 1309 forintot tartalmazó takarékkönyvet, Paletta György végrendeletét, melyben az óvoda javára 2100 forintot hagyományoz, továbbá különböző adósleveleket. Megbízta egyben Suli Gábort, hogy mindent tegyen pénzzé és a kapott pénzt helyezze el a takarékkönyvbe.

Az 1862. évi tanácsülések, melyeken még a korábbi választott polgármester elnökölt és a tanácsstagok jelenlétében történt, január 4-én kezdődtek és március 8-án fejeződtek be. Ez idő alatt 8 alkalommal ültek össze intézni a város ügyeit, ami – mint már említettem – jobbára hagyatéki ügyek tárgyalásában, különböző számlák kiegyenlítésében, illetve a főispáni helytartó és más, kormányzati szerv utasításainak végrehajtásában merült ki. A jegyzőkönyv a március 8-i ülés bezárása után megszakad, majd több üres oldal után a következő bejegyzéssel kezdődik:

Veszprém városának tanács jegyzőkönyve az 1862. évre. Elkezdve március 17-én.

1862. március 17.

Az ülés azért is nevezetes, mert ekkor hirdette ki Villax István Veszprém járási főszolgabíró Jagasics Sándor főispáni helytartó által kinevezett városi tisztviselői kar névjegyzékét.⁴⁷ A kinevezés szerint a város polgármestere Dunszt Ferenc lett 700 o.é. forint évi fizetéssel. A tisztviselő kar: Főjegyző, levéltárnok és törvényszéki előadó Csolnoky László 700 frt évi fizetéssel, aljegyző Kiss Ignác 500 frt évi fizetéssel, városi kapitány Berecz Boldizsár 500 frt évi fizetéssel, pénztárnok Széll Péter 400 frt évi fizetéssel, gyámatya Miklós Sámuel 400 frt évi fizetéssel, törvényszéki előadók Zámbo István, aki egyúttal ideiglenesen a bírói tisztet is betölti, Berky Károly évi 600 frt fizetéssel. Tanácsnoknak évi 150 frt fizetéssel kinevezte Horváth Sándort, Schill Edét, Göndöcs Antalt, Suly Gábort, Tomsits Mihályt, Pongrácz Sámuel, Nemzsur Ignácot és Stein Györgyöt. A számvevői posztra Kammersperger Antalt nevezte ki, aki nem fogadta el a rendszeresített fizetést. Szállásmester és előfogati biztos évi 400 frt fizetéssel Stenger Károly lett, míg írnokoknak kinevezte Zsolnay Istvánt és Klug Károlyt évi 400 frt fizetéssel. A kinevezések ismertetése után „... az újon kinevezett tisztikar alakultnak és bevezetettnek nyilvánítván, helyét egyenként elfoglalta.”⁴⁸

Az átadás-átvételi feladatok végzésére Kammersperger Antal vezetésével egy választmányt hoztak létre, hogy a város összes vagyonát, ügyeit, pénzeket és iratokat leltározzák, az újonnan kinevezettek átvegyék azokat.

Még ezen a napon a már helyüket elfoglalt és kinevezett tisztviselői kar az új polgármester Dunszt Ferenc vezetésével megtartotta első ülését. Ezen a polgármester kijelentette. „*Hatáskörénél fogva csekély, de azért kitelhető buzgó tényezőként akar járulni az ingerült kedélynek lecsillapításához, megrendült bizalom helyreállításához s a sajnos félreértések leküzdéséhez. S jövő működése alapelveül e feladatot tűzi ki, ennek nemessége s nagyszerűségéről általhatottan nyugodt kedéllyel, tiszta lélek-*

*kel áll működése terére, s kitűzött alapelveiről sem a szenvedély szava, sem az ingerültség méltatlankodása által magát eltérítettetni nem engedik, hanem azokhoz mindenkor híven oda irányozza tevékenységét, hogy azokat vaskövetkezetességgel körösztül vivén, a város és lakossága jogait fenntartva, azoknak állami és községi jólétét kitelhetőleg előmozdítsa. Midőn e kijelentett akarátát a jegyzőkönyv e lapján örökíti, kéri nehéz, de becsületes feladatának szerencsés megoldásához Isten segítségét.”*⁴⁹

A hivatali teendők átvételével a kinevezett tanács első feladatának tekintette a város pénzügyi helyzetének vizsgálatát, a pénztár állapotának felmérését. De már foglalkozni kellett a pénzügyigazgatóság újabb felszólításával is, melyben már a 21.466 forintra felemelt fogyasztási adó részletének befizetését követelik. A városi tanács a határozat elhalasztását kérte. Tudomásul vették a bírói hierarchia visszaállítását is, így Veszprémben elsőfokú bírói hivatal működik, Veszprém megyének alárendelve.

Az ügyek ezek után az 1860 november előtti szabályok szerint és formában, sokszor tartalommal folyt. Időnként tárgyaltak más ügyeket is, amiben az előző év teteteinek bizonyos fokú megbánása is felfedezhető. Egy ilyen ügy volt a katona-beszállásolás, benne a tisztí szállások kérdése. A városban ebben az időben – 1862. – két századnyi katonaság állomásozott. A beszállásolások jelentősen megterheltek a város lakosságát. Ekkor kapta a városi tanács, hogy készítse elő még egy századnyi katona elhelyezését, illetve biztosítson lakrészt a század parancsnokának, illetve annak segédtisztjének. Ez már meghaladta a város képességét és lehetőségét. A tanács kérelemmel fordult a főispáni helytartóhoz. Ebben kifejtik, hogy „*A városunkban eddig elszállásolt két század katonaság még egy újjabbival szándékoltatik az illető katonai parancsnokság által szaporítani. Városunk saját hibájából bár, de még is annyira túlterhelve volt az újabbí sajnós időszakban katona szállásolással, hogy erejét majdnem egészen kimeríté*⁵⁰ [kiemelés tőlem – Földesi], *de még normális körülményei közt is a lakosok általános szegénysége és a katonaszállásolásra képes lakosainak hiánya miatt ily terhet csak a legnagyobb erő megfeszítésével volna képes elviselni...*”⁵¹ Ezért „alázatosan” kéri a főispáni helytartót, hogy „*Kegyeskedjék sokat szenvedett, erejéből kifogyott városunk, s különösen annak ínséggel küzdő nagy számú szegény lakói érdekében ...*”⁵² a tervezett század más helységben való elhelyezését elintézni.

S, hogy lett-e foganatja a kérésnek a jegyzőkönyvből nem derült ki, mindenesetre április 26-i tanácsülésen egy újabb kérelmet fogalmaznak meg a főispáni helytartóhoz, hogy a városba elhelyezni tervezett 146 fő beteg katonát másik helységbe, javaslatuk szerint Nemesvamoson helyezték el.

Kérelmek, ügyek, határozatok – mindezt helytartói felügyelet mellett. A választásokig – a Kiegyezésig – még öt év volt hátra.

Felhasznált irodalom és a rövidítések feloldása:

VeLDM = Veszprém megyei Laczkó Dezső Múzeum

VeML V.102a/87 = Veszprém városának tanácsülési jegyzőkönyve 1859/60. évekről, 87. kötet

VeML V.102a/88 = Veszprém városának tanácsülési jegyzőkönyve 1860/61. évekről (1–735-ig), 88. kötet

VeML V.102a/89 = Veszprém városának tanácsülési jegyzőkönyve 1861/62. évekről (1–119-ig), 89. kötet

DONOSZLOVICS 1886 = DONOSZLOVITS Vilmos: Alkotmányos mozgalmak Bács-Bodrog megyében az 1860-61. években. In.: Bács-Bodrog vármegye történelmi társulat évkönyve, Zombor, 1886.

FIÁTH 1878 = FIÁTH Ferenc: Életem és élményeim, Budapest, 1878.

FINKEY 1861 = Dr. FINKEY József: Megyei alkotmányos mozgalmak 1860. october 20-tól 1861. április 2-ig mint a nemzetgyűlés megnyitása napjáig, Pest, 1861.

KOVÁCS 2010 = KOVÁCS Győző Gyula: Veszprém időjárása és éghajlata I. A meteorológiai megfigyelések kezdete, Veszprémi Szemle könyvek 2., Veszprém, 2010.

JEGYZETEK

¹ Fiáth Ferenc tettei, az elmondott beszédeinek tartalma a külső szemlélőnek talán kettőséget mutat. Egyrészt ragaszkodás a '48-as eszmékhez, Magyarország függetlenségéhez, másrészt az 1848-as nemzetőr kapitányi ténykedésének, majd Veszprém megyét is pacifikáló, Windischgraetz által kinevezett biztosa, menekülése a forradalom kiteljesedése után. Talán megértjük mindezeket, ha elolvassuk önéletírását. Egyértelműen kitűnik belőle, hogy királyhű aki következetesen ragaszkodik a törvényekhez, az ügyek törvényesség útján való megoldásához. Ellene van minden jogtalanságnak, embertelenségnek. Hivatali működése alatt mindezeket következetesen, tántoríthatatlanul be is tartja és igyekszik betartatni. 1848-ban nemzetőr kapitánynak választják Veszprém megyében a betörő horvát szabadcsapatok és Jellasich elleni védelem szervezéséhez. Elvállalja, és attól fogva határozottan végzi feladatát. Támogatja a magyar seregek műveleteit egészen addig, míg át nem lépik Ausztria-Magyarország határát. Ezt már ellenzi. Megütközik és elborzad, amikor kivégzik Zichy Jenő (Ödön) grófot, illetve meglincselik Latour hadügyminisztert. Ezt már forradalomnak nevezi, amivel nem ért egyet egészen addig, amíg az uralkodó ki nem bocsájtja a márciusi pátensét. Azt nem tudja elfogadni, mivel értelmezése szerint a '48-as törvényeket jogszerűen összehívott országgyűlés hozta, azokat az uralkodó szentesítette. E nézete mellett mindvégig ki is tartott, amiről az 1861. évi országgyűlésen elmondott beszéde, vagy a Veszprém megyei Állandó Bizottmány előtt elmondott több beszéde is tanúskodik. Minden tette önértékelésében meg volt győződve, hogy jól, jót és helyesen cselekszik. 1849. január 9-én elfogadja a felkérést Windischgratz hercegtől Veszprém és Zala vármegye teljhatalmú biztosi kinevezésére. A trónhoz való hűsége jegyében és a törvények betartása mellett végzi munkáját, pacifikálja a két megyét. Mint írja önéletírásában: „*lelki életemnek legfényesebb emlékpontja ezen korszak, melyben a trónhoz viseltető hűségem érzetében, a trón nevében annyi jót tettem.*” Az 1849. március 4-i pátens, mint írta, igen kellemetlenül érintette. Ez ellentéte volt – mint írja – királyi biztosi kinevezésében foglaltaknak, saját proklamációinak és beszédeinek. „*Vállalkoztam igenis a törvényesség és alkotmányosság helyreállítására, de Magyarországnak Ausztriába a mondott pátens értelmében leendő beolvasztására soha nem vállalkoztam. Elhatároztam, hogy nem is fogok vállalkozni erre soha, hanem kir. biztosi állásomról azonnal lemondok.*” E pátenset már úgy értékelte, hogy annak kibocsátása politikai

hiba volt, hiszen ettől már „... *nem a forradalom ellen küzdött többé jogosan a trón, hanem a forradalom küzdött az ellenforradalom ellen.*” Tudja, hogy nem lesz biztonságban ha marad, ezért 1849. április 27-én elhagyja Veszprémet, Bécsbe távozik. Bécsben fogadja Ferenc József, amiről azt írja: „*Kegyes, leereszkedő fogadtatásom, hűségem, feláldozásom s tett szolgálatimnak Uram királyom részéről történt kegyes elismerése s köszönetének kinyilvánítása, elfelejteté velem minden bajomat, s a legboldogabb halandó levék.*” Az aradi vérengzés, a megtorlás ismét csak elborzasztotta. Nem vállalt 1860 végéig semmilyen állami beosztást. Csak amikor remény volt a törvényes, és a jog talaján álló, a '48-as törvényeket is elfogadó megbékélésre, vállalta el a Veszprém megyei főispánságot. Jog és kötelességtudat, az alkotmányosságba vetett bizalom, mellette hűség a királyhoz, az uralkodóhoz – ez jellemezte báró Fiáth Ferencet. Ennek fényében ítéljük meg és ne ítéljük el az 1849-i királyi biztosi tevékenységéért.

² DONOSZLOVICS 1886. II. évfolyam, III. füzet 65. o.

³ Például a Berger testvérek *Veszprémben* „*Ő cs. Kir. Ap. Felsőégeiknek diszes elfogadására szükséges költségeknek fődözéséhez az adókulcs szerint járuland a kövezési és csatorna építési költségekkel együtt 28 forint 20 krajcár*” adott, melyet Ferenczy György, a város bírása vett át. VeLDM, adattár, 1966. évi gyűjtő, 66.216

⁴ FINKEY 1861. IX–XI. o.

⁵ DONOSZLOVICS 1886. 67. o.

⁶ Néhai Laszkalner Antal kanonok alapítványa a huzamosabb ideig egyhelyben szolgáló cselédek jutalmazására szolgált. 1859-ben a város javaslata volt: Berényi Rozália, Poltigras Amália, Bovári Ágnes, Horváth Terézia és Nagy Erzsébet.

⁷ Az ülésen jelen volt: Ferenczy György polgármester, Mustos János, Végh István, Dunszt Ferenc, Stoll János, Galambos Pál, Tuszkan Mayer, Halász György és Láncz Ferdinánd tanácsnokok, valamint Suly József városi tanácsi titkár.

⁸ VeML V.102a/87, 73. o.

⁹ VeML V.102a/87, 74. o.

¹⁰ VeML V102b 51. doboz, Veszprém város tanácsának iratai, 274. sz. jelzet

¹¹ A tanácsülést Ferenczy György polgármester vezette, jelen volt Kolosváry József, Stoll János, Halász György, Mustos János, Márton József, Dunszt Ferenc, Göndöcs Antal, Galambos Pál, Jádi Pál, Végh István, Czikk János, Tuszkan Mayer és Láng Ferdinánd tanácsnokok, valamint Suly József városi tanács titkár.

¹² VeML V.102a/87, 75–76. o.

¹³ VeML V.102a/88, 2. o.

¹⁴ VeML V.102a/88, 2. o.

¹⁵ Az együttes tanácsülésen jelen volt: Véghely Imre városi bírósági elnök, Dunszt Ferenc kapitány, Szabó Antal, Végh István, Szél Péter tanácsnokok, Kammersperger Antal, Szalatkay György, From János, Pongrácz Dániel, Soos Pál, Bíró Sándor, Pongrácz Sámuel, Lukácsa József, Jezermiczky Sámuel, Rajki István, Miklós Sámuel, Ferenczy Károly, Husvéth József, Eráth Antal, Szél Pál, Saffer János, Burchard János, Farkas János, Csere Pál, Hevesi János, Márton József, Major Péter, Hajba Ferenc, Segesdi Sándor, Pintér József, Kielberger Károly városi képviselők. VeML V.102a/88, 4. o.

¹⁶ VeML V.102a/88, 8. o.

¹⁷ Ebben az évben a város a káptalannak javasolta jutalmazásra Rácz Annát – Kopácsy József szolgálóját, Dömötör Sofiát – Huber Károly szolgálóját, Meschel Teréziát – Fülöp Borbála szolgálóját és Berényi Theresiát – Berkenyi Sámuel szolgálóját, illetve Szabó Józsefet – Szentgáli László kocsisát és Takács Ferencet – Kiss Károly kocsisát.

¹⁸ VeML V.102a/88, 15. o.

¹⁹ VeML V.102a/88, 15. o. 1849-ben a választásra jogosultak száma 369 fő, míg 1861-ben 483 fő volt. VeML V.141f városi választási iratok.

²⁰ VeML V.102a/88, 19. o.

²¹ A poléta alatt azon jegyzék értendő, melyben a fizetni köteles egyéneket, városrészek szerint felosztva írtak össze. De értetett azon cédula is, vagy bejelentési irat is, amelyen a polétás fizetésre való felszólításkor az illetőnek kézbesített. A polétás (szakaszmester, fertálmester) kötelessége volt az adó- és más ügyben kiadványozott iratoknak a címzettekhez való kihordása, a tanköteles gyermekek összeírása, s a katona beszállásolások intézése. Egyébként a polétásokat nevezték még fertálmesternek is, mert a város fertályokra volt felosztva és mindegyiknek egy-egy városfertály (negyed) jutott. Lásd: Véghely Dezső: *Kik voltak a polétások?* In: Múltidéző, Szerk. Dr. Csizsár Miklósné. Veszprém, 1999. 78–85. o.

²² Az 1. és 2. polétába Kammersperger Antalt és Gál Lajost, a 3. és 4. polétába Pongrácz Dánielt és Ernszt Ferencet, az 5. és 6. polétába Suly Jánost és Kopátsy Györgyöt, a 7. és 8. polétába Miklós Sámuel és Suli Gábort, a 9. és 10. polétába Rothfischer Ignácot és Molnár Pált, a 11. és 12. polétába Szel Pált és Nemcsik Sándort delegálták.

²³ VeML IV.141f 1849. évi választási anyagok.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. Az ismertetett elveknek „hála” – miután 1861-ben Veszprém város lakossága 11037 fő (lásd: VeML V.102a/88, 19. oldal) volt – „választási képességgel” bírt, illetve feliratkozott 483 fő.

²⁷ KOVÁCS 2010. 202. o.

²⁸ VeML IV.141f 1861. évi választási anyagok.

²⁹ 1848. évi 23. törvénycikk a szabad királyi városokról, 14. §. „*Szinte e gyűlésen, a tisztikarnak és választott polgárságnak tagjai eddig viselt hivatalaikról lemondanak, a választási elnök pedig a választás idejére kapitányt, tiszti ügyészt és jegyzőt helyettesít.*” <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5291>, letöltés ideje: 2012. 09. 12.

³⁰ VeML IV.141f 1861. évi választási anyagok.

³¹ Például: Franka József veszprémi lakatosmesternek az elvégzett munkáért 20 forintot fizettek. Suli János kórház és lázárda gondnok jelentése alapján egy, a lázárdában dolgozó, de részeges, civakodó és csempésző veszprémi Huiber József varga mestert a polgármester kitiltotta a lázárdából. Schall Ferenc kalaposmesternek erkölcsi bizonyítványt adtak. Hersics Antal bádogosmesternek a Ferenczi ház lámpajavításáért 2 forintot fizettek. Bachmajer Terézia kolompárnőnek az elvégzett kolompáros munkáért 14 forintot fizettek, ugyancsak fizettek Obele Ferenc kereskedőnek 12 forintot a kiszolgáltattott és a városházánál lévő lámpákba töltött lámpaolajért. Sárközy Károly és Dani János veszprémi zenészeknek csak akkor adja ki a végelbocsátót, ha rendezték köztartozásaikat, illetve a tartozásaikat rendezik. Szelőczei János veszprémi szabómesternek a városi erdőkerülők számára készített dolmányért, nadrágért és mellényért 71 forintot fizettek. Guthárrd Márton izraelita kereskedőnek erkölcsi bizonyítványt adtak.

³² Az április 7-i ülésen azonban megerősítette, hogy elvállalja a pénztárnoki hivatalt, és átvette a teendőket Szentgály Lászlótól

³³ Ezen a tanácsülésen kérte „fizetése jobbítását” Vázinger Ferenc veszprémi gyepmester is, egyúttal kérte, hogy a tanács tiltsa el illetéktelenek a teendőibe való beavatkozását is.

³⁴ VeML V.102a/88, 58. o.

³⁵ Minden bizonnyal a megyei Honvédegyeletről van szó, hiszen a honvédelmi bizottmány 1848/49-ben működött.

³⁶ VeML V.102a/88, 68. o.

³⁷ VeML V.102a/88, 169. o.

³⁸ VeML V.102a/89, 2. o.

³⁹ VeML V.102a/89, 2–3. o.

⁴⁰ VeML V.102a/89, 9. o.

⁴¹ Uo.

⁴² VeML V.102a/89, 10. o.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ VeML V.102a/89, 30. o.

⁴⁶ Uo. 41. o.

⁴⁷ Az ülésen jelen voltak a már kinevezettekén kívül Kletzár Károly orvos, Halász György volt polgármester, Suly József volt városi kapitány és Szentes István volt főjegyző.

⁴⁸ VeML V.102a/89, 85. o.

⁴⁹ Uo. 85–86. o.

⁵⁰ Itt véleményem szerint az adóbefizetések megtagadása, illetve elhalasztására utalhatnak, mivel a császári adminisztráció katonai erő bevetésével kényszerített ki az adó megfizetését. Ez nyilván jelentős számú fegyveres erő lehelyezését jelentette, aminek terhe a lakosságra hárult.

⁵¹ VeML V.102a/89, 96. o.

⁵² Uo.

1848–1849 eseményei a veszprémi székesegyház zenei naplója alapján

(a veszprémi püspökség a forradalmi események alatt)

M. TÓTH ANTAL

A VESZPRÉMI SZÉKESEGYHÁZ 18–19. SZÁZADI KOTTATÁRA egyike a leggazdagabb e korból származó hazai kottagyűjteményeknek.¹ Közel 3 ezer zeneművet tartalmaz, amelyek több mint harmada, mintegy 1100 alkotás olyan komponistáktól származik, akik magyar származásúak voltak, illetve az akkori Magyarországon működtek.² A kottatár féltett kincse az ún. Elenchus (lajstrom), egy hatkötetes zenei napló. Vezetését 1825-ben Külley János örkanonok (1763–1849)³ rendelte el. Ettől az időponttól a kórusban folyamatosan vezettek egy füzetet, amelybe minden olyan jelentősebb eseményt bejegyeznek, ami a székesegyház zenei életével kapcsolatban történt. Rögzítették az előadott zeneművek pontos címét, valamint a későbbi azonosításhoz szükséges jellemzőit. A köteteket kisebb megszakításokkal 1941-ig vezették. Forrásértéke igen nagy, tanulmányozása során a kutatók bepillantást nyerhetnek az egykori veszprémi székesegyház és zenei együttese (vagyis a „kórus”) életébe.⁴ Az Elenchusban azonban időnként a székesegyházon kívüli bejegyzések is olvashatók, különösen a közéleti eseményekben gazdagabb időszakokban. Ilyen volt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc is.

Az első kötetet 1825. augusztus 18-ától 1847. december 31-ig vezették. A második kötet 1848. január 1-jétől 1867. június végéig (vagyis a forradalom évétől a kiegészítés évéig) tart.

Tanulmányunkban az Elenchus 1848. és 1849. évfolyamának oldalain található fontosabb egyházzenei történéseket, valamint a latin, német és magyar nyelvű beírásokat ismertetjük. Az összefüggések feltárása érdekében kitérünk azokra a fontosabb kordokumentumokra, valamint a korszakkal foglalkozó munkákra is, amelyek segítik megérteni, milyen magatartást tanúsított ezekben az ellentmondásokban, veszélyes élethelyzetekben gazdag időszakban a veszprémi püspökség, általában az egyházmegye katolikus papsága.

A zenei gyakorlat változására utaló bejegyzések

Az Elenchus első füzetével szemben a második kötetben két módosítás történt:⁵
1. Megváltoztatták a fejléceket, és külön oszlopban tüntették fel a hangszeres misé-

ket, a requiemeket (gyászmiséket), a graduálékat és offertóriumokat (a lépcső-ima és a mise felajánlási része során elhangzó zeneműveket), a vesperásokat (a vecsernyéket, az esti ájtatosságok zenéjét), a litániákat, a Veni Sancte-kat („Jöjj el Szent Lélek Isten” kezdetű énekeket) és a Te Deumokat („Téged Isten dicsé-
rünk” kezdetű hálaadó zeneműveket). Valamennyi műfaji csoportban feljegyezték az előadott zeneművek szerzőinek a nevét, a művek hangnemét és katalógusszámát. Az utolsó fejezet – hasonlóan a korábbiakhoz – az „Adnotati-
ones” (megjegyzések) rovat volt, amelybe főleg a szertartásokra vonatkozó eseményeket írták be.

2. Formai újítás volt, hogy az Elenchus, korábbinál nagyobb méretű második kötetében egy-egy oldalra egy-egy hónap került. Így több hely maradt arra, hogy ne csak az ünnepnapok, de a hétköznapok zenei programját is feljegyezzék, és rögzítsék a nagypolitikával, a város, a székesegyház vagy a kórus életével kapcsolatos fontosabb eseményeket is. Különösen alkalmas volt ez utóbbi feljegyzésekre az oldalak alsó 6–8 cm széles sávja, ahol hosszabb szövegek is elfértek.

Zeneileg a legfontosabb változás az volt, hogy a zenekaros misék helyett mind gyakrabban adtak elő orgonakiséretes kórusmiséket. Volt olyan hónap (és ezek mind gyakoribbá váltak), amelyben csak 1–2 zenekaros mise hangzott el. Kedvezett ez a gyakorlat a veszprémi szerzők műveinek: általában havonta 10–12 alkalommal a zenés nagymisén (sokszor ünnepnapokon is) a veszprémi Kemény Ferenc, Kleinmann József, Linzenpoltz Simon, Stirszky János, Havlicsek Károly, a későbbiekben Behm József⁶ kórusmiséit adták elő. Hétköznap a lépcsőima alatt általában nem mutattak be külön művet, ünnepnapokon viszont Joseph és Michael Haydn, Mozart, Schubert, Rossini, Albrechtsberger és mások egyházzenei kompozíciói hangoztak el. Minden hónapban előadtak egy-egy olyan „nagy művet”, amelyeket ma is a zeneirodalom legjelentősebb alkotásai között tartunk nyilván.

Megemlítenéd, hogy a tárgyalt időszak legelején, 1848. február 12-én került sor a 19. század egyik legjelentősebb veszprémi egyházzenei bemutatójára. Ezen a napon adták elő Veszprémben első alkalommal az olasz barokk jelentős zeneszerzőjének, Alessandro Scarlattinak (1660–1725) négyszólamú miséjét. Az előadást a jeles 19. századi veszprémi kóruskarmester, Herrnberger (Úrhegyi) Alajos (1791–1871)⁷ vezényelte, aki 24 éven át (1843-tól 1867-ig) volt a székesegyház zeneigazgatója (regens chorija) és karmestere.

Politikai és közéleti bejegyzések az Elenchusban

Az 1848. év elejétől a pákozdi csatáig

1848-ban az első bejegyzés február 9-én egy halálesetről tudósít: elhunyt dr. Puchly Ignác (1779–1848) vármegyei első főorvos, az 1829-ben megnyílt

veszprémi Városi Betegház (Ispotály) köztisztelőben álló főorvosa.⁸ A székesegyház február 12-i szertartásainak zenei költségeit (összesen 25 forintot) a Puchly-család fedezte.⁹

Március 15-én kitört a pesti forradalom. Másnap az uralkodó hozzájárult a magyar kormány megalakításához, és István nádor kinevezte gróf Batthyány Lajost miniszterelnöknek. Mindezekről az eseményekről az Elenchusban nincs külön bejegyzés, a pesti forradalom napján a kanonoki nagymiséén a francia származású veszprémi muzsikusként Kemény Ferenc (1763–1832) Esz-dúr vegyeskarra és orgonára írt miséjét adták elő.¹⁰

Március 17-én a pesti vásárról hazajött veszprémiek (kereskedők, mesteremberek), a Nemzeti Dal és a Tizenkét pont példányait hozva magukkal, „csoda dolgokat” meséltek a Pesten kitört forradalomról. A békés kisváros lakosai mindezeket ámulattal, csodálkozással és kétkedéssel hallgatták.¹¹

A hivatalos hírek is gyorsan megérkeztek, egybekel mellett arról, hogy a miniszterelnök március 23-án az országgyűlés felsőtábláján kihirdette minisztereinek a névsorát, és a király elé terjesztették a független, felelős magyar kormányról szóló törvényjavaslatot. Ezekre az eseményekre a veszprémi püspökség méltó módon reagált. Március 26-án ez olvasható az Elenchusban: „*Te Deum servatum in honorem libertatis in diebus revolutionis*” (Te Deum hangzott el a forradalom napjaiban a szabadság tiszteletére).¹² A kor egyik népszerű egyházenésének, a linzi Johann Baptist Schiedermayernek (1779–1840)¹³ C-dúr Te Deumát adták elő.

Április 7-én a király aláírta a jobbágyfelszabadításról, a népképviselői országgyűlésről és a független magyar kormányról szóló törvénycikkeket és a miniszteri kinevezéseket. Két nappal később, április 9-én az Elenchus magyar nyelvű bejegyzése fontos veszprémi eseményről tudósít: „*Ma ünnepélyesen a szabadság zászlója felszenteltetett, a misét mondotta P. Csákós és a beszédet P. Horváth Piusz piaristák, nem különben a reformatus és evangelicus papok is szónokoltak. Mise alatt Im arcunkra borulunk és Úr Isten tekints énekültetett az egyházi zenészekről*”.¹⁴ A veszprémi nemzetőrség zászlószentelési ünnepén ezen a napon Horváth (Sándor) Piusz (1819–1901)¹⁵ „*szabad ég alatt tartatott egyházi szózatának*” teljes szövege nyomtatásban is megjelent Veszprémben „Ramassetter Károly betűivel”. Ebben dicsőítette az alkotmányos szabadságot, melyet a közelmúltban vívott ki a nemzet: „*A közel múlt és örökké emlékezetes napokban visszaküzdötte elrablott jogait, kivívta alkotmányos szabadságát a nemzet. Jognál, szabadságnál nincs szentebb valami, de nehezebb sincs, mint azt okosan gyakorolni. A tudatlan vele megöli, a mívelt nép megtartja magát ... Most tehát nemzetünk megtartása, jövő boldogságunk és dicsőségünk forog kérdésben, mit eszközölni nekünk, most élő ivadéknak legszentebb hazafiúi tisztünk. Feleljünk Istenért! Feleljünk meg e díszes hivatásnak ifjú és öreg, szegény és gazdag, katolikus és nem katolikus, fogj kezét, hiú szenvedélyeidnek, kislelkű viszálykodásoknak ne áldozd fel honod javát, sőt életét.*”^{16, 17}

Csákós Elek piarista tanár (1818–1869)¹⁸ a pápai nemzetőr zászlóaljhoz vonult be, Horváth Piusz pedig a veszprémi nemzetőrök táborigazgatója lett. A tanárok pél-

Stangky	Es	32	Ch			Ignoto
Im ar crunkra.						Ignoto
Ma innepeljesen a szabadság zászlója és a beföldet Horváth Piusz Piaristák nem szonokoldek mise alatt Imar crunkra, es						
Preindl	A	32	Ch			ex Missa Preindl
Requiem Pieder	D	4	=	ex Requiem Pieder	D	4 Pieder
Diebelly	G	1	Si			Jansa

Az Elenchus bejegyzése a veszprémi nemzetőrség 1848. április 9-i zászlószentelési ünnepéről

dája a diákokra is hatott: 1848. májusában a veszprémi piarista gimnázium hatodik osztályának mind a 27 tanulója honvédnek jelentkezett. Amikor egyházi körök azzal vádolták a piaristákat, hogy az ifjúságot megrontják, és féktelenségre nevelik, Horváth Piusz a Nemzeti újság 1848. május 30-i számában ezt írta: „Az ily ifjúság, mely a közelmúlt napok mozgalmában oly nemesen viselte magát, dicsősége a hazának és a mi méltán irigylendő büszkeségünk.”¹⁹

A király április 11-én szentesítette az ún. „áprilisi törvényeket”, és az országgyűlést bezárta. „Áprilisi törvények”²⁰ alatt az 1847–1848 közötti utolsó magyar rendi országgyűlés által elfogadott, 31 cikkből álló törvénycsomagot értjük. Hatálybalépésével új közjogi helyzet jött létre a Habsburg Birodalomban. A törvénycikkek biztosították a magyar országrész polgári demokratikus fejlődését, Magyarországot rendi államból parlamentáris állammá alakították. Jelen témánk szempontjából kiemelendő az 1848:XX. törvénycikk, amely kimondta a magyarországi „bevett felekezetek”, azaz a katolikusok, az evangélikusok, a reformátusok, az unitáriusok és az ortodoxok egyenlőségét és viszonyosságát.

A katolikus egyház belátta az alkotmányos átalakulás szükségességét, de tartott is tőle, mert tudta, hogy ez alapjaiban fogja az egyház és az állam viszonyát megváltoztatni.²¹ Üdvözölte az átalakulást, hozzájárult az elkerülhetetlen, polgári irányú változásokhoz, lemondott a tizedről, az államvallási státuszról, és elismerte a polgári kormányzatnak azt a jogát, hogy a főkegyúri jogot gyakorolja. Tudomásul vette a kormányzáshoz jutott liberális reform elitnek (az Ellenzéki Párt hangadó politikusai-

Az áprilisi törvények címlapja gróf Batthyány Lajos miniszterelnök képmásával

nak, mindenekelőtt Kossuth Lajosnak) az állam és az egyház szétválasztását célzó törekvéseit. Egyben vállalta, hogy a rend és a társadalmi-politikai stabilitás megőrzése érdekében az új államberendezkedés eszmei és jogi alapjait ismerteti, közvetíti a társadalom tagjai felé, és mindent megtesz, hogy a szabadság ne csapjon át ellenőrizhetetlen anarchiába.²²

A Batthyány-kormány április 14-én érkezett Pestre, ahol a lakosság nagy lelkesedéssel fogadta. 20-án megszületett a rendelet a nemzetőrség újjászervezéséről is. Zichy Domokos veszprémi püspök (1808–1879)²³ április 20-án körlevelet írt megyéje papjaihoz, amelyben arra hívta fel a lelkészek figyelmét, hogy a polgári irányú társadalmi változásokat úgy tekintsék, „*mint az ember földi viszonyainak Isten hatalmával is megerősített rendjét, melyet mindenki tisztelni, és ahhoz alkalmazkodni tartozik.*”²⁴

Kiállt az új nemzeti alapú polgári berendezkedés és az azt képviselő Batthyány-kormány mellett. Egyúttal hangsúlyozta, hogy a „*polgári társaság*” lényegéhez

tartozik a rend és a törvények tiszteletben tartása. Zichy püspök körlevele jelentős mértékben hozzájárult a katolikus papságnak az 1848 tavaszán megalkotott törvények és az új polgári berendezkedés iránti lojalitása megteremtéséhez. A püspök a hívek számára két legszebb velünk született erényként az istenfélelmet és a hazaszeretetet emelte ki. Ezekből a „virtusokból” következik a törvényes uralkodó iránti hűség.

Az Elenchusból tudjuk, hogy április 30-án – kissé megkésve – a veszprémi székesegyházban is ünnepélyes külsőségekkel emlékeztek meg az uralkodó, V. Ferdinánd 55. születésnapjáról.²⁵ (A király 1793. április 19-én született.) Joseph Haydn d-moll (Nelson) miséje hangzott el, a szentmisét maga a püspök, gróf Zichy Domokos mondta.

Veszprémben május 1-jén a főispáni lakás erkélyéről kihirdették az áprilisi törvényeket. Ennek kapcsán a városban radikális változásokat követelő zavargás támadt, amelynek a kivonult nemzetőrség vetett véget.

Május 15-én Bécsben újabb forradalom tört ki, az udvar Innsbruckba menekült.

Veszprémben újjáalakult a négy századból álló nemzetőrség, és május 24-én önkéntes nemzetőrzászlóaljat szerveztek. A nemzetőrség felállításának a célja a közbiztonság, a személy- és vagyónvédelem, a béke biztosítása, valamint a rendfenntartás volt. Június 8-án Veszprémben is voltak zavargások.²⁶

A székesegyház több zenésze is belépett a nemzetőrségbe. Erről az Elenchusban német nyelvű bejegyzések olvashatók: július 7-én Schmid György, az együttes tagja, augusztus 7-én pedig Ludwig Ferenc hegedűművész, a zenekar első koncertmestere „*az Őrsereggel elhagyta Veszprémet*”.²⁷ (Franz Ludwig neve először 1833. szeptember 8-án olvasható az Elenchusban, amikor Ruzitska Ignác utóadaként első alkalommal játszotta Veszprémben a francia zeneszerző Pierre Rode a-moll hegedűversenyét.) A szeptember 19-i magyar nyelvű hír: „*Ludwig Ferenc az Őrsereggel hazajött*”. Szeptember 4-én „*Frömmel Jeromos, helyettes tenorista 4 heti szabadsággal Morvába, hazájába ment*”, és útlevél problémái miatt csak 5 hónap múlva, 1849. februárban tudott visszatérni.

Olvashatók természetesen az Elenchusban a dóm belső életével kapcsolatos egyéb hírek is. Pl. április 10-én elhunyt Handl József, a kórus zenekarának klarinétművésze, aki egykor tagja volt a híres veszprémi énekiskolának („*scola cantorum Wesprimiensis*”)²⁸, és 1810 óta állt a székesegyház szolgálatában. Április 11-én és 12-én a székesegyházban első alkalommal énekelt Herrnberger leánya, az akkor huszonkét éves Úrhegyi Karolina (1826–1904), aki a későbbiekben a dóm kórusának egyik vezető művésze lett.

Július 7-én István nádor megnyitotta a pesti Vigadóban az első népképviselői országgyűlést.²⁹ A mind feszültebbé váló nemzetközi helyzetre tekintettel június 11-én Kossuth a haza védelmére az országgyűléstől 200 ezres hadsereg felállítását és 42 millió forint megszavazását kérte, amelyet a küldöttek „Megadjuk” felkiáltással szavaztak meg. Kibocsátották az első magyar bankjegyet. Augusztus végén a király leiratban tudatta az országgyűléssel, hogy az áprilisi törvények módosítását kívánja. Az ezzel kapcsolatos tárgyalások eredménytelenek voltak, ezért a Batthyány-kormány szeptember 10-én lemondott.

Másnap a horvát bán, Jellasics 35 ezres seregével betört az országba és a főváros felé vonult. A hadi események nagy része a veszprémi püspökség területén történt, ezért Zichy Domokos püspök szeptember 12-én Veszprémben több napon át megbeszélést tartott papjaival a háborús helyzetben lehetséges teendőkről. Ennek részleteire nincsenek az Elenchusban utalások. Arról olvashatunk a zenei naplóban, hogy szeptember 17-én meghalt a székesegyház tudós főpapja, Szalay Imre kántorkanonok (1787–1848), a Magyar Tudományos Akadémia tagja, aki az 1830-as években rendkívül sokat tett a dóm zenéje érdekében.³⁰ Ugyancsak elhunyt 37 éves korában a zenekar másod-koncertmestere, Gabriel Ferenc, akinek utódjaként érkezett fél év múlva (1849. május 1-jén) Veszprémbe Liedl Lipót hegedűművész³¹, a későbbiekben Auer Lipót első tanára.

Szeptember 16-án az Országos Honvédelmi Bizottmány fővezérnek az ország nádorát, István főherceget jelölte, aki a felkérést elvállalta, és szeptember 19-én

megpróbált a Balatonnál tárgyalásokat kezdeményezni Jellasiccsal. A bán nem jelent meg a Kisfaludy nevű gőzösön.³² István nádor másnap, szeptember 20-án dolgavégezetlen Veszprémbe érkezett, és a Jellasics intervencióval kapcsolatos teendőkről a püspöki palotában tartott haditanácsot.³³ A királyi kézirat azonban Bécsbe vezényelte. Ezért szeptember 22-én elhagyta az országot, lemondott tisztségéről, és többé nem tért vissza.

Jellasics szeptember 26-án elfoglalta Székesfehérvárt. Kossuth alföldi toborzókörútra indult. Az udvar pedig Magyarország katonai parancsnokává és ideiglenes nádorává Lamberg Ferenc altábornagyot nevezte ki, aki hivatalának átvételére szeptember 28-án Pestre érkezett. A Jellasics fővárosba érkezésétől tartó, feldühödött tömeg a pest-budai hajóhídon felismerte, és meglincselte.³⁴ Lamberg halála új szakaszt nyitott a magyar szabadságharc történetében, mert végérvényesen kizárta a békés megegyezés lehetőségét.

A magyar seregek Jellasics csapatait szeptember 29-én Pákozdnál megfutamították. A harci események kapcsán aznap elfogták a veszprémi püspök öccsét, gróf Zichy Ödönt is, aki Jellasiccsal állt folyamatos kapcsolatban. Az akkor még csak honvédtábornagy Görgey a gróft hadbíróság elé állíttatta, és szeptember 30-án a Csepel szigeten kivégeztette.³⁵ Veszprémben a városi tanács népfelkelést rendelt el. A dinasztiahoz hű nézeteiről ismert Zichy Domokos számára mind veszélyesebbé váló helyzetben a püspök szeptember 30-án elhagyta Veszprémet, és Ausztriába távozott. A magyar kormány emiatt lepecséltette a lakását, javait zár alá vette, és körözést adott ki ellene.³⁶

Az események Zichy Domokos püspök távozása után

1848. október elején a bel- és külpolitikai helyzet egyaránt radikalizálódott. A horvát intervenció ugyan átmenetileg megszűnt, de nem csitult a zavargások hevesége Erdélyben és a Délvidéken. Az október eleji bécsi lázadás segítésére felvonult magyar seregek Schwechátnál vereséget szenvedtek. Mindezeknek az Elenchusban nincs nyoma. Október 25-én a magyar püspöki kar körlevelet adott ki, és imát rendelt el a magyar seregek győzelméért. Az egyházi zene védőszentjének, Szent Cecéliának a napján, november 22-én ez olvasható: „*Pro prandio apud Rdissimum D. can. Russek Urhegyi chor. et Theindl bassista*”, vagyis „Úrhegyi karnagy és Theindl basszista Ruszek (József) kanonoknál (1779–1851) ebéden volt”.³⁷ A sokatmondó hír feltehetően valamilyen eligazításszerű „munkaebédet” jelenthetett, amelyre hasonlóan nehéz időkben máskor is sor került. Erre a püspök távozása miatti bizonytalan politikai helyzetben különösen szükség lehetett.

November 26-án megérkezett Kossuth Lajos értesítése a püspöki karhoz, amely szerint Zichy püspök súlyos gyanúval terheltlen elhagyta az országot, ezért a kormány a püspökségről őt letette, és azt megürültnek tekintette. A püspöki kar nem fogadta el az intézkedést, azt illetéktelennek minősítette, és december 8-án visszautasította. Közölték, hogy Zichy gróf távozása előtt megfelelő helyettesről gondos-

kodott, Smodiss János kanonok (1771–1854) ugyanis általános püspöki helynök volt. Az egyházmegye kormányzata tehát kánonjogilag szabályszerűen ellátott.³⁸ A kérdés többé nem merült fel annak ellenére, hogy Zichy püspök 1849. március 4-én a pápának és a királynak is beadta lemondását, majd ennek elfogadása után egy ideig a Fejér megyei Felsőszentivánon, majd Erdélyben telepedett le.

Az 1848. év végének a továbbiak szempontjából meghatározó eseménye az volt, hogy Olmützben december 2-án V. Ferdinánd 13 éves uralkodás után lemondott a trónról unokaöccse, az akkor 18 éves Ferenc József javára.³⁹ A magyar országgyűlés a változást nem fogadta el, az új királyt trónbitorlónak nyilvánította. Az osztrák főszereg átlépte a magyar határt. Perczel Mór tábornok Móránál december 30-án csatát veszített. Az országgyűlés és a Honvédelmi Bizottmány Debrecenbe menekült. Windischgraetz bevonult Pestre. Batthyányt elfogták, és megindult ellene a hadbíró-sági büntetőeljárás. 1849. január 15-én az osztrák csapatok Veszprémet is megszállták.⁴⁰

Az Elenchusban teljes volt a „hírzárlat”. Ebben az időszakban egyetlen közélettel, vagy a politikával kapcsolatos információ sem található, csak helyi jellegű híreket olvashatunk: pl. a kórusba került két énekesnő, Helvei Josepha és Vida Ilka, vagy 1849. január 5-én Behm József egyedül orgonált a káptalani misén, mivel a zenekar Tótvázsonyban szerepelt bizonyos Keglovich Kamilla temetésén. Ezeknek a heteknek veszprémi katonai eseményeiről Francsics Károly veszprémi borbély (1804–1880) naplója (a szemtanú hitelességével) részletesen tájékoztat.⁴¹

Február elején megjelentek Erdélyben az első orosz katonák. Február 26-án a magyar seregek Kápolnánál súlyos vereséget szenvedtek.⁴² Windischgraetz már a végső győzelemről jelentett a királynak, aki Olmützből kiadta az egy és oszthatatlan Osztrák Császárságról szóló manifesztumát, az ún. olmützi alkotmányt. Úgy tűnt, mindennek vége.

Március végén azonban ismét Görgey lett a fővezér, és megindult a magyar főszereg ellentámadása, a dicsőséges tavaszi hadjárat. Az április 2. és 10. közti hatvani, tápióbicskei, isaszegi, váci győzelem után április 14-én a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadásával a debreceni országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, Magyarország függetlenségét és a honvédő szabadságharcban visszanyert szuverén államiségét. Kormányzó elnökké, ideiglenes államfővé Kossuthot választották.⁴³

Április 24-én felszabadították Pestet, és az osztrákok kivonultak az országból. Április 25-én Veszprémben még osztrák katonaság állomásozott. Az Elenchusban az olvasható, hogy a búzaszentelő körmenetet, amely jellegénél fogva mindig a szabadban történt, a templomban kellett megtartani, mert az utcákon, sőt a várban is katonaság táborozott. („*Wegen Militaer, welche auf der Gasse und auch in der Festung campierte, wurde die Procession in der Kirche abgehalten.*”)⁴⁴ A hónap végén aztán a császári hadak utóvédjei is elhagyták Veszprémet, április 28-án a város ismét a magyar katonaság kezén volt.

A tavaszi hadjárat csúcspontjaként május 21-én Görgey csapatai felszabadították Buda várát.⁴⁵ Ezt az eseményt Veszprémben csak két héttel később, a császári sere-

Nomen			Nomen			Nomen			Compositio
Nomen			Nomen			Nomen			Nomen
Austrius			Austrius			Austrius			Austrius
1	Mich Haydn	C 9 B				Mich Haydn	C 9 B		
2	Regel	C 8 B				Mich Haydn	C 9 B		
3	<p>Hodie in felicem patriae libertationis ab hostibus et victoriae supra arcem Budensem Te Deum servatum hora 8va, in quo primario Te Dem Novotny C21, postea missa in silentio, subque litaniae Schiedermayer ex C17 producta.</p> <p>Hodie, concio a Missam celebravit D. Hosszu Canonici, in praesentia supremi Comitibus de Hunkar. Celebravit Missam in praesentia supremi Comitibus de Hunkar. Celebravit Missam in praesentia supremi Comitibus de Hunkar.</p>								
4	Hallegger	C 22 B				Dehm	G 24 B		
5	Gynoto	G 24 B				Haroldt	A 5		

Az Elenchus bejegyzése Buda várának 1849. június 3-i veszprémi megünnepléséről

geknek a városból történő kivonulása után, június 3-án ünnepelték meg zenés nagymisével. Az Elenchusban ismét konkrét hír olvasható: „*Hodie in felicem patriae libertationis ab hostibus et victoriae supra arcem Budensem Te Deum servatum hora 8va, in quo primario Te Dem Novotny C21, postea missa in silentio, subque litaniae Schiedermayer ex C17 producta.*” Vagyis: „A haza ellenségtől történt sikeres felszabadítását és a budai várnál aratott győzelmet 8 órakor Te Deummal ünnepelték”. Először a (századfordulón pécsi regens choriként működő egyházzenes) Novotny Ferenc (1750–1806)⁴⁶ C-dúr Te Deum-át adták elő (a C21-jelzés a mű kottakatalógus számára utal), majd a csendes mise alatt Schiedermayer C-dúr litániája következett. Az Elenchus bejegyzése így folytatódik: „*Dein perlectio proclamationis Regni nostri, post haec concio et missam celebravit D. Hosszu canonicus, concionem autem Erdélyi secreatarius in presentia supremi comitis de Hunkar et caeterorum omnium comitatensium, post his finitis iverunt ad reliquas ecclesias omnes comitatenses, a meridie autem ad Iudaeos.*”⁴⁷ A szószékről felolvasták a kormány függetlenségi nyilatkozatát, amelyet beszéd követett. A misét Hosszu Márton kanonok (1893–1855)⁴⁸, a szentbeszédet (Francsics szerint „igen szép szónoklatot”⁴⁹) Erdélyi Ferenc püspöki titkár (1821–1888)⁵⁰ mondta, Hunkar Antal főispán (1793–1862) és a többi megyei előkelőség jelenlétében. Utána elvonultak a többi egyházakhoz is, a kora délutáni órákban pedig a zsidókat látogatták meg.

Akkor még nem volt köztudott, hogy Buda vára felszabadításának napján, május 21-én Ferenc József Varsóban I. Miklós orosz cárral találkozott, és a magyar forra-

dalom leverését kérte. A cár 200 ezres sereget küldött Magyarország ellen Paszkievics orosz tábornagy (1782–1856) vezetésével. A hírek gyorsan jöttek. Június 14-én Veszprémben „*roppant népgyűlés*” volt.⁵¹ Az orosz csapatok június 15-én betörték Erdélybe. A kormány elrendelte, hogy az általános népfelkelést a papság lelkesítő beszédeivel és harangzúgás mellett tartott körmenetekkel támogattassa meg. Horváth Mihály csanádi püspök, kultuszminiszter (1809–1878) még egy könyörgést is írt, amelyet el kellett mondani. Június 17-én az Elenchusban latin nyelvű bejegyzés olvasható: „*hodie processio servata hora 9-na ad mandatum Gubernii Regni Hungariae*”, vagyis 9 órakor körmenetet rendeztek Magyarország kormányzójának felhívására.⁵²

Június 20-án Görgey csapatai a Vág vonalon vereséget szenvedtek, június 23-án az orosz seregek elfoglalták Eperjest, Kassát, Miskolcot, 28-án Haynau Gyórt. Július 1-jén a magyar seregek sietve keresztülvonultak Veszprémen: „*öt vagy hatszáz magyar katonák jöttek, hanem meg sem álltak, csak keresztül mentek a városon*”.⁵³ Július 8-án a császári seregek bevonultak Pestre és Budára, a kormány Szegedre menekült. Erdélyben is előre nyomultak Paszkievics csapatai. Július 27-én az orosz főerők átkeltek a Tiszán.

Az országgyűlés csak ekkor, július 28-án hozta meg nemzetiségi határozatát, és mondta ki a zsidók egyenjogúságát. A nemzetgyűlést végleg elnapolták. Július 31-én Segesvárnál Bem csatát vesztett, amelyben elesett Petőfi Sándor is. Augusztus 1-jén a kormány és az országgyűlés Aradra menekült. Ebben a helyzetben olvashatjuk az összeomlás előtti utolsó bejegyzést az Elenchusban. Augusztus 4-én megünnepezték a távollévő gróf Zichy Domokos névnapját.⁵⁴

Augusztus 9-én, Bem súlyos temesvári csatavesztése után Kossuth és Görgey találkozott az aradi várban. Augusztus 11-én Szemere Bertalan kormánya és Kossuth lemondott. Görgeyt katonai és polgári teljhatalommal ruházták fel, aki a legfőbb hatalmat átvette. Az aradi haditanács még aznap kimondta a fegyverletételt. Augusztus 13-án a magyar főszereg a szőlősi mezőn (Világos mellett) feltétel nélkül letette a fegyvert az orosz hadsereg előtt. A magyar forradalom és szabadságharc ezzel elbukott.

Egy hónap múlva, szeptember 12-én az Elenchus különös természeti jelenségről számolt be: „*Heute Nachmittag war grosser Hagel mit Sturm*.”⁵⁵ A viharral együtt járó nagy jégeső a természet nyitánya volt az elkövetkező megtorláshoz. Néhány nap múlva október 4-én apróbetűs bejegyzés olvasható: „*Onomasis Francisci Josephi Regis Hungariae*.”⁵⁶ Vagyis 2 nappal október 6. előtt megemlékeztek Ferenc József („Magyarország királya”) névnapjáról. Az első felelős magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos és az aradi tábornokok október 6-i kivégzésének nincs nyoma az Elenchusban. Október 10-én azt olvashatjuk, hogy 86 éves korában meghalt a század egyik legnagyobb veszprémi főpap egyénisége, Külley János nagyprépost, akinek meghatározó szerepe volt a 20-as évektől kezdődően páratlanul gazdag veszprémi zenei élet létrehozásában és későbbi kivirágztatásában. („*Hodie hora 2-da mane mortuus Illustrissimus ac Rdissimus D.D. Episc. Joannes Külley Praeposit. Major. Requiescat in pace*.”)⁵⁷

Az Elenchus 1849. október 14-i bejegyzése a helyreállt békéért („restituta pace”) mondott ünnepi nagymiséről

Október 14-én Smodiss János püspöki helynök mondta azt a nagymisét, amelyen Te Deum-mal ünnepelték a „restituta pace”-t, vagyis a helyreállt békét („*Te Deum servatum pro restituta pace*”).⁵⁸ Először Joseph Haydn d-moll (Nelson) miséjét adták elő, majd Haydn d-moll offertoriuma után veszprémi ősbemutató következett, Haydn C-dúr Te Deuma csendült fel.

A műsor káprázatos. Mind annyiszor korábban, most is a Nelson-mise előadásával fejezték ki egyrészt az uralkodó iránti hűségüket, másrészt az adott történelmi helyzetből adódó kiszolgáltatottságukat és szorongásukat. Amint tudott, Haydn d-moll miséjét az utókor látta el a dicsőséget és győzelmet sugárzó „Nelson” jelzővel. A szerző művének eredetileg a „Missa in angustiis” (mise a szorongatás idején) címet adta.

Ma már nehéz volna megmondani, hogy 1849. október 14-én melyik hatott leginkább a jelenlevőkre: a Qui tollis Miserere-zsolozsmájának („*Ki elveszed a világ bűneit, könyörögi értünk*”) könyörgése, a Kyrie („*Uram, irgalmazz*”) rettegése, a Sanctus („*Szent vagy*”) áhitata, a Hosanna („*Dicsőség a magasságban Istennek*”) reménykedése, vagy a Benedictus („*Aldott, ki az Úr nevében jő*”) zárórészének győzelmi fanfárzenéje. A záró, Dona nobis pacem („*Adj nekünk békét*”) tétel mindenesetre kifejezte a hívek békesség óhajtását a háborúban átélt borzalmak után.

Emberileg tehát érthető a „helyreállt békéért” történő könyörgés és hálaadás. Annál ízléstelenebb erőfitogtatásnak tűnik a győztesek részéről az osztrák hegyivadász fúvószenekarnak, a Jaeger-bandának november 11-én és 25-én a szentmisén szerepeltetése.⁵⁹ Szerencsére ennek nem volt folytatása.

1850. április 28-án magyarul énekelték a Mindenszentek litániáját. Május 5-én jubileumi körmenet volt a piaristáknál. Május 16-án pedig (az Elenchus szerint) „*vesperi adventus Episcopi Ranolder hora decima in silentio*”⁶⁰, vagyis este fél 10-kor csendben megérkezett az új püspök, a század második felének egyik legjelentősebb veszprémi személyisége, Ranolder János (1806–1875). 19-én volt a beiktatási ceremónia. Szeptember 2-án sor került az új egyházi vezetők installációjára is: Smodiss János lett a nagyprépost, Russek József az olvasó-, Leszkallner Antal az énekes-, Kéry János pedig az őrkanonok. A veszprémi székesegyházban minden szempontból új élet kezdődött.

A korszak áttekintését az aradi vértanúk kivégzésének első évfordulójának Elenchus bejegyzésével fejezzük be. 1850. október 6-án hivatalosan ugyan nem emlékeztek meg az egy évvel korábbi eseményekről (ezt nem is tehették meg), de előadták Mozart, halála évében komponált utolsó egyházi művét, az „*Ave verum corpus*” kezdetű motettát⁶¹, amelynek a magyar szövege így hangzik: „*Üdvözlégy, igaz test, ki Szűz Máriától születél. Valóban szenvedtél és feláldoztattál a kereszten az emberért. Kinek nyitott oldalából víz és vér folyt, légy számunkra erősség a halál próbáján*”. A kórusművet korábban igen gyakran adták elő. 1850. október 6-a után azonban hosszú ideig nem hangzott el.

Döntse el az olvasó, hogy Mozart gyászmotettájának a nemzet szomorú emléknapján történő előadása véletlen zenei esemény volt-e, vagy a veszprémi püspökség főhajtása a szabadságharc mártírjainak emléke előtt.

Köszönetnyilvánítás: Köszönetet mondok szakmai segítségéért a veszprémi érsekség könyvtára vezető könyvtárosának, dr. Kredics Lászlónak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ADRIÁNYI, 1998. = ADRIÁNYI Gábor: Püspökök kinevezése és elmozdítása 1848–1849-ben. = Vigília, 63/10. 722–727. 1998.
- Áprilisi törvények = wikipedia.org/wiki/Áprilisi_törvények, 2012. december 1.
- BARÓTI, 1896. = BARÓTI Lajos: Magyarország a bécsi kongresszustól a kiegyezésig. Budapest, 1896–98.
- Elenchus = Elenchus productionum figuralium in choro cathedralis ecclesiae Wesprimiensis susceptus per Jos: Höpler Bassistam eiusdem chori. Anno 1825. I–II. Veszprémi Érseki Könyvtár (kézirat)
- FRANCICS, 1973. = Francics Károly (válogatta és sajtó alá rendezte Vörös Károly): Kis kamarában gyertyát gyújték. Budapest, 1973.
- GÁL, 1998. = GÁL István: Piaristák a szabadságharcban. Vigília, 63/3. 187–196. 1998.
- HOGYA, 1999. = HOGYA György: Veszprémi főorvosok. Veszprém, 1999.
- HORVÁTH, 1848. = A veszprémi nemzeti őrség zászló-szentelési ünnepén tartott egyházi szózat, melyet April 9-én 1848 évben a szabad ég alatt elmondott Horváth Pius, kegyes szerzetbeli tanár. Veszprém, 1848.
- M. TÓTH, 1998. = M. TÓTH Antal: Újra hallok szép szavát, Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig. Veszprém, 1998.

- M. TÓTH, 2007. = M. TÓTH Antal: A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje. (A veszprémi egyházmegye múltjából 19.) Veszprém, 2007.
- M. TÓTH, 2010. = M. TÓTH Antal: Veszprémi Székesegyház 18–19. századi zenéje. In: Diós István (főszerkesztő), Magyar Katolikus Lexikon XV. Budapest, 2010. 142–144.
- M. TÓTH, 2012. = M. TÓTH Antal: Magyarországi zeneszerzők művei, vallásos magyar népelemek Veszprémben a 18–19. században. In: Hermann István, Karlinszky Balázs, Varga Tibor László (szerkesztők): Corde aperto. Veszprém, 2012. 159–180.
- MURÁNYI, 1980. = MURÁNYI Róbert Árpád: A veszprémi székesegyház kottatára. Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1978. Budapest, 1980. 439–451.
- PFEIFFER, 1987. = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München, 1987.
- PFEIFFER, SZIGETI, 1985. = PFEIFFER János, SZIGETI Kilián: A veszprémi székesegyház zenéjének története. München, 1985.
- Piarista névtár = A magyar piarista rendtartomány történeti névtára, 1666–1997. Budapest, 1998.
- SARNYAI, 1998. = SARNYAI Csaba Máté: A katolikus papság és a politika: 1848 tavaszán. = Vigília, 63/10. 740–745, 1998.
- TAKÁCS, 2010. = TAKÁCS Emma: Zichy Domokos. In: Diós István (főszerkesztő), Magyar Katolikus Lexikon XV. Budapest, 2010. 558.
- VARGA, 2009. = VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009.

JEGYZETEK

- ¹ M. TÓTH, 2010. p. 142.
- ² M. TÓTH, 2012. p. 161.
- ³ PFEIFFER, 1987. p. 149.
- ⁴ M. TÓTH, 2007. p. 11.
- ⁵ M. TÓTH, 1998. p. 41.
- ⁶ M. TÓTH, 2007. p. 36., 95., 117., 122., 137., 218.
- ⁷ M. TÓTH, 2007. p. 226.
- ⁸ HOGYA, 1999. p. 20.
- ⁹ Elenchus, 1848. február 12.
- ¹⁰ Elenchus, 1848. március 15.
- ¹¹ VARGA, 2009. p. 575.
- ¹² Elenchus, 1848. március 26.
- ¹³ M. TÓTH, 2007. p. 195.
- ¹⁴ Elenchus, 1848. április 9.
- ¹⁵ Piarista névtár, 1998. p. 160.
- ¹⁶ HORVÁTH, 1848. p. 3.
- ¹⁷ GÁL, 1998. p. 189–190.
- ¹⁸ Piarista névtár, 1998. p. 77.
- ¹⁹ GÁL, 1998. p. 192.
- ²⁰ Áprilisi törvények, 1948.
- ²¹ ADRIÁNYI, 1998. p. 722.
- ²² SARNYAI, 1998. p. 741
- ²³ TAKÁCS, 2010. p. 558.
- ²⁴ SARNYAI, 1998. p. 741.
- ²⁵ Elenchus, 1848. április 30.
- ²⁶ VARGA, 2009. p. 576.

-
- ²⁷ Elenchus, 1848. augusztus 7.
²⁸ MURÁNYI, 1980. p. 444.
²⁹ BARÓTI, 1896. p. 469.
³⁰ Elenchus, 1848. szeptember 17.
³¹ M. TÓTH, 2007. p. 135.
³² BARÓTI, 1896. p. 474.
³³ VARGA, 2009. p. 576.
³⁴ BARÓTI, 1896. p. 475.
³⁵ BARÓTI, 1896. p. 479.
³⁶ PFEIFFER, 1987. p.64.
³⁷ Elenchus, 1848. november 22.
³⁸ PFEIFFER, 1987. 65.
³⁹ BARÓTI, 1896. p. 482.
⁴⁰ VARGA, 2009. p. 576.
⁴¹ FRANCSICS, 1973., 204–218.
⁴² BARÓTI, 1896. p. 488.
⁴³ BARÓTI, 1896. p. 492.
⁴⁴ Elenchus, 1849. április 25.
⁴⁵ BARÓTI, 1896. p. 489.
⁴⁶ M. TÓTH, 2007. p. 157.
⁴⁷ Elenchus, 1849. június 3.
⁴⁸ PFEIFFER, 1987. p. 121.
⁴⁹ FRANCSICS, 1973. p. 230.
⁵⁰ PFEIFFER, 1987. p. 380.
⁵¹ FRANCSICS, 1973. p. 235.
⁵² Elenchus, 1849. június 16.
⁵³ FRANCSICS, 1973. p. 238.
⁵⁴ Elenchus, 1849. augusztus 4.
⁵⁵ Elenchus, 1849. szeptember 12.
⁵⁶ Elenchus, 1849. október 4.
⁵⁷ Elenchus, 1849. október 10.
⁵⁸ Elenchus, 1849. október 14.
⁵⁹ PFEIFFER, Szigeti, 1985. p. 93.
⁶⁰ Elenchus, 1850. május 5.
⁶¹ Elenchus, 1850. október 6.

„Éljen a magyar király, éljen a szabadság, éljen a polgárság, éljen Kossuth!”

(Néhány forrás Veszprém város 1848–1849. évi történetéből)

SOMFAI BALÁZS

EZ A FORRÁSKÖZLÉS VESZPRÉM 1848–1849. ÉVI TÖRTÉNETÉBŐL, városunk akkori életéből kíván bemutatni néhány dokumentumot, felidézni a korabeli közviszonyokat, felvázolni kis emberek és nagy közösségek sorsát. Célom a válogatással csak az lehetett, hogy felkeltsem az Olvasó érdeklődését a kor iránt és hogy felhívjam figyelmét az írásos források gazdagságára.

A kiválasztott néhány szöveg talán érzékelteti, hogy milyen rögzös is volt az útja annak a forradalmi változásnak, amelynek során egyesült a város társadalmának két osztálya, nagy csoportja: a rendi kiváltságokat addig birtokló nemesek köre, a nemesi közösség és a mezőváros polgári közönsége. Emellett néhány további dokumentum az alaposan fölbolydult világ mindennapjait hozza emberközelbe.

A negyvennyolcas forradalom 150 éves évfordulójára méltó és nagyszabású forráskiadvány megjelentetésére szánta el magát 1997-ben a Magyar Levéltárosok Egyesülete. A Jároli József gyulai főlevéltáros által, igen nagy munkával szerkesztett mű 306 db szöveges forrást és mellékletként 58 db képes forrást tett közzé az Országos Levéltárnak, a megyei levéltáraknak és néhány további levéltárnak az anyagából. Külön erénye a kötetnek, hogy a közöltek háromnegyede itt látott először napvilágot. Szakmailag nagy tett ez, mert nyilvánvalóan bizonyítja, hogy még egy jól ismert történelmi témakörhöz is bőven van mit hozzáfűznünk – különösen helyi vonatkozásban! Egy levéltáros csak remélheti, hogy az új anyagok publikálása révén felpeszsdülő történészi tevékenységével elnyeri értelmét a források közzétételét célzó munkája.

Az említett Jároli-féle vaskos kötet Veszprém megyét illető 17 db szöveges (és 3 db képes) forrását magam válogattam és tettem közlésre alkalmassá még 1997–1998-ban. A mostani összeállítás alapját az ezekkel kapcsolatos és persze a forrásoknak jóval bővebb körére kiterjedő gyűjtő- és feltárómunkám képezte. Öröm, hogy a feltárás újabb eredményét most a Veszprémi Szemle szíves Olvasói elé tárhatom. A tényekhez tartozik még, hogy az emlegetett és egyébként még nem eléggé ismert kötet jócskán megkésve, 2001–2002-ben került ki a nyomdából.

Egypár szó a forrásközlés módszeréről. A közlés szöveghű, azaz nem külalak, betű és írásjel szerint követi az eredeti forrást, hanem lényegében olyan, mintha az akkor elhangzott szöveget mai írásmódban rögzítenénk. Ez alól leginkább a család-

nevek jelenthetnek kivételt. A túlságosan hosszú mondatokat összetételük mentén elvágtam, tagolásukban és értelmezésükben az igék és az igenevek segítettek. Ha valamely szövegrészt célszerűségből elhagytam, azt szögletes zárójelbe tett három pont: [...] jelzi. Ha a mai olvasó számára szükségesnek véltem egy-egy rövidebb kiegészítést tenni a szöveg folyamatában a helyes értelmezés kedvéért, akkor azt szögletes zárójelbe: [] tettem. Ellenkező esetben, ha felesleges, talán zavaró, ám mégis jellegzetes betű szerepelt a forrásban, azt horpadt zárójel: < > fogja közre. Dőlt betűvel hozza le a közlés a fontosabb eligazító szakasz címeit, az élő beszédben is bizonyára kihangsúlyozott részleteket. Általában is arra törekedtem, hogy a forrásközlés végső célját, a gondolat közvetítését szolgáljam. A mondanivaló jobb megértését hivatottak támogatni a szöveghez fűzött megjegyzések, magyarázatok, jegyzetek is.

A dokumentum levéltári őrzőhelyének jelzetében a VeML a megyei levéltárat jelenti, melynek hivatalos neve 2012. október 1. óta: *a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára*.

Néhány ajánlott cím a szakirodalomból és a helyismereti irodalomból:

- A rendszerváltás folyamata az 1848–49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban. Válogatott dokumentumok. A hazai levéltárak munkatársainak közreműködésével válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Járolí József. Előszó: Erdmann Gyula. Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete, Bp., 2001. 519 o. + 58 db képmelléklet.
- Lipták Gábor–Zákonyi Ferenc: Veszprém megye a szabadságharcok idejében. MTVB Népművelési Osztálya, Veszprém, 1957. 112 o.
- Hudi József: Veszprém megyei paraszttörmények 1848/49-ben. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 1984. 337–529. o. (Alapvető mű, témánk szempontjából is nélkülözhetetlen.)
- Lichtneckert András: Veszprém város elfeledett ünnepe: 1849. július 16. Önkormányzat és társadalom a 18–19. században. Viza Kft., Veszprém, é. n.: 44 o.
- N. N.: Veszprém és a szabadságharc. = Veszprémi Hírlap, 1939. 44. sz. (okt. 8) 5. o. (Összefoglaló szándékú cikk.)
- Tóth G. Péter: Értékeket őrizni a jövőnek. = Napló, 2001. III. 14. 6. o. (Franciscs naplójáról.)
- Gaál Julianna: Csata nélküli szabadságharc. = Napló, 2010. III. 13. 15. o. (Beszélgetés Hudi Józseffel 1848-ról, tartalmas áttekintés.)

1

Cseresnyés István főszolgabíró jelentése Veszprém vármegye alispánjához
a Veszprémben lezajlott éjszakai tüntetésről

Veszprém, 1848. március 19.

[A] Veszprém m[ező]városi, néminemű nyugtalanságot tanúsító eseményekről hivatalos jelentésemet szükséges tudomány¹ s mihezképesti rendelkezés és -tartás

végett sietve megküldeni s [a] következőkben előterjeszteni kötelességemnek esmerem.

Folyó évi március 19-én éjjeli 12 órakor² mintegy 200 személyből álló néptömeg a búzapiarcon³ Tritz vendéglőnél és lakása körül özsveseregelve, zene kíséretében [n] fen<t>hangon kiáltozván: *Éljen a magyar király, éljen a szabadság, éljen a polgárság, éljen Kossuth!*, ablakom előtt is megállván, a városnak minden utcáit bejárta. Reggel felé városi bíró úr házánál megállapodván, azt kiabálta: *Nem parancsol nekünk ezután sem főbíró, sem vármegye, sem más senki!*, követelte tőle, hogy zászlókat a város házához⁴ kitzüzetni, onnét azután megindulván, nappal is ezt a városba [n] meghordoztathatni engedje. Városi bíró Halász György⁵ az erőszaknak kedvező választ adni tanácsosnak tartván, az eseményekről nálam jelentését megtette, azon hozzáadással, hogy a nép rögtön a piarcon⁶ öszve fog seregleni.

Melyekről értesülvén, nyomba [n] némely uraknak öszvehívata s velek a teendők eránti tanácskozás végett rendelést tettem. Sietvén a megye házához⁷ felmenni, midőn utamban az egész piarcot elfoglaló temérdek, mindenféle színű embereket⁸ részint már öszvegyűlve találtam. S ez okból minden tanácskozást mellőzve, az öszvegyűlt s legnagyobb becsülettel és tisztelettel maga közt számomra utat nyitott nép között a városházi tanácsterembe felmentem, hol két nemzeti színű zászlókat, egyiket, a Polgári Kaszinóét, melyen ezek olvashatók: *Éljen a Király!*, másikat, a köznépet, melyen ezek írvák:⁹ *Éljen a szabadság, igazság – éljen az egyenlőség, testvériség!* látván, [a] városi előljáróságot felszólítottam, mi volna oka, célja ezen öszvesereglésnek. Melyre, midőn azon választ kaptam, hogy miután más városok is ő cs[ászári]-k[irályi] felségének a magyar nemzethez különösen legközelebb bizonyított kegyelmeit háládatosságok jeléül örömmünnepléssel üdvözölték, a városi nép is ezen örömmérettől lelkesítve, e mai napot ő cs[ászári]-k[irályi] felsége iránti háládatos érzésének szentelni kívánja. Ezekre s a netalán következhető kitzörésekre, itt-ott elszórt, bizonyos néposztályt,¹⁰ egyéneket, testületeket fenyegető egyes kitzöréseket, kiáltozó szavakat figyelembe vevén, tekintetes Alispán Úr által mai napon reggeli 7 ½ órakor hozzám küldött felsőbb rendeletének felolvastatása s a városi előljárók közül többekkel is elolvastatása után [a] városházi terem ablakját kinyitvatván, a néphez szólottam, azon értelmet fejezván ki, hogy noha most még idejét nem látom, idő előttinek tartom a mondott célbóli ünneplést is, s azt hogy ezt éjjel és éppen a dolgozó néposztály kezdette, helyeselni nem tudom – mindamellett is a városi tanács kérése után s jóállása mellett azt, hogy az elkészített zászlókkal a városba minden kicsapongás, gúny vagy fenyegető beszéd elkerülésével egyet forduljanak, nem ellenzem – oly világos kijelentéssel, hogy ha legkisebb zavart vagy rendetlenséget okoznának is, a legszigorúbb eszközöket is felhasználni elhatározott és köteles vagyok.

Ezután elindulván 8 órakor a nép, éljenezte ő cs[ászári]-k[irályi] felségét, a nádort, m[agyar] kormányt, szabadságot. Noha szemmel tartva, minden kitzörés vagy csak egyes megbántás nélkül járt is, de mivel minden szempillanatba [n] szaporodott, több veszprémi t[ekintetes] urakkal tartott tanácskozás után a városi bíró úrral a néptömeget [a] városháza eleibe hívatván, előttök kijelentettem nézeteimet, erántok

eddigyi figyelmemet s azt, hogy a következhető zavar miatt további ünneplésekbe bele nem egyezek, eloszlásokat hivatalosan a felsőbb rendeletek értelmében is kívánom, az öszvesereglett nép eloszlott. A zászlókat pedig beszédettem. Éjjelre csupán polgári és nemesi lakosokból kívánok nagyobb számú öröket kiállítani.

Ezeket a sietség- s idő rövidségéhez képest, midőn a tekintetes Alispán Úrnak hivatalosan jelenteném, becses úri hajlandóságiban ajánlott különös tisztelettel maradok alázatos szolgálja:

Veszprémbe[n], 1848. március 19. d. e. 12 órakor

Cseresnyés István s. k.
főbíró

Vevér Emil: 1848. Március Idusa Veszprém vármegyében. (Forrásközlés.) Megjelent: Veszprémi Hírlap, 1937/10 (III. 7): 1–2. old.

A szerző, *Vevér Emil* (Pered, Pozsony vármegye, 1888. nov. 2–Pápa, 1960. márc. 10.) bécsi és budapesti tanulmányok után latin–magyar–történelem szakos gimn. tanárként működött Szilágy-somlyón. Miután a román hatóságok 1923-ban bezárták ezt a magyar tannyelvű erdélyi tanintézetet, egy ideig cipésként kereste kenyerét, majd áttelepedett Magyarországra. Tanári munkáját a budatétényi gimnáziumban folytatta. 1924-ben levéltárnoki képesítést szerzett az Országos Levéltárban. 1925-től Veszprém vármegye főlevéltárnokaként Veszprémbe szolgált. A vármegyei levéltárban mindvégig egyedüli szakképzettként dolgozott. 1954-ben rövid úton nyugdíjba küldték. Élete utolsó éveit Pápan töltötte leányánál, Csongor Lászlónénál. Sírja a pápai Alsóvárosi temetőben van.

Elmélyült tudományos munkára nem volt módja. Kevés számú publikációinak egyike ez a hírlapi forrásközlés, melynek értékét fokozza, hogy egy időközben eltűnt írásos forrást pótol.

A forrás korábban közzétéve a Jároli-féle forráskiadvány 45. sz. dokumentumaként (149–150. o.).

JEGYZETEK

¹ Értsd: tudomás, tudomásulvétel.

² A szöveg a március 18-ról 19-re virradó éjszaka közepét említi.

³ A cserhádi városrész hajdani nagy vásárteréről (Vásárállás) van szó), melyet az 1960-as években teljesen átépítettek. a Cseresnyés-kúria (eredetileg: Balassa kúria) ma is áll (Budapest út 3.).

⁴ A korabeli városház azonos a mai ipartestületi székházzal (Vár utca 1.).

⁵ Halász György: Veszprém város bírása 1846–1849-ben, polgármestere 1849-ben, majd újból városbíró 1860 és 1862 közt. Mivel a városi és a nemesi tanács csak 1849 júliusában egyesült, a polgármesteri cím mindössze 1849. július 16-tól október 30-ig létezett, mely címet szintén ő viselte.

⁶ A Várba vezető útvonalon (a Piacdombon) a piac, piactér a városnak az egykori főtere volt, amely az 1908–1911-es bővítések előtt a mai Óváros térnek csak a Vár felé eső kisebb részére terjedt ki.

⁷ A régi veszprémi Vármegyeház a mai törvényszéki épület déli részének helyén állt 1905-ig (Vár utca 19.).

⁸ mindenféle színű emberek: értsd: mindenféle, sokfajta népség.

⁹ melyen ezek írvák: mai szóhasználattal: amelyen ezek voltak írva.

¹⁰ néposztály: embercsoport, társadalmi csoport, réteg.

Veszprém vármegye első alispánjának körlevele a szolgabírókhoz,
amelyben tanácskozmány vagy kisgyűlés összehívását indítványozza
a megye két városában tapasztalható nyugtalanság miatt

Veszprém, 1848. március 20.

Tekintetes¹ Szolgabíró Úr!

Legközelebb² az országban, különösen e megyében is némely helyeken, jelesen Veszprémben és Pápán mutatkozó nyugtalanság – mely egyébiránt a most említett helyeken örömkifejezéseknél és utcai öszve csoportosulásoknál egyéb kicsapongásokra mind ez ideig még nem fajult – mindinkább komoly szint ölteni látszatván, mely rögtöni intézkedést igényel. Valamint egy részről a székhelyen³ támodható nagyobb zavarok, különösen pedig a még egészen⁴ öszeve nem olvadt kiváltságos osztály és [a] polgárság közt születhető keserűbb súrlódások miatt közgyűlésnek tartását tanácsosnak nem találok. Más részről azonban a több oldalról s főispán úr öngyméltósága által is hozzám intézett felszólítás folytában hivatalosan felkérem a Tekintetes Urat, hogy folyó március hó 25. napján reggeli 8 órakor, itt Veszprémben, amennyire lehet, maga lovain vagy fölfogadandó alkalmatosságon⁵ megjelenni, s erre a többi tisztviselő s megyei előbbkelő⁶ táblabíró urakat is, és mindazokat, kiket jónak látand, fölhívni szíveskedjék, hogy a kellő rend fenntartása iránt a körülményekhez képest tanácskozmányi vagy kisgyűlési alakban kellően intézkedni lehessen.

Ki többire⁷ úri jóvoltiban ajánlott, szokott tisztelettel vagyok Tekintetes Szolgabíró Úrnak

Veszprémben, március 20-án, 1848[-ban]

kész köteles szolgája:
Rosos István
első alispán.

VeML IV. 6/c: 15. sz. Veszprém vármegye levéltára: Szolgabírák után maradt iratok: Eöry Szabó Antal pápai szolgabírónál 43/1848 számon lajstromozott ügyirat. Eredeti.

JEGYZETEK

¹ tekintetes úr: nem túl magas rangú személy megszólítása.

² legközelebb: értsd: a közelmúltban, legutóbb.

³ Veszprém vármegye székvárosáról van szó.

⁴ Mai nyelven: egészen, teljesen.

⁵ igénybe vehető, bérelhető járművön.

⁶ előkelő: mai szóhasználattal: előkelőbb.

⁷ többire: korabeli szófordulat egyébiránt, egyébként, különben jelentéssel (inkább udvariaskodó értelemben).

3

Mészárosok folyamodása a megye hatóságához a szarvasmarha drágasága
következtében előállt magas húсарак szabályozása érdekében

Veszprém, 1848. április 29.

Tekintetes Nemes¹ Vármegye!

Minekután<n>a azon törvények, melyek a legközelebbi országgyűlésen a haza boldogítására hozattak a jobb jövő édes reménye alatt, a haszonbérlet ügy, mint a kereskedőt, a katonát úgy, mint a polgárt, szóval, az egyest úgy, mint egész testület² bizonytalan állásba jelenleg helyeztetnék.³ De szembetűnőképpen az úrbérnek megszüntetésével a mezei gazdálkodás módja egészen más alakba<n>öntetvén, az ezt mellőzhetetlenül előmozdító szarvasmarhák rémítő árát nem csak a mezei gazdákra nézve, hanem a marhahúsárulókra is érezhetőképpen előidézte. Felesleg[es] azonban több okokkal támogatni nehéz állásunkat,⁴ mert minden józan gondolkodású ember érzi az új törvények által előidézett eseményeknek napirenden lévő s még eddig meg nem ért gyümölcsét. Ugyanazért⁵ legmélyebb alázattal esedezünk a T[ekintetes] N[eme]s Vármegye kegyes színe előtt, méltóztassék a fentforgó⁶ körülményeket figyelembe venni, s ezáltal a marhahúsának s egyéb ehhez tartozandóknak fontonkénti árát szokott bölcs belátása s saját tapasztalása szerint a szomszéd n[eme]s megyék árszabásaihoz alkalmazva, kegyesen meghatározni.

Többire⁷ legmélyebb tisztelettel vagyunk a Te[kin]t[e]tes N[eme]s Vármegyének

Veszprémben, ápril 29-én 1848[-ban]

alázatos szolgálói:
Veszprém megyebeli
mészárosok.

VeML IV. 101/b. Veszprém vármegye Állandó Bizottmányának iratai: 7/1848 (V. 2) sz. ügyirat. Eredeti.

JEGYZETEK

¹ A megszólítás, amint a folyamodvány egésze is, még a régi nyelvezet szerint íródott.

² Testület: értsd: embercsoport, közösség, tömeg.

³ Magyarán: bizonytalan helyzetbe hozták.

⁴ Értsd: helyzetünket, álláspontunkat.

⁵ Mai nyelven: Tehát ebben az ügyben.

⁶ Értsd: valós, létező, fennforgó.

⁷ A beadvány záró szövegrészét kezdő szófordulat.

4

Veszprém város tanácsa a polgári és a nemesi közönség politikai egyesüléséről,
egyetlen hatósággá történő alakításáról határoz

Veszprém, 1848. december 23.

1848-adiki december 23-án Halász György rendes bíró úr elnöksége alatt Rozmán István, Suli Antal, Devecseri István, Ruttner János, Zsolnai István, Bajnoczi Sámuel, Segesdi Ferenc, Ferenczi Károly, Halasi János, Koller Lajos, Lukácsa József, Cseh-Szijártó [Ádám] tanácsurak jelenlétében tanácsai szék tartatván;

ezen alkalommal olvastatott a városi nemes közönségnek a belügyminisztériumnak f[olyó] e[sztendei] április 23-án kelt előbbi és ezen városi polgári közönségnek felterjesztett folyamodására ugyan¹ f[olyó] e[sztendei] május 3-án kiadott utóbbi rendeletei következtében ezen városi közönséggel az 1848-adiki 23. s 24. törvény-cikkek értelmében¹ egy hatósággá leendő alakítása tárgyában f[olyó] e[sztendei] december 17-én hozott ezen határozata, miszerint:

Először: Fájdalomérzettel jegyzi meg ezen városi közönség³ ezen városi közönségnek⁴ a belügyminisztériumhoz felterjesztett folyamodásában írt azon állításait, hogy a nemesség Veszprémben minden birtokait a veszprémi püspökségtől és káptalantól nyert szerződés mellett bírván, és hogy hatóságát csak néhány év óta gyakorolná, holott az elsőt még maga a püspökség és káptalan is soha be nem bizonyította, s a tapasztalás ezt szintűgy, mint az utóbbi állítást megcáfolja. Ennek megjegyzése után:

Másodszor: Magára a tárgyra nézve kijelenti, hogy a polgári egyenlőség eszméjét tisztán felfogván, ezen városi közönséggel a közigazgatásra és igazságkiszolgáltatásra nézve kíván egyesülni [a] következő feltételek alatt.

a) Hogy a képesség és teherviselés arányának figyelemben tartásával megállapítandó tisztviselőknak, tanácsnokoknak, valamint képviselőknak is egyharmada a nemesség tagjai közül válogassanak, s e tekintetből a tisztválasztást vezetendő egyénnek a kijelölésnek is oly módoni eszközlése utasításul adattasson, hogy minden hivatalnokoknak s képviselőknak egy-egy harmada nemesek legyenek.

b) Hogy miután a nemességnek minden teljes korú egyénei eddig polgári jogokkal bírtak, választói képességük a törvény értelmében meghagyassék s vizsgálat alá se bocsáttassék.

c) Hogy a két közönség levéltárai egyesíttessenek, s e célból a külön levéltárok pontos lajstrom mellett öszvetéttessenek.

d) Hogy a két közönség minden értéke is egyesíttessen, de úgy, hogy a nemes közönségnek eddig tudva lévő fizetései, különösen is pedig a nemesi osztályból állított újoncoknak felpénze a többi kivetett adó- és más költségekkel együtt a nemesség készpénztárából előlegesen kifizetettessenek.

e) Hogy a nemességnek kint lévő tőkái az illető adósoknak egy évig fel ne mondassanak. Végre:

f) Hogy ezen öszveolvadási szabályok a közelebbi tisztújítás alkalmával foganatba vétessenek.

A nemesközönségnek ezen felolvasott határozatára s ebben nyilvánított kívánságaira ezen városi közönség részéről kijelentetni rendeltetett, és ugyan:⁵

Az elsőre. Hogy a városi közönség a belügyminisztériumhoz felterjesztett folyamodásában a nemesség birtokai minőségét s kiváltságait se vitatni, se kérdés alá venni messziről sem szándékozott, hanem csupán azt akarta a minisztériumnál felvilágosíttatni, hogy a veszprémi nemesség birtokait a városi polgári közönség birtokainak alapul szolgált úrbéri szerződéstől egészen különböző szerződés, tudniillik a püspökséggel és káptalannal tett különszerződés mellett bírja. E pedig igaz, tanúsítja ezt a nemességnek a püspökséggel és káptalannal 1820-ban tett szerződése, melynél a veszprémi nemesség itteni birtokának más alapját s címét ezen városi közönség nem tudván s nem tapasztalván, ha ezt megemlítette, valamint sérteni nem szándékozott, úgy⁶ nem is sértett. Annál is kevésbé, mert miután a legújabb törvények által minden birtoki kiváltságok megszüntettek, valamint a városi közönségnek a birtok minősége vitatására szüksége nem volt s nem lehetett, szintúgy a nemességnek, ha mindjárt a városi közönség ama szerződés megemlítésével birtokminőséget szándékkolt volna is kérdés alá venni, legkisebb fájdalmas érzetnyilvánításra oka éppen nem lehetett. Valamint nem lehetett azon kifejezésért is, hogy a nemesség bírói hatóságát nem néhány, hanem több évektől fogva gyakorolja, mert hiszen maga a nemesség sem tagadhatja, hogy bírója sem volt csak ezelőtt 25 évvel se, bíraskodást pedig csak 1836-tól fogva gyakorol. De ezeknek megemlítésével a városi közönség csak a nemesség külön testületbeni állását akarta tudatni, és semmi mást. [...]

A másodikra, vagyis az egyesülés tárgyára a városi közönség részéről is nyilváníttatni rendeltetett, hogy az egyenlőség eszméjét – szintúgy, mint a nemesség – tisztán fogván fel, igenis, kíván – amint ezt már április hóba[n] felterjesztett folyamodásában is nyilván kijelentette – a nemességgel egy hatósággá alakulni, nemcsak a közigazgatásra és igazságkiszolgáltatásra, hanem minden más, a törvény szerint egy ily városi hatóság alá s köréhez tartozó s tartozni kellő tárgyakra nézve, és ezen egyesülésnek a nemesség által közlött feltételeit [a] következő, részint módosítással, részint változtatással elfogadja. És ugyan:

Az a) pont alattit, hogy nem a képesség és teherviselés aránya, hanem a majd egy alakulandó közönség jónak látása s a szükséghez képest a belügyminisztérium jóváhagyása szerint megállapítandó városi tisztviselőknek, úgy a törvény értelmében

választandó képviselőknek is egyharmada addig is, míg a községek rendezése az országgyűlése törvény által meghatároztatik, a törvény szerint választói képességgel bíró öszves választók által a nemesekből választassanak s a kijelelés is aszerént történjék.

A *b)* pont alattit azon változtatással fogadhatja s fogadja el a városi közönség, hogy a nemesek közül is csak azok bírjanak választási joggal, kik az 1848-adiki XXIII. törvénycikk 6. §-a szerint választói képességgel bírnak, s ezt kimutatni képesek. Mert ezen törvény szerint a csupa személyes nemesi kiváltság, valamint a városokban polgári jogot, szintűgy a választásoknál választói képességet senkinek sem adott, se nem ád, ezt a napi tapasztalás is tanúsítván, következőképpen a városi közönség abban, hogy a felhívott törvényben kitett képesség nélkül bármely nemes is választó légyen, ez az egyenlőség tiszta fogalmával s az idézett törvénnyel is ellenkezővén, egyáltaljában belé nem egyez. Mert a nemesség oly polgári jogot, minőt a felhívott törvény 6. §-ának e pontja említ, eddig sem bírt, mert Veszprémben, mint m[ező]városban olyan polgárok nem is léteztek, mert ott⁷ királyi városokbeli polgár értetik, amilyen a nemes, csak azért, hogy nemes volt, nem lehetett.

A *c)* pontra, hogy az eddigi levéltárak is külön pontos lajstromok mellett egyesítenessenek, beleegyez ezen közönség, jövőre pedig semmi elkülönítés ne legyen. [...]

Az *f)* pontra, hogy ezen szabályok [a] legközelebbi tiszti újítás alkalmával fogadhatba vétessenek, igenis beleegyez ezen közönség, mert hiszen különben mire valók is volnának?!

Ezekről tehát a jegyzőkönyv ezen pontja megküldésével a városi nemesközönség – azon kéréssel, hogy amint nem kételkedik, ezeket elfogadván – halasztás nélkül a tiszttűjítás megtartása eránt ezen városi közönség képviselőivel együtt rövid napok alatt, és ha valami más akadály nem lenne, folyó évi december 28. napján leendő közös tanácskozásra részéről is szokott képviselői által megjelenni szíveskedjék.

VeML V. 102/a: 75. kötet: ceruzás 398–402. o. Veszprém város levéltára: Tanácsülési jegyzőkönyvek: Az 1848. december 23-i ülésen tárgyalt 799. sz. napirendi pont. Eredeti jegyzőkönyvi tiszttázat.

A forrás szövege közzétéve a Jároli-féle forráskiadvány 304. sz. dokumentumaként (488–490. o.).

A határozat a két szervezet összeolvadásának fontos mozzanatát jelzi. A tényleges egyesülésre lényegesen később, 1849 júliusában került sor.

JEGYZETEK

¹ ugyan: értsd: szintén, ugyancsak

² A jogi problémák egy részét az a körülmény okozta, hogy a megszűnő feudális jogrend voltaképpen csak a valódi önkormányzattal rendelkező szabad királyi városokat, bányavárosokat és száz városokat tekintette „városnak”, míg a mezővárosokat, amelyek földesúri hatalom alatt álltak – mint Veszprém a püspök és a káptalan földesurasága alá – még ha polgárságuk viszonylag fejlett volt is, lényegében a jobbágyfalvakkal egy kategóriában értelmezte. Ezen a visszáz helyzeten az 1848-as törvények sem javítottak, későbbre halasztva a kérdés végleges rendezését.

³ A tárgyalópartner másik közönségről, a nemesek közönségéről van szó.

⁴ A nemesi közönség a polgári közönség folyamodására hivatkozik.

⁵ Értsd: ekként, ilyen módon.

⁶ valamint...ügy, valamint...szintügy: értsd: ahogy, amint...ugyanügy, éppen ügy.

⁷ Tudniillik az említett jogszabályban.

5

A megszálló osztrák katonai hatóság hirdetései a statáriumról,
illetve a falragaszok leszaggatóinak büntetéséről

Veszprém, 1849. január 18.

Hirdetés

Veszprém városa az itt levő katonai kormány alá helyeztetvén, a most tisztelt¹ katonai kormány által a rögtönítélő szék kihirdetett rendeltetett, minden rangkülönbség nélkül, mindazok ellen:

– *Először*: akik a népet fegyverfogásra vagy a cs[ászári-]k[irályi] katonaságnak fegyverrel² megtámadására felhívják, avagy kén[y]szeríteni akarják, vagy pedig magok fegyvert fognak.

– *Másodszor*: akik a népet Őfelsége tekintélye ellen bárminő módon ingerlik.

– *Harmadszor*: akik a népet a személy és a tulajdon bátorsága³ veszél[y]eztetésére lázítják, vagy azokat magok megtámadják.

– *Negyedszer*: akik a népet a fegyverek beadásától fenntartóztatni akarják.

– *Végre ötödször*: akik az Őfelsége által felosztatott országgyűlés, vagy [az] ez által kinevezett honvédelmi bizottmány vagy akármely más eszközei⁴ határozatait végrehajtani megpróbálják, vagy magok végrehajtják.

Mindezen fentebb előszámlált tettek mint lázadás, úgy tekintetnek, s rögtönítélő szék által ítéltetnek és halállal büntetnek – azért azoktól mindenki szorosan óvakodjék!

Költ Veszprémben, januárus 18-án, 1849[-ben].

*

Hirdetés

A városban több helyeken a falakra kiragasztott proklamációkat s egyéb iratokat, aki leszaggatni merészli, ha rajtakapatik, a rögtönítélő szék által fog büntetenni. Azért mindenki azoknak leszaggatásától szorosan óvakodjék!

Kelt Veszprémben, januárus 18-án, 1849[-ben].

VeML XV. 29. Veszprém Megyei Levéltár: 1848-as gyűjtemény.

A két plakát képe kis példányszámú sokszorosításban korábban közzétéve a következő alkalmi kiadványokban:

Tizenkét lap 1848/49-ben. Válogatás a Veszprém Megyei Levéltár és a veszprémi Bakonyi Múzeum dokumentumaiból úttörőcsapatok, általános iskolák számára. A Magyar Úttörők Szövetsége Veszprém Megyei Elnökségének kérésére összeállította: dr. Geiszt Jakabné és Somfai Balázs. Sokszorosította: Veszprém Megyei Úttörőelnökség, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém Megyei Levéltár. Veszprém, 1987: 15 számozatlan oldal. – Lásd benne a 8. és 9. sz. dokumentumot!

Tizenkét lap 1848/49-ből. Válogatás a Veszprém Megyei Levéltár és a veszprémi Bakonyi Múzeum dokumentumaiból. A Magyar Úttörők Szövetsége Veszprém Megyei Elnökségének kérésére összeállította: dr. Geiszt Jakabné és Somfai Balázs. Sokszorosította a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 1988: 15 számozatlan oldal sokszorosítás. (Az előző kiadványnak lényegében változatlan utányomata.)

Helyőrségi búcsú, Veszprém, 1995. Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc dokumentumai a Veszprém Megyei Levéltár anyagából. [Összeállította: Somfai Balázs.] Kiadja a Magyar Honvédség Légvédelmi Parancsnoksága, Veszprém, 1995: 11 számozatlan oldal sokszorosítás. (Közzétéve 11 db dokumentum.) – A 2 plakát képe a 7. oldalon.

A „Tizenkét lap...” 7. sz. dokumentumaként közölve Windischgrätznek Budán, 1849. január 7-én kelt és országosan terjesztett fenyegető „Proklamatiója”. Lehetséges, hogy az itt másodikként publikált hirdetés a Windischgrätz-féle plakát leszagatására is utal.

A második plakát képét közli még: Franciscs Károly visszaemlékezései. Sajtó alá rend. és szerk.: Hudi József. Pápa, 2001: 230. old.

JEGYZETEK

¹ a most tisztelt: értsd: az előbb említett.

² Magyarosabban: fegyverrel történő, fegyver általi.

³ Értsd: személyi biztonság, vagyonbiztonság.

⁴ Értsd: (hivatalos) szervei, szervezetei.

6

Franciscs Károly veszprémi borbélymester visszaemlékezése
a függetlenségi nyilatkozatnak
a templomokban 1849. június 3-án történt ünnepélyes kihirdetéséről

Veszprém, 1850-es évek második fele

[1849.] június 3-án hirdettetett minden templomokban a magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata.

Reggeli 8 órakor Hosszu Márton kanonok tarta a nagytemplomban¹ rövid kismisét (Te Deum laudamust²), melynek végezte után Erdélyi Ferenc lelkész a szószék-ről felolvasá a népnek a függetlenségi nyilatkozatot, annak utána³ fontos igen szép szónoklatot tarta.

Innend 9 órakor Hunkár Antal főispán úr vezénylete alatt az egész megyei tisztikar a kálvinisták szentegyházába ment, hol Tatai Sámuel prédikátor olvasta fel a függetlenségi nyilatkozatot és dicséretesen szónokolt. 11 óra után a luteránus templomba ment a tisztikar, hol Mozgai Sámuel, [a] veszprémi evangélikus vallást követő község⁴ lelkésze szinte⁵ dicséretesen végzé a végzendőket. Délutáni 1 órakor lett vége a buzgóságnak.

4 órakor a zsidó templomban⁶ tartott az ájtatosság, melyben a pápai zsidóközség rabbija, Lów Leopold tartta. Megjegyzendő ezen ember felől, hogy Morvaország, Csernehora helység szülötte, s oly tiszta magyarsággal adá elő dicső szónoklatát, mintha legnagyobb magyar faj lett volna.⁷

VeML XIV. 40: 449–450. oldal. Francsics Károly veszprémi borbélymester naplója, 1827–1849.

Francsics Károly (1804–1880), 1827-től Veszprémben élő borbélylegény, majd mester 1846-ban naplószerű feljegyzések írásába kezdett, melyeket több-kevesebb következetességgel folyamatosan vezetett. Feljegyzéseinek többszöri átdolgozásával írta meg visszaemlékezéseit gyermekkorától 1849 végéig, illetve tisztázta 1850-től 1870-ig tartó naplószemelvényeit. A forradalmi időkre való visszaemlékezéseit alighanem az önkényuralom enyhülése idején, az 1850-es évek II. felében végezte. Nagyszabású kéziratát 6 kötetbe kötötte, melyekből 5 kötet az Országos Széchényi Könyvtárba került a XX. század elején. Ennek az anyagnak a sűrített és stilizált változatát jelentette meg Vörös Károly 1973-ban. Éppen a forradalmi idők helyi törtériját lefestő II. kötet lappangott mindaddig, míg Schildmayer Ferenc balatonalmádi mérnök, levéltárunk régi kutatója révén 2002-ben a Veszprém Megyei Levéltárba nem került. Ott egyébként a többi 5 kötet mikrofilmmásolata is megtalálható. Az örvendetesen felbukkant kötet teljes szövegét Hudi József 2001-ben megjelent igényes kiadványban tette közzé.

Az említett kiadványok, amelyeknek bevezető tanulmányaiból, jegyzeteiből és függelékeiből Francsics élete és a kézirat sorsa, egyebek közt további közléseinek lelőhelye is megismerhető:

Francsics Károly: *Kis kamorámban gyertyát gyűjték. Válogatta és sajtó alá rendezte: Vörös Károly. Magvető Kvk., Bp., 1973: 488 oldal.* – A közölt részlet megtalálható a kötet 230–231. oldalán. E szövegközlés közvetlen forrását Francsics feljegyzéseinek névtelen közzététele jelentette a Veszprémi Hírlap 1903. évi 21. számában (május 24), a lap 6. oldalán.

Francsics Károly visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Hudi József. *Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001: 292 oldal.* (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 3.) – A közölt részlet megtalálható e kötet 240–241. oldalán is.

JEGYZETEK

¹ A mai érseki székesegyházról van szó.

² tedeum: hálaadó szentmise, a megjelölés az ókeresztény himnusz latin kezdőszavaiból származik (Te Deum laudamus = Téged, Uram, dicsérünk).

³ Mai nyelven: aztán.

⁴ Hitközség, gyülekezet.

⁵ Értsd: szintén, szintűgy.

⁶ Lów Lipót a régi veszprémi zsinagógában beszélt, amely a Brusznai utca keleti házsorát kitevő nagy banki épülettömb egy részének helyén állt valaha. Nem tévesztendő össze az 1862–1865-ben épült új zsinagógával, amelynek legalább a falai megmaradtak a bank tömbjének északkeleti sarkán.

⁷ Értsd: mintha egészen magyar származású lett volna.

A Veszprém városi nemesi közösség a város polgárságával való
majdani egyesülésről határoz

Veszprém, 1849. június 17.

Az] 1849. esztendei június 10. napján rendelt közgyűlés – az öszvejöttek csekély száma s a tárgy fontossága tekintetéből – ugyanezen hó 17. napjára öszvehívandó közgyűlést s erre a nemesi osztály minden egyéneinek meghívását elrendelvén, a most írt napon, ú[gy]m[int] június 17. napján – azon elő[re]bocsátott értesítéssel, hogy a polgári osztállyal leendő egyesülés tárgyában fog tanácskozmány tartatni – általános nagygyűlés tartatott Végh István bíró, Cseresnyés István megyei főbíró,¹ Nunkovics János, Mozgai Sámuel, Szalatkay György, Tamásy István, Sóós Pál, Galambos Pál, Jezerniczky Sámuel és több, igen nagy számú nemes urak jelenlétökkel;

amidőn Cseresnyés István főbíró úrnak jelen gyűlés tárgya, t[udni]i[llik] a Veszprém városi két néposztály öszveolvadása eránti előadása folytán, kiküldött bíró úr s alólírt jegyző jelentették, hogy a városi nép közötti egyesülés akadályá – azon k[ormány]biztosí kompromisszionális határozattal,² miszerént az előbbi választásjog szavazatjogot ne adjon senkinek – el van mozdítva, s így az öszveolvadást ennek elfogadásával mi sem fogja ellenezni. Egyszersmind meghatározatott, hogy az egyesülés [a] már kimondott elvek szerént fogantossítassék,³ az előkészületek megtevése s a rég óhajtott egyesülés eszközlésére⁴ rendes bíró úron kívül [az] egész előljáróság megbízatván.

[Jegyezte:] Véghely Imre főjegyző.

VeML V. 121: 2. kötet: eredeti 256. (ceruzás 258.) oldal. Veszprém város nemesi közösségének iratai: Közgyűlési jegyzőkönyvek: Az 1849. június 17-i gyűlés jegyzőkönyve. Eredeti jegyzőkönyvi tisztázat.

JEGYZETEK

¹ Pontosabban: főszolgabíró, a vármegye hatóságának vezető járási tisztségviselője.

² kompromisszionális határozat: a két felet (választott bíróság által) megegyezésre készített határozat. Lád még a 8. sz. forrást is!

³ fogantossítassék: legyen elintézve, megtéve.

⁴ eszközlés: végrehajtás, megtétel.

A polgári város és a nemesi közösség egyesüléséről tartott együttes közgyűlés
jegyzőkönyve

Veszprém, 1849. július 3.

1849-ediki július hó 3-án Halász György és idősb Végh István rendes bíró urak¹ elnökletük alatt Rozmán István, Tamássy István, Szabó Antal, Kupritz Sándor, Balogh József, Devetseri István, Suli Antal, Sáffrán Ferenc, Czekkely Ignác, Rajki István, Husvéth József, Ruttner János, Zsolnay István, Bajnóti Sámuel, Soóss Pál, Galambos Pál, id. Pongrátz Dániel, Ferentzi Károly, Koller Lajos, Cseh-Szijártó Ádám, Lukácsa József tanácsbeli, mégis Kolossváry József, Acsády Sándor, Miklos Sámuel, Raksányi János, Szinay Ferenc, Szél Péter, Szentgáli László, Pongrátz Sámuel, Zerentzki Ferenc, Gvárdián János, Galamb Péter, Toth József, Strakovics Sebestyén, Botka István, Paur József, Hetesi András, Kovács János, Kész Ferenc, Bregovits Mihály, Vidra Ferenc, Gerlits Simon, Horváth György, Toth Mihály, Polczer Ámánt, Bregovits Pál, Diosy Mihály, Farkass János, Fehér András, Szemenyei Mihály, Kossik István, Hajba Ferenc, Mustos István, Csikász Ferenc, Fejes János, Szalay József, Szél Pál, Stefanits György képviselő urak jelenlétükben a nemesi és [a] városi közönség részéről vegyes közgyűlés² tartatván; ezen alkalommal:

437: Miután [a] jelen gyűlésnek kitűzött célja és tárgya volt az eddigi államrend³ szerént Veszprém városban is létezett nemesi és adózói⁴ néposztályoknak egyesülésök, felolvastattak a belügyminiszternek Veszprém megye alispánjához 1848. évi április 20-án, továbbá ugyanannak Veszprém megye egyeteméhez⁵ 1848. évi május 3-án a városi és jelesül a Veszprém városi hatóság rendezéséről kiadott s részint az 1848-iki XXIII., részint azon évi XXIV. törvénycikkekre vonatkozó s ezeken alapított⁶ rendeletei, mégis⁷ a most hivatkozott törvénycikkeknek jelen tárgyat közelebb érintő paragrafusai. Végre a már többször említett városi két közönség közt kölcsönösen váltott és 1848. évi télelő 16. és 23. napjain kelt nyilatkozatok⁸ folytán előterjesztett, miképpen a közszellemben kifejlett s már honi törvényekben is kimondott polgári egyenlőség tekintetéből – egyszersmind azon nézetből is, hogy a helybeli közügyek egyetértés által erélyesebben folytathassanak, közbátorság,⁹ -rend és -megelégedés minél bizonyosabban eszközöltessék, fenntartassék, különösen, hogy a polgári belbéke¹⁰ s emberbaráti szeretet minden pártérdek mellőzésével általánosan megerősítettessék, megörökítettessék – e városi két külön testületben állott közönségei, illető gyűléseikben már ezelőtt egy évvel meghatározták ugyan, hogy a régi államrend által köztök felállított választófalat végképp lebontván, egymással teljesen egyesüljenek, öszveolvadjanak. De e szilárd akaratot némely osztályi nézetek is, leginkább pedig és közvetlenül: a háborús viszonyok mindeddig késleltették s függőben tartották.

Midőn az érintett akadályokon áttörve s a különbözni látszó nézeteket is kiegyenlítve, jelesül a kiváltságos osztály által sürgölt¹¹ nézet – miszerint az 1848-adi XXIII. t[örvény]c[ikk] 6. §-ának e) pontjánál fogva minden lakosokat, kiváltságosokat szintűgy, mint nem kiváltságosokat, kik a tisztviselők választásába eddig befolytak, e választási jogban tovább is meghagyatni kívánt – mindkét részről bizalmasan felkért kormánybiztosi közbeszólás által félretetvén, így a választói képesség a most hivatkozott törvencikk a), b), c), d) pontjaira szoríttatván, nincs egyéb hátra, [mint az,] hogy [a] jelen és éppen e célból öszvehívott vegyes gyűlés által a külön osztályban létezett lakostársak,¹² honpolgárok egyesülése határozatilag és közegyetértséssel is kijelentessék.¹³ Minek következtében¹⁴ a szép számmal együtt lévő gyűlekezeti¹⁵ [a] többi polgártársaknak is [az] érzelmét tolmácsolva¹⁶ kijelentette s másíthatatlanul elhatározta, hogy Veszprém városban mint első [fokú] bírósági hatóságot gyakorló helyben – addig is, míg a városok rendezésekről s ezzel kapcsolatban álló tárgyakról köztörvény alkotatnék – közigazgatásra, igazságszolgáltatásra, valamint minden, eddig vagy természetileg, vagy csak használatilag elkülönzött, de köz- és egyik vagy másik testület által szerzett és bírt ingó [és] ingatlan javakra, haszonvételekre, oklevelekre nézve, az ott lakos és birtokos nép, egyenként és öszvesen, egyesül és közbirtokosságba olvad, minden iratait közlevéltárba, minden pénzértékét közpénztárba, s minden ingatlan vagyontát közigazgatás¹⁷ alá adván; sőt, igazságszolgáltatási törvény- s igazságszerű közteherviselési tekintetben e város és közigazgatásilag ehhez csatolt pusztá vagy fordulat¹⁸ határaiban fekvő magántulajdonait is e városi hatóság gondja és felelőssége alá helyezvén.

Ezen határozatnak foganatosítása a városi hatóságra szükségelt hivatalnokok választásával lévén megkezdendő, egyetértve megállapított, hogy ámbár a tisztújításnak születésre és vallásra való tekintés nélkül kell teljesíttetni; amennyiben mégis, akár gondatlanságból, akár félreértésből mellőzés vagy részrehajlás s így a szívesen egyesülő néposztályok közt kora elégtelenség történhessék¹⁹ az első alkalommal választásnál, mint a hivatalnokoknak, úgy²⁰ a képviselőknek is legalább egyharmad része a volt kiváltságos osztály egyénei közül választassék, s ennek eszközzésére annak idejében a kijelölő választmány és a választó nép bízattván meg.

VeML V. 102/a: 75. kötet: ceruzás 171–174. oldal. Veszprém város levéltára: Tanácsülési jegyzőkönyvek: Az 1849. július 3-i ülésen tárgyalt 437. sz. napirendi pont. Eredeti jegyzőkönyvi tisztázatot.

JEGYZETEK

¹ Halász György a polgári városi tanácsnak, Végh István a nemesi komunitásnak a bírása volt.

² vegyes közgyűlés: a két történelmi múltú testület együttes ülése.

³ államrend: értsd: társadalmi rendszer.

⁴ adózói néposztály: a feudális rendszer kiváltságaiból nem részesülő társadalmi osztály, ill. rétegek (tkp.: jobbagyok, polgárok, honoráciorok stb.).

⁵ Veszprém (vár)megye „egyeteme”, a (vár)megye „közönsége”: az újonnan elnyert polgári szavazati joggal rendelkezők együttese (közgyűlése), szemben a feudális korbéli „nemesi közgyűléssel”, a „karokkal és rendekkel”.

⁶ Értsd: ezeken alapuló.

⁷ Más szóval: továbbá.

⁸ Az 1848. december 16-i és 23-i határozatok. Lásd a 4. sz. forrást!

⁹ közbátorság: értsd: közbiztonság.

¹⁰ polgári belbéke: a közélet nyugalma.

¹¹ sürgölt: sürgetett.

¹² lakostársak: értsd: lakosok, embertársak, polgártársak.

¹³ Az eredeti forrás szövegében eddig tart a 437. sz. bejegyzés első mondata.

¹⁴ Értsd: következtében.

¹⁵ Értsd: a gyűlés, az együttes közgyűlés résztvevői.

¹⁶ Ti. mindenkinek a felfogását, a közvéleményt képviselve.

¹⁷ Értsd: közös tulajdon, közös levéltár, közös pénztár, közös gazdálkodás.

¹⁸ Földrészlet, földdarab.

¹⁹ Értsd: már ilyen hamar elégedetlenség történe.

²⁰ mint...úgy: ugyanez a nyelvtani szerkezet más szavakkal: úgy...mint, mind...mind.

Veszprém város új, polgári önkormányzata megválasztásának jegyzőkönyve

Veszprém, 1849. július 16.

[Az] 1849. évi július hó 16-án Veszprémben, azon nevű megyei¹ mezővárosban az 1848-adi XXIII. s illetőleg² XXIV. törvénycikkelyek rendeletei következtetésében tartott városi tisztújító szék alkalmával a most említett törvények értelmében választási képességgel bíró s folyó hó 3-án tartott összes képviselői gyűlésből kiküldött összeírók által olyanoknak³ összeírt lakosok a Főispányi-lakban⁴ mint a választásra kitűzött helyen egybegyűlvén, tekintetes Cseresnyés István járásbeli főszolgabíró úr, mint ezen tisztújító szék megtartására választott elnök⁵ a gyűlést egy, az összes választókhoz intézett lelkes beszéddel nyitotta meg. Előadván: miképpen a különbségek, melyek a volt kiváltságos osztály és [a] szoros értelemben [vett] városi polgárság közt korábbi viszonyaik érdemében fennforogtak, szerencsésen kiegyenlítettvén, ezáltal az összes lakosság egy közös érdekű testületté egybeolvadt. Hogy továbbá az ekképpen egybeolvadt összes lakosság közül azok, kik a törvény értelmében választási képességgel bírónak találtattak, a most bemutatott jegyzék szerént⁶ összeíratván, az összeírt ezen egyének képeznék mármmost a választókat. Ezek irányában azon reményét fejezvé ki, hogy fontos abbéli hivatásukban részrehajlatlanul, kellő megfontolással s azon komolysággal járandanak el,⁷ melyet a választás innepélyessége⁸ igényel; ajánlván egyszersmind – annál fogva, minthogy innen továbbra minden ügyek, egyéni különbség nélkül, a városi hatóság által lennének bírálandók – úgy intézni választásaikat, hogy különösen a bírói szak legalább nagyobb

részben az értelmiségből, törvényekben jártas⁹ egyénekből alakuljon. A választás módjára nézve megjegyezvén, hogy az a kijelelésnek, melyet a közelebb múlt július 12-én tartott gyűlésből kiküldött választmány választási elnök úr közbejöttével készített, előrebocsátandó felolvasásával legyen megtörténendő.

Ezek után Halász György úr eddigi városi bíró maga és tisztviselőtársai nevében, valamint idősb Végh István úr is, mint a nemességnek volt bírása, megköszönvén a bizodalmat, eddig viselt hivatalaikról lemondottak, Halász György úr egyszersmind a városi pecsétet és [a] levéltár kulcsait választási elnök úrnak általadván. Mely ezen lemondás következtében tisztelt¹¹ elnök úr kapitányul Kammersperger Antal, tiszti ügyészül Fromm János urakat, jegyzőül pedig alolírtat a választás idejére helyettesítvén,¹¹ a választás megkezdett, s az a következő eredménnyel folyt és fejeztett bé.

Polgármesterül Halász György, Galamb József és Tripammer Mátyás urak levén kijelelve, ezek közül közfelkiáltással Halász György úr választott meg.

A bírói hivatalra Végheli Imre, Szabó Antal és Mustos János ügyvéd urak mint kijeleltek közül Végheli Imre úr szinte¹² közfelkiáltással.

Kapitányul Szammer Alajos, ör[gebb] Devecseri István és Halasi János urak mint kijeleltek közül Szammer Alajos úr egyhangúlag.

Tanácsnokokul, jelesen a volt kiváltságos osztályból idősb Végh István, Jezerniczki Sámuel és Sóós Pál urak, s kijeleltek közül közfelkiáltással Végh István úr; továbbá ör[gebb] Devecseri István, Suli Antal és Rajki István kijelölt urak közül átallyányos¹³ egyetértéssel Devecseri István úr; mégis¹⁴ Varga Ferenc, Czekkl Ignác és Ruttner János urak mint kijeleltek közül szótöbbséggel Varga Ferenc úr; ismét a kiváltságos osztályból Galambos Pál, Szél Péter és Miklós Sámuel s kijeleltek közül Szél Péter úr szótöbbséggel; tovább is tanácsnokokul Galamb József, Bajnóczi Sámuel és Husvét József urak mint kijeleltek közül közfelkiáltással Galamb József úr; mégis Ferenczi János, Sáfrán Ferenc és Zsolnai István urak közül Sáfrán Ferenc úr szinte közfelkiáltással; ismét a volt kiváltságoltak részéről Szabó Antal ügyvéd, Pintér Sámuel és Jósza János urak közül felkiáltással Szabó Antal úr; városi részről pedig Molnár Pál, Hoffelder Ferenc és Bregovics Pál urak mint ide kijeleltek közül ugyancsak felkiáltással Molnár Pál úr; és még Koller Lajos, Szijártó Ádám és Lukátsa József urak mint ezen helyre kijeleltek közül hasonlóan, közfelkiáltással Koller Lajos úr megválasztattak.

Meglévén ekképp a tanácsnokok a szükséges számmal választva, továbbá a jegyzői hivatalok betöltésére került a sor. S a főjegyzői hivatalra Pap János, Márton Antal és Szalatkay György urak jelettetvén ki, a közönség a kijelelés felolvasását alig várva bé, Pap János urat egyhangúlag főjegyzőnek kikiáltotta.

Aljegyzőségre két egyén lévén rendszeresítve rang és fizetési különbség nélkül, s ezek egyikéül Zsolnai Károly, if[jabb] Végh István és Stassik Ferenc, másikanak pedig a hozzákapcsolt levéltárnoki kötelességgel Zámbó István, Miklós György és Roboz József urak jelettetvén ki, amarra Zsolnai Károly, ez utóbbira pedig Zámbó István urak választattak.

Végre a számvevői hivatalra kijelölt Pap Dienes, Simon Rudolf és ifj[abb] Pongrácz Dániel urak közül közfelkiáltással Pap Dienes úr választott meg.

Következett ezután a képviselők választása. Ezek a törvény értelmében kijelölés nélkül és a bémutatott öszveírás szerint a városi 10.324-et számláló népességhez szabott számmal kelletvén megtörténni, a választás könnyítése tekintetéből egy névjegyzék olvastatott fel, azon kijelentéssel, hogy a választó közönség mindemellet akar¹⁵ az ebben nevezettek, akar másokat szabadon választhasson; kijelentetvén egyszersmind az is, hogy akik valamely hivatalra kijelölve voltak, ha meg nem választattak, már ennél fogva képviselőkül megválasztottaknak legyenek tekintendők. Ezeket is tehát ideértve, a következők lettek a közönség által szabadon megválasztva.¹⁶

Kik is, amennyire jelen voltak, valamint szinte a megválasztott tisztviselők is az illető s elfogadott esküminták szerint felhiteztetvén, miután a város pecsétjének s a levéltári kulcsoknak Halász György megválasztott polgármester úr kezeibe lett általadása mellett, elnök úr bészárolag¹⁷ a választás ideje alatt tanúsított legszebb rend- s egyetértésről a választóközönség irányában dicséretesen nyilatkozott, viszont pedig¹⁸ Pap János főjegyző úr mind tisztelt elnök úrnak, mind az ideiglenes tisztviselőségnek és a kijelölt választmánynak buzgó fáradozásaiért az öszves városi közönség részéről köszönetet szavazott, a választás béfejezettnek elnökileg kijelentvén, a gyűlés eloszlott.

Kelt mint feljebb, Boda László mint a jelen választás idejére helyettesített jegyző által.

VeML V. 141/f. Veszprém város képviselőtestületének iratai: Városi választási iratok: Tisztújítási jegyzőkönyv, 1849. Az irattételben a választók 1849. július 9-i keltű névjegyzéke is megtalálható (369 névvel).

A témához közelebről lásd: Lichtneckert András: Veszprém város elfeledett ünnepe: 1849. július 16. Önkormányzat és társadalom a 18–19. században. Viza Kft., Veszprém, é. n. [2006?]. E kiadvány fűszövegszerű nyomtatott könyvjelzőjén is olvasható a megválasztott képviselők és tisztségviselők neve.

JEGYZETEK

¹ Értsd: az azonos nevű megyéhez tartozó.

² s illetőleg: értsd: illetve.

³ Ti. választási képességgel bírónak, választásra jogosultaknak.

⁴ Főispáni-lak: a mai Megyeház tér 3. sz. épület (mai arculatát 1898–1899-ben nyerte).

⁵ Az ülést levezető elnök.

⁶ szerint: szerint.

⁷ járandanak el: értsd: járnak majd el (az ige ritkán használatos egyszerű jövő idejű alakja).

⁸ innepélyesség: ünnepélyesség.

⁹ jártasb: értsd: jártasabb (a melléknév középfokának ritkán használt rövidebb, kötőhangzó nélküli változata).

¹⁰ Értsd: a fentebb már említett.

¹¹ A törvényesség érdekében, egyedül a tisztújítás idejére tisztségviselőnek ideiglenesen megválasztott személyekről van szó.

¹² szinte: értsd: szintén, ugyanígy.

¹³ általános: általános.

¹⁴ mégis: értsd: és még.

¹⁵ akar: értsd: akár.

¹⁶ Ezután betűrendben felsorolva 78 személy neve. A névsor megjelent: www.lichtneckertandras.hu/adatbazis/adatb_04.htm.

¹⁷ bészárólag: beszéde zárásaképpen.

¹⁸ viszont pedig: értsd: emellett, továbbá (tehát nem ellenkező értelemben).

10

Veszprém város tanácsa a társadalmi rendszer megváltozása következtében egymástól elválasztott közigazgatási, bíraskodási és rendészeti ügyek jegyzőkönyvezésének mikéntjéről határoz

Veszprém, 1849. július 19.

1849-ediki július 19-én Halász György polgármester elnöksége alatt Véghely Imre bíró, Szammer Alajos kapitány, Végh István, Szabó Antal, Devecseri István, Galamb József, Sáffrán Ferenc, Szél Péter, Varga Ferenc, Koller Lajos, Molnár Pál tanácsurak jelenlétekben¹ együttülés tartatván; ezen alkalommal:

467. A jegyzői hivatal által kérdés tétetvén az eránt, hogy miután a legközelebb tartott tiszti újítás² következtében a polgármesteri s [a] kapitányi hivatalok felállításánál fogva a közigazgatási s [a] rendőri tárgyak egymástól és a törvénykezéseiktől is elválasztattak, ezen tárgyak pedig eddig – a szóbeli ügyeket kivéve, melyek külön jegyzőkönyvbe[n] vezetettek – mind egy jegyzőkönyvbe íratnak, vajon [a] jövődre is csak ezen egy jegyzőkönyvbe[n] tárgyalassanak s jegyeztessenek-é.

Melyre meghatározatott, hogy az ezen évből még hátra lévő öt és fél hónapokra,³ vagy⁴ ezen 1849. év végéig mind a szóbeli, mind a közönséges jegyzőkönyvek az eddigi formájokba[n] hagyassanak, s tárgyaik ugyanazok legyenek; melyek eddig leginkább azon okból több, ezen jegyzőkönyvben megkezdett, de be nem végzett tárgyak, ha most más jegyzőkönyvbe[n] tárgyalatnának, mintegy kettészakaszatnának, s lajstromoztatások⁵ kellő világossággal nem történhetne. Fenthagyatván⁶ egyéberánt, hogy a közigazgatási tárgyak felvétele mindenkor a polgármester úr, az igazságszolgáltatásiaké a bíró úr, a rendőri tárgyaké pedig a kapitány úr elnökségeik alatt tartandó ülésekben történjenek⁷ s jegyeztessenek be.

VeML V. 102/a: 75. kötet: ceruzás 188–189. oldal. Veszprém város levéltára: Tanácsulési jegyzőkönyvek: Az 1849. július 19-i ülésen tárgyalat 467. sz. napirendi pont. Eredeti jegyzőkönyvi tisztázat, néhol hevenyészett írással. A határozat fontos ügyiratkezelési kérdésben rendelkezik, ma is elfogadható szakmaisággal.

JEGYZETEK

¹ jelenlétekben: jelenlétükben, azaz a tanácsurak jelenlétében.

² tisztii újítás: értsd: tisztújítás, a tisztségviselői álláshelyek betöltése.

³ holnap: értsd: hónap.

⁴ vagy: értsd: vagyis, tehát, ugyanis.

⁵ lajtsromoztatás, lajstromozás: jegyzékelés, szabatos tárgymeghatározás, mint a tárgyalt ügyek áttekinthetőségének és visszakereshetőségének feltétele.

⁶ fenthagyatván: meghagyván.

⁷ A szó előtt, áthúzva: vétessenek (ti. vétessenek fel).

11

A veszprémi kereskedőknél fellelhető lőpor-, csappantyú- és golyókészlet felmérése és lefoglalása

Veszprém, 1849. augusztus 11–12.

Mednyánszky Sándor őrnagy úr rendeléséből f[o]lyó] é[vi] augusztus 11-én [a] Veszprém m[ező]városi, lőport áruló boltosokhoz avégett küldtettem [ki], hogy a nálók találtató mindenféle lőporokat, csappantyúkat és golyókat¹ foglaljam le s a Megyeházhoz vitessem fel. Hivatalosan jelentem, hogy

az 1. alatt	Ripli Mihálynál	1 font jó por Pengőben:	1 for[int]	12 xr
a 2.	“ Erdősy Jánosnál	15 lat közönséges por	1	15
		7 lat igen finom [por]	1	10
a 3.	“ Braun Dávidnál	5000 kápszli,		
		dar[abja] per 8 for. ²	16	-
a 4.	“ Rutner Jánosnál	5 font goló per 16 xr	1	20
		5 3/8 font lőpor [per] 30 xr	8	4
az 5.	“ Vurda Mánónál ³	3000 kápszli	11	15
		3 font daragonpor	2	6
		10 lat murg. por ⁴	-	20
a 6.	“ Joanovics			
	Györgynél	2 3/4 lat por	2	45
		1/4 lat daragon	-	12
		80 dar[ab] kápszli	-	12
		Öszvesen:	45 f	51 xr

árú lőport s kápszlikat találtam, melyeket ezennel tisztelt Őrnagy Úrnak árjegyzékkel együtt bemutatom. Költ Veszprémben, augusztus 11-én, 1849[-ben]. Héncs János m. k.⁵ jár[ási] esküdt.

Mái napon 1 font 29 laz golyót ismét adott be Erdősy: per 16 xr 1 f 30 xr.
300 kápszlit per 25 xr

Öszvesen: 3 f 45 xr
5 f 15 xr

Veszpr[ém], aug. 12-én, '849. Héncs m. k. jár[ási] esküdt.

VeML IV. 101/b. Veszprém vármegye Állandó Bizottmányának iratai: 1032/1849 (VIII.14.) sz. ügyirat.

A szövegben előforduló súlymértékek átszámítása: 1 font = 32 lat; 1 (bécsi) font megfelel 0,56 kilogrammnak, 1 (bécsi) lat 17,5 grammnak.

A korabeli fémpenzек átváltása: 1 forint = 60 krajcár. A forintot ezüstből, váltópénzét, a krajcárt rézből verték. A forint szokásos rövidítése: for., f, a krajcáré: xr.

JEGYZETEK

¹ A csappantyú vagy kapszli az a rézhüvelyke, fenekén gyújtószerrel, melyet az ütőszeggel megütve, a töltény lőpora belobban és kilöki magából a golyót.

² darabja 8 krajcárral számolva.

³ Wurda Emánuel számlájának, mint a jelentés 5. sz. mellékletének képét a kiadvány borító 4. oldalán közöljük.

⁴ daragonpor, murg. por: bizonyos, közelebbről azonosítatlan lőporfajták.

⁶ m. k.: maga kezével, a sajátkezű névalírás korabeli jelzése.

12

Nemzetőri egyenruhák

1848

A magyar lovas és gyalogos nemzetőrök öltözeti szabályai az öltözék rajzával.

VeML IV. 101/b. Veszprém vármegye Állandó Bizottmányának iratai: 1183/1848 (VI. 26) sz. Színes könyvnyomatos ábra az ügyirat mellékletéből. (lásd a jelen kiadvány borítóján)

1848/49-es honvédsírok a veszprémi Alsóvárosi temetőben

Aschermann Vendrey Ferenc ezredes (1821–1893) – sírhely száma: 2110 – Komárom várparancsnoka, katonai érdemrend II. fokozat tulajdonosa

Baráth Károly hadnagy – s. sz.: 1637

Cziráki János köztitéz †1903 – s. sz.: 1717

Cseresnyés Nándor százados (1828–1907) – s. sz.: 1356

Cseresnyés Sándor (1786–1854) – s. sz.: 1479 – nemzetőr, orvos, író

Dr. Csernyi László huszár főhadnagy (1816–1897) – s. sz.: 1171-es mellett – ügyvéd, Veszprém vármegye Honvédegyleti elnök. Komáromi Lapok 1849. 10. 01.: „*A katonai érdemjel 3-dik osztályával feldíszesítenek továbbá utólagosan következő, több csatában magukat kitüntett egyének: A 70-ik zászlóaljtól – többek között – Kun Geiza alezredes. Csernyi László főhadnagy.*”

Devics Nándor főhadnagy (1826–1891) – s. sz.: 754

Farkas Ferenc őrmester (1830–1902) – s. sz.: 1217

Farkas Lajos tüzemester †1902 – s. sz.: 1583

Ferenczy György (1806–1870) – s. sz.: 11 – nemzetőr

Dr. Ferenczy Alajos – s. sz.: 11 – nemzetőr

gyepesi **Kun Béla** (1828–1874) huszárszázados – s. sz.: 80 és 81. között, a 81. mellett – a katonai érdemrend III. osztályú kitüntetettje. Indoklás: *Moornál az ellenséges kapitányt levágta és halálos sebeket kapva foglyul esett s april utolján kiszabadulván visszatért az ezredhez.* (Forrás: 1. Huszárezred származási és szolgálati leírása)

Hajda Pál (1828–1912) – s. sz.: 834 – nemzetőr

Hollóker János őrmester (1828–1903) – s. sz.: 150

Horváth Elek †1903 – s. sz.: 1276

Keglovich Máttyás huszárszázados (1820–1889) – s. sz.: 431

Kemenes (1874-ig Csácsinovits) **Ferenc** alhadnagy (1829–1905) – s. sz.: 722 – nagyprépost

Dr. Kerényi (1876-ig Klupák) **Károly** (1829–1923) – s. sz.: 790 – Veszprém vármegyei Honvédegyleti elnök

Kováts Ignác őrmester (1826–1909) – s. sz.: 2157 – városi jegyző

Kurcz Rudolf tüzemester (1828–1907) – s. sz.: 1668

Kürtli Károly őrmester (1828–1910) – s. sz.: 2133

Máy György köztitéz (1826–1897) – s. sz.: 543

Nagy Ignác köztitéz – s. sz.: 2360

Nesnera Béla főhadnagy (1827–1909) – s. sz.: 536 – Honvédegyleti pénztárnok

Dr. Palotai (Peska) Ferenc alhadnagy (1829–1909) – s. sz.: 2082 – nagyprépost

Pápai Lajos köztitéz (1825–1908) – s. sz.: 1532

Dr. Perlaky József honvéd alhadnagy (1831–1898) – s. sz.: 2151 – Veszprém város tisztii főorvosa

Plosszer István őrmester (1825–1912) – s. sz.: 3

Révész Vince (1829–1890) – s. sz.: 1233 – köztitéz

Szabó György tizedes (1825–1900) – s. sz.: 723 – apátkanonok

Szále Rudolf tüzemester †1906 – s. sz.: 804

Szemerey János főhadnagy (1832–1908) – s. sz.: 783

Zombath István ezredes (1825–1883) – s. sz.: – 1494 – a veszprémi első, 1869-től állandó székelyhelyű 71. hv. gyalogzászlóalj parancsnoka

Összeállította: GY. LOVASSY KLÁRA és DR. FÖLDESI FERENC

A közölt adatok 2013. március 1-jei állapotokat tükrözik.

TANULMÁNYOK

**A két szomszédvár
Veszprém és Usztolni Belgirad
1609–1699.**

II. rész

VERESS D. CSABA

AZ 1648. OKTÓBER 24-ÉN ALÁÍRT VESZTFÁLIAI BÉKÉVEL LEZÁRULT a Német-római Császárság, valamint számos európai nagyhatalom közt dúló ún. „harmincéves háború”. Ezzel a Habsburg Császárság – végre! – szabad kezet kapott arra, hogy komolyan foglalkozzon – az ugyancsak a császári uralom alatt álló – Magyar–Horvát Királysággal (és Erdélyi Fejedelemséggel), melynek egyharmada a Török Birodalom katonai megszállása alatt állt, illetve annak politikai-katonai befolyását gyakorolta. (Itt, az Erdélyi Fejedelemség látszatönállóságáról volt szó!) Ezzel függött össze, hogy már a vesztfáliai békét megelőzően, az 1644. évi linzi békében az Erdélyi Fejedelemség visszaadta a Habsburg-uralom alatt álló Magyar Királyságnak az I. Rákóczi György fejedelem idején (1630–1644) ideiglenesen megszállt öt ÉK-i vármegyét.

Miután elcsendesedtek Európában – elsősorban a Német-római Birodalom területén – az évtizedes (1618–1648) háborúk, a Habsburg-császári hadvezetés a továbbiakban nem tarthatta a magyarországi török „frontvonalat” másodlagos hadszíntérnek.²⁵

Az 1647–1649. évi országgyűlésen a magyar nemesség beleegyezett, hogy a Magyar Királyság egész hadereje és ezen belül a végvárok katonasága is teljesen a Habsburg-uralkodó király irányítása alá kerüljön. A Magyar Királyság területére mélyen benyomult török császári hadsereg – ugyancsak végvári – vonalával szembenálló magyar és nem-magyar Habsburg katonai erők egységesen a bécsi székelyű Császári-királyi Udvari Haditanács, Udvari Kamara és Hadügyi Élelmezési Hivatal vezetése alá került. Hogy minden eddigi visszaélésnek elejét vegyék, törvénybe iktatták, hogy a teljes végvári vonalat évente kétszer meg kellett vizsgálni. Mivel nyilvánvaló volt, hogy a „végvidéki kisháború” – mind a Habsburg, mind a török oldalon – elsősorban a katonák fizetlenségéből adódtak, rendezni kellett a

katonák fizetését, zsoldját. Az a döntés született, hogy évente hat hónapot pénzben, hat hónapot pedig ugyanannyi értékű posztóban kell a katonáknak fizetni. Ezzel egyidejűleg a magyar nemesség az eddigi rovásadó helyett 3900 zsoldos katona fizetését vállalta el. (1649. 3. t. c.)

A főkapitányok továbbra is zömében a császár-királytól adományozott birtokok jövedelmeit kapták. Így, például Zichy Pál győri főkapitány-helyettes volt veszprémi főkapitány (1622–1627) III. Ferdinándtól 1650. április 20-án Palota várát és harmincöt faluból álló vártartományát kapta meg adományul. Annak ellenére, hogy a vár és a vártartomány a zsitvatoroki béke (1609) óta az „Usztolni Belgirad” (Székesfehérvár) szandzsákságához (katonai-közigazgatási kerülethez) tartozott, s a török katonaság megszállása alatt állt.²⁶ A palotai várát és falvakat Zichy Pál „volt veszprémi főkapitányi jogán” kapta (és tartotta a család birtokában a XX. századig). Hogy az új birtokos miként szedi be földesúri jövedelmeit a megszálló török katonaságtól? – az az ő dolga volt!

De ugyanúgy, az „Usztolni Belgirad”-i szandzsák török „szpáhi”-lovaskatonái 1552–1566. között (míg Veszprém vára első ízben volt török kézen, s a „Veszprimi szandzsák” a Rába-folyóig tartott!), az „Usztolni Belgirad”-i szandzsák török szpáhijai tömegével kapták vitézségük jutalmául a „timar”-falubirtokokat. Miután a zsitvatoroki békekötés 1609 novemberében szilárd határvonalat húzott Veszprém vára és a török birtokában maradt „Usztolni Belgirad” között, volt „timar”-falvaiktól még évtizedek múlva is követelték a nekik járó pénzadókat. És ha módjukban áll, erőszakkal be is szedték azt, akárcsak a magyar várak – így Veszprém várának katonái is tették azt a török megszállta magyar falvak lakóival. Természetesen, mind a magyar, mind a török vitézek ezt legtöbbször ezt erőszakkal tették. Mivel ez állandó vérontással járt: mindkét oldal magyar parasztjai – kölcsönös megegyezéssel – mind magyar és mind török „uraknak” békésen megfizették adójukat becsülettel. Csakhogy vérontás ne legyen, s mindenki túlélje ezt a világot.

Néha, elképesztő esetek alakultak ki! Így történt, hogy az 1650–1652-es években Bosnyák Tamás, aki a távoli Fülek várának volt a kapitánya – Habsburg III. Ferdinánd császár-királytól érdemeiért megkapta – a messzire a török hódoltsági területen lévő – Tolna vármegyei anyavári uradalmat! A mai Salgótarjától északkeletre lévő Fülek (Filakovó!) vára azonban nagyon messze esett ettől a birtoktól. Ezért Bosnyák Tamás magyar várkapitány levelében felkérte az ugyancsak messze lévő Veszprém várának egyik magyar tisztjét – Martonfalvy Györgyöt, hogy – mivel az anyavári uradalom falvai valamikor (több mint száz évvel ezelőtt) úgyis a Martonfalvy családé voltak! – megfelelő részesedésért szedje be ott ő a parasztoktól a földesúri adókat. Martonfalvy – mert az anyavári uradalom összes falujából ő sem volt képes az adókat még katonai erővel sem beszédni, továbbadta az adószedési jogokat. Egy Tolnai András nevű veszprémi katonának például 1652-ben két pár csizmáért és három vég abaposztóért bérbe adta adószedésre a Tolna vármegyei anyavári uradalomhoz tartozó Ság, Szentmiklós, Nyámád, Iccse, Györke, Fejérviz és Őcsény falvakat!²⁷

De hasonlóan cselekedtek Bosnyák Tamásnál és Martonfalvy Györgynél na-

gyobb magyar urak is. Batthyány Ádám dunántúli főkapitány szintén az 1650-es években utasította Veszprém várában lakó tiszttartóját, Szily Gergelyt, hogy az 1650. évi aratás után szedje be a Batthyány-család hajdani Fejér, Tolna és Somogy vármegyei – a törökök által vagy száztíz éve megszállt – falvaiból – a „földesúrnak járó” aratási „kilencedeket”, a „nónákat”! Az „Usztolni Belgirádi” (székesfehérvári) török tisztek ezen a híren annyira felháborodtak, hogy egy levelükben megírták Batthyány Ádám dunántúli főkapitánynak, ha ezt ő meg meri tenni, ők akkor „tizedet” fognak szedni a Tapolca és Somlóvásárhely környéki falvakban, melyek hajdanában – Veszprém várának első, 1552. nyári török kézre kerülté óta! a volt veszprémi török szandzsákhoz tartozó „sümegei török náhije (kisebb török közigazgatási-katonai körzet) alárendeltségében voltak. Hiába vannak ezek a falvak mostan magyar várak között!²⁸

A korra jellemző, hogy a Battyány-család volt falvai – a simontornyai török várban katonáskodó szpáhik és parancsnokuk (a simontornyai) „alajbég” tiltakozása ellenére – bejelentették, hogy hajlandók adózni a Batthyány-családnak. Mivel az ígéretet nem követte tett, Szily Gergely 1651 áprilisában a veszprémi vár katonáinak segítségével hat hidvégi, horhi és nyéki magyar parasztot hurcoltatott be Veszprém várának tömlöcébe. Miután számon kérték rajtuk be nem váltott ígéretüket, a behurcolt parasztok azzal védekeztek, hogy ők fizetni akartak, de a törökök ezt megtiltották nekik. Így aztán Szily Gergely a hat parasztot kénytelen volt szabadon engedni.

Szily erőszakoskodásának megtorlására (1651 áprilisában) a fehérvári török szandzsák-bég is leveleket küldött a Veszprém és Pápa magyar várak körüli magyar falvakba, melyeket a székesfehérvári törökök Veszprém várának első, 1552. évi elfoglalása óta „török hódoltsági” területeknek tartottak. A török szandzsák-bég – a hajdani hódítás nyomán – minden terményükből, már a tyúkokból is „tizedet” követelt.

Az adóztatás körüli huzavona 1651 nyarán érte el a tetőfokát. Az aratás befejezésekor Battyán falu parasztjai behordták és kicsépelelték gabonájukat, mikor a fehérvári és csikvári török katonák – hogy megelőzzék Batthyány Ádám dunántúli főkapitányt és magyar katonáit. – rögtön beszédtek a battyáni magyar parasztoktól a „gabona-kilencedet”, a „nónát”! Mikor ennek az esetnek híret vette Szily Gergely, Batthyány Ádám veszprémi tiszttartója, rögtön levelet írt a fehérvári török szandzsák-bégnek. Közölte vele, hogy most ő viszont a Veszprém és Pápa várak körül lévő „törököknek hódolt” magyar falvakból, a Battyán faluból a török katonák által beszédett gabonának a „...tízszeresét” fogja beszédetni! (sic!) A fenyegetés bevált: néhány hét múlva az érdekelt török „alajbég”, a fehérvári szpáhik parancsnoka a Battyán faluban erőszakkal beszédett hetven „kila” (azaz 3290 liter) árát, negyvennégy és fél tallért küldött Veszprém várába Szily Gergelynek. A csikvári török katonák pedig – az általuk beszédett ötvennégy „kila” gabona fejében (2538 liter) ötvennégy tallért küldtek egyenesen Batthyány Ádám dunántúli főkapitánynak!²⁹

Még ezen az őszön – 1651. november 20. körül – a török hódoltsági Hidvég (ma Szabadhidvég a Sió mellett) faluból megindultak Veszprém vára felé harminc „tavalyi” – és harminckilenc „idei” – „kilenced” báránnyal. Hidvég várának török katonái azonban feltartóztatták őket. Erre a hidvégi – hódoltsági! – magyar parasztok

megfenyegették a török katonákat, hogy engedjék őket útjukra a bárányokkal, mert „...ha Ű Nagyságát (ti. Batthyány Ádám dunántúli magyar főkapitányt) megbusitytyák, még az várat is (ti. Hidvég török vára) a nyakukra vonnya!” Úgy látszik, a hidvégi magyar parasztok tudtak a hidvégi török parancsnokok ügyeiről. Tudhatták azt, hogy a hidvégi török várparancsnok és helyettese – Huszin dizdár-aga és Mehmed gyalogos-aga – hogy Batthyány Ádám magyar főkapitány ne adóztassa meg Hidvégen a Sió-vízen működő vízimalmukat, évi bérként egy török szőnyeget küldtek Batthyányinak!³⁰

Ebben az időszakban – 1650. szeptember 15-től – Batthyány Ádám dunántúli főkapitány támogatásával – Veszprém várának főkapitánya Miskey István volt. Korábban – 1639–1650. között – Nógrád főkapitánya volt. A „harmincéves háború” során – 1642-ben egy magyar huszárezred parancsnokaként Morvaországban harcolt a svéd hadak ellen.³¹

A magyar kézen lévő Veszprém vára és a török csapatok által megszállt Székesfehérvár közti végvidéken 1652 augusztusában újra fellángoltak a „kisháború” csatái. A veszprémi vár portyázói és megfigyelői 1652. augusztus 23-án jelezték, hogy „Usztolni Belgirad” felől török lovascsapatok nyomulnak előre Veszprém várának irányába. Miskey István veszprémi főkapitány időben riasztotta a közeli Vázsony és a távolabbi Pápa várából Radoványi István vicekapitány (másodparancsnok), Vázsony várából pedig Laskói András vicekapitány indult meg lovascsapataival Veszprém várórségének segítségére. A három magyar lovascsapat 1652. augusztus 23-án Főkajárnál (ma Balatonfőkajár) megtámadta a Veszprém felé előnyomuló török lovascsapatokat. Miskey István levélben számolt be a csatáról, melyet Batthyány Ádám dunántúli főkapitánynak írt: „...a törököknek hírünket bevívén, ki jöttek vala (ti. a fehérvári török csapatok), és szintén a kajári szőlőhegyek alatt velük megütközvén, Isten nekünk rajtok győzödelmet ada.” Sajnos, az ütközet részleti ismeretlenek! Csak annyi ismert még a veszprémi főkapitány jelentéséből, hogy egy török „főrabot”, azaz tisztet és száz ezüsttallért küldtek Batthyány Ádám dunántúli főkapitánynak a csatán nyert zsákmányból.³²

A balatonfőkajári csata csak egyik epizódja volt egy nagyobb arányú török támadásnak. Az ütközet a déli szárnya volt egy – „Usztolni Belgirad” (Székesfehérvár) térségéből kibontakozó török támadásnak. Ugyanis ugyanezen a napon – 1652. augusztus 26-án, a támadás északi szárnyán, Pápa magyar vár térségében – egészen a Rába-folyóig törtek előre. A Rába-vonalra felvonuló magyar királyi mezei hadak csak 1652. szeptember 17-ére tudták a török csapatokat a Rábától visszaszorítani Székesfehérvár térségébe.

A törökök által megfélemlített, és a hódoltsági területeken élő magyar lakosság sok esetben együttműködött a törökökkel. Gorup Ferenc veszprémi prépost – a Veszprém várába – visszatért veszprémi káptalan hat tagjának a vezetője (mely káptalan – a püspök mellett – második földesurasága volt Veszprém várának!). A prépost, 1653. április 17-én kelt levelében azt írta Batthyány Ádám dunántúli főkapitánynak, hogy a birtokát képező Battyán és Polgárdi falvak magyar parasztjai a fehérvári törökökkel „...összecimborálván”, barátságban vannak a fehérvári Kurd

Török foglyokat kísérő magyar katonák (XVII. századi rajz)

Ahmed béggel és Musztafa alajbéggel (a fehérvári török szpáhi lovasság parancsnokával). Egyébként ez a dolog köztudott volt. A veszprémi vármegyegyülés 1654 után többször szóba hozta, hogy a török hódoltsági magyar lakosság a fehérvári törökökkel „...kedveskedik”, sőt, nem egy esetben „...árulkodik” is.³³

Rövid nyugalom után, 1654 tavaszán újra fellángolt a „...kisháború” a magyar Veszprém vára és a törökök által megszállt „Usztolni Belgirad” közti végvidéken. A jelentések szerint 1654. március 29-én Veszprém várának magyar katonái nyomultak „Usztolni Belgirád” alá. Néhány hónap múlva a törökök támadtak: 1654. november 5-én a „...Fejérvári törökök számtalan sok sereggel, lovassal, gyaloggal várunk (ti. Veszprém vára) alá annyira gyűttek, hogy égetést is tettek”. A jelentés szerint a harc „...kezdődött (este) hat órakor, mikor eltakarodtak várunk alól, tizenkét óra (éjfél) lehetett”. A fehérvári török katonák végigdúlták a veszprémi váralját: „...Felégették Batha uram kerítését, Molnár lakóházát, Kenesey Péternek is egy darab kertjét.” A visszavonuló török katonák azonban sem foglyokat, sem levágott magyar fejeket nem vittek magukkal. A harci zaj – állítólag! – Vázsony váráig hallatszott.

A fosztogatásokon–rablásokon kívül mindkét – magyar és török – végvári vonal katonái az ellenséges hadifoglyok váltságdíjaiból, eladásából és cseberberéjéből is jövedelemhez jutottak. Hivatalos adatok szerint csak az 1644–1647. közötti három évben 178 török hadifogságba esett magyar katonáért 64.000 forintot fizettek ki sarcul! (Egy 28,5 grammos ezüst tallér 60 ezüst-krajcárt, vagy 120 ezüst-dénárt ért a XVII. században!)

Az 1650-es évek végén a Veszprém várának tömlöcében fogságban tartott „...török” Gyomai Rác Balázsnak sarca, váltságdíja (...”szabad akaratjából és

pálcza verés nélkül!”) 160 tallér készpénz, húsz szép ökör, ötven hizott disznó és három vég finom vászon volt. A drága sarcért maga Gyomai Rácz Balázs indult el, hogy a sarcot összekoldulja, összeszedje. Veszprém magyar katonái – hogy a váltságdíjat összekolduló Gyomai Rácz Balázs a váltságdíjjal vissza is jöjjön Veszprém várába, a tömlöcben raboskodó többi török hadifoglyot jelölték ki „túszul”! Név szerint az alábbi török foglyok „feleltek” testi épségükkel a haza engedett fogolyért: Tolnai Mehemed, Palotai Szulejmán, Csicsói Dragozán, Hidvégi András (érdekesek a „török foglyok” nevei!). A szabadon engedett török fogoly – Gyomai Rácz Balázs – szavát adta, hogy sarcának egy részét két hét alatt, másik részét újabb két hét alatt, harmadik részét pedig újabb két hét alatt hozza be Veszprém várába. Ellenkező esetben a túszok életükkel vagy testi épségükkel feleltek! A folytatás ismeretlen!

Az ugyancsak Veszprém várában raboskodó török Tolnai Mehemedet a vár kapitánya tizenkét napra engedte el, hogy váltságdíját összegyűjtse. Fogolytársai – szintén török hadifoglyok – „kezeslevelet” adtak a veszprémi magyar kapitánynak, melyben az alábbiakat vállalták magukra:

„...Holott pedig kétszáz tallért...ki nem küldené, mi...kezesek tartozunk Önagyságának (ti. a veszprémi magyar kapitánynak) megfizetni.”

A kezesek testi épségüket tették kockára, mert ha a sarca összegyűjtésére elengedett társuk megszökött, nekik füleiket vágták le és súlyos testi fenyítés – rendszeres botozás! – várt rájuk, mint azt a fenti kezeslevélben is leírták: „...Mindenekünk magán kötjük ki fülönket, ki fogunkat, s ki pedig ujjunkat, annak fölötté minden héten háromszáz–háromszáz pálcza legyen büntetésünk.” A török hadifoglyokkal a magyar végvári katonák egymás között is üzleteltek. Egyik legismertebb eset – az 1654. július közepén távozó Miskey Istvánt követő Csáky Ferenc veszprémi főkapitánnyal (1654. július–1656. augusztus) történt meg.³⁴ Csáky Ferenc 1654-ben a tihanyi magyar vitézektől egy sebesült török katonát vásárolt 500 forintért. A végvidéki szokások szerint, ha rab a vételtől számított tizenöt napon belül valamiféle oknál fogva – például sebesülésében – meghalt, a vételárat az eladóknak vissza kellett fizetni. Ebben az esetben is ez történt. A fogoly török katona azonban pont a 15. napon halt meg a veszprémi várban, mire Csáky Ferenc főkapitány a tihanyiaktól az 500 forintos vételárat visszakövetelte, de ezt a tihanyiak nem voltak hajlandók teljesíteni. Mivel a vétel csak szóbeli megegyezéssel történt – és írásbeli szerződés nem volt, az ügy a „seregbírótság” (katonai bíróság) elé került. Az ügy fejleményei ismeretlenek.

Röviddel a fentebb leírt eset után, 1654 novemberében a fehérvári és a fehérvári török „szandzsák” várainak katonasága nagyobb arányú támadást hajtott végre Veszprém vára ellen. Az ügyről semmiféle leírással nem rendelkezik a történettudomány. Csak annyi ismert, hogy a magyar Vázsony várának kapitánya 1654. november 6-án levélben értesítette a szintén magyar Sümeg várának kapitányát, hogy az előző éjszakán, november 5-én éjfél után Veszprém vára felől „...lövések sokságát hallotta, s az dobszót és trombitaszót hasonlóképpen!” Egyúttal figyelmeztette Sümeg várát és a környező magyar várakat, hogy „...vigyázásban legyünk mindenfelé, mert nem tudjuk az pogányoknak (ti. a törököknek) melyfelé vagyon szándékjok!”³⁵

Csáky Ferenc veszprémi főkapitány arról volt ismert, hogy sokszor volt távol hivatali székhelyétől, Veszprém várától. Ez még a császári-királyi mustramesternek – Jakob Rauch-nak is feltűnt. Értesítette is a bécsi cs. k. Udvari Haditanácsot erről, hangoztatva, hogy távollétei miatt nem jár neki hat hónapi zsold!³⁶ Éppen megint távol volt a főkapitány Veszprém várából, mikor 1656. március 26-án pusztító tűzvész tört ki Veszprém várában. A pusztítást fokozta, hogy a várban nem volt oltóvíz, a katonák a megnyitott borospincékből 2.500 vödör bort hordtak a mai Gizellakápolnának nevezett épületben lévő lőszerraktár körül égő épületek oltására. Erről a rettenetes tűzvészről a jelen Szerző egy külön tanulmányában foglalkozik, a részleteket lásd ott!³⁷

A tűzvészről és a Veszprém várát ért pusztulásról – egy éppen a balatoni végvidék – végvárainak műszaki ellenőrzését végző császári-királyi hadmérnök – Octavian Leüchard írt részletes jelentést a cs. kir. Udvari Haditanácsnak. A leírás elkeserítő!

„Nagytekintetű, Kegyelmes Császári Haditanács! Kegyes és Nagyságos Uraim! Miután Hosszudotj (ti. Hosszutothy György veszprémi főkapitány, 1638–1644. között) veszprémi főkapitány úr meghívása nyomán [!], Ő született hercegsége, Maximilian von Lichtenstein vezérlő tábornok úr Veszprémbe küldött az ottani építési szükségletek miatt, és minthogy Ő Kegyelmes Excellentiája úgy kívánta, hogy ennek a helynek [ti. Veszprém várának] állapotáról adjanak egyúttal tájékoztatást, jelentem, hogy az építményeit tekintve erősen romos, de belülről is olyan állapotban van, hogy nehezemre esik Excellentiátoknak erősen előrehaladott pusztulását leírnom.

1. És ezzel el is kezdtem [ti. leírásomat] a kapun, amelyből csak egy van ottan (egy kis ajtó mellett), amely négyes beosztású toronnyal ellátott, de mindkét fal a kapu körül leomlott, sőt: maga a kapu boltíve is, s most csak egy fából készült padozat tartja; pedig ennek kellene egy erődítmény fő mütárgyának lenni; és – Isten őrizzen tőle! –, ha tűzvész lépne fel, akkor ennek a nyílásnak leromlott állapota miatt a nagyszámú és kiváló hadinépnek, valamint övéiknek [hozzátartozóiknak] nemcsak ártana az, de egyenesen életveszélybe döntené őket, hiszen nem lenne más eszközük arra, hogy megmentésük magukat, mint az, hogy a falakról és sziklákról a mélybe vessék magukat, ami az én nézetem szerint halálos veszedelem lenne számukra – mindezért legelőször is ezt a kapuboltozatot kel újjáépíteni.

2. S az, hogy éppen a tűzvészt említettem, azért történt, mert ebben a Veszprém (várban) ez idő szerint egyetlen csepp víz sincs, csak az, amit kintről hordanak be, ami annál inkább jelentős dolog, miután van egy, a szikla teljes mélységébe vájt kút, amely kb. harminc öl mély, s víz is elegendő csergedezik bele, s csak az hiányzik, hogy hajtóművét ismét rendbe hozzák.

3. Ami e hely [ti. Veszprém várának] külső alakját illeti, a védelmi berendezés részint falakból, részint rossz, sárral bevert kerítésből áll, s ezek mind az ősellenség [a törökök] által már régen tört réseiket mutogatják. Némely helyen a falakat nemcsak alulról kell helyreállítani, mert fent, a mellvédek is teljesen leromlottak, s le is omladoztak: közülük tizenhat pusztán áll a helyén, a védők mellett, azonkívül a kör-

védelem is rosszul van megoldva, úgy tudniillik, hogy nem lehet [a falakon belül kiépített ún. gyilokjárókon] körbemenni rajta, azaz egy rendes kört bejárni, hanem összevissza van építve a kiszögélő házak miatt. Éppen ezért nagyon szükséges az, hogy kívülről segítsünk ezen a végváron, minthogy nem lehet belül közlekedni, hogy végre megfelelő és védelemre alkalmas állapotba kerülhessen.”

A fentieket követően, a 4. pont alatt azt ajánlja, hogy a veszprémi Várhegy „elődombján” a Szentbenedek-hegyen építsenek fel egy erődítményt, és azt rakják meg ágyúkkal. Az itt összpontosított tüzérség egy – töröktámadás-ostrom idején erős tüzérségi tüzellel löheti a Veszprém várára támadó ellenséges gyalogságot!³⁸

Octavian Leüchhard cs. kir. hadmérnök fenti – 1656-ban az Udvari Haditanácsnak tett javaslatát az 1660-as években megvalósították. A veszprémi Várhegy északi meghosszabbításában magasodó sziklagerincen, annak legmagasabb pontján (ahol napjainkban egy kőkereszt áll!), egy – átlagosan három méter vastag kőfalakból álló, tüzérségi kilövő lőrészekkel ellátott, alacsony és masszív – tüzérségi erődöt építettek Veszprém várának megerősítésére. Nincsenek adataink ennek a tüzérségi-erődnek építéséről. Feltehetően a török elleni felszabadító háború végére, az 1690-es évekre készülhetett el, mikor már nem volt szükség felhasználására. Az akkori veszprémi főkapitány, Babocsay I. Ferenc (1674–1696) betegsége, majd halála körüli években a – a török veszedelem elmúltával – temetkezési kriptának alakíthatta át a tüzérségi-erődítményt, melybe családja temetkezett 1696 után.

—

Az 1640–1650-es évek végvidéki „kisháború” állandóan melegen tartották egy igazi „nagyháború” paraszát. Egy „nagyháború” tüzét szították az 1657. évi erdélyi fejedelemségben felszított politikai válság eseményei. Mint a világtörténelemben annyiszor: mindkét fél a másikat vádolta békeszegéssel!

A Török birodalom kormányzata – 1663 áprilisában hadat üzent a Habsburg Birodalomnak, s április 12-én Köprülü Ahmed pasa nagyvezér főparancsnoksága alatt megindította a háborút. Az 1663. év hadieseményei – Budini-kaleszitől (Buda-vártól) északra, a Habsburg-hadsereg kezén lévő – Érsekújvár ostromával kezdődött.

Az 1663. évben a Dunántúlon csak mellékhadműveletek bontakoztak ki: a török hadsereg augusztus 13-án megtámadta a magyar-osztrák csapatok által védett Új-Zerinvárat. Az ostrom időszakában egy nagyobb török lovassereg – a Balatont délről megkerülve – Vázsony várát foglalta el, s délről megközelítették Veszprém várát. A dunántúli – esztergomi és fehérvári – török szandzsákok csapatai nem avatkoztak a harcokba.

A Dunántúlon a komoly harcokat 1664 januárjában a Habsburg-hadsereg kezdeményezte. A gróf Zrínyi Miklós vezette magyar, valamint Hohenlohe és Leslie tábornokok parancsnoksága alatt felvonuló német hadak a Dráva északi partvonalán törve előre, elfoglalták a török uralom alatt álló Pécs városát, majd Pécsről kiindulva megrohanták és elpusztították az Eszéknél – a Drávát átívelő – törökök által épített hidat.

Az eszéki nagy Dráva-híd elleni magyar-német támadással egyidejűleg a török hadvezetés – 1664 januárjában – összevonta a törökökkel szövetséges krimi tatár Girej-kánság tatár lovas-hadait Usztolni-Belgirad (Székesfehérvár) körül. A tatár lovas hadak mellé felvonultak az esztergomi és fehérvári török szandzsákok török csapatai is.

A Köprülü Ahmed basa nagyvezér parancsnoksága alatt álló török hadsereg főerői pedig – 1664. május 14-én – a törökök kezén lévő Kanizsa (ma Nagykanizsa) körül vonultak fel. A török csapatok újra ostrom alá fogták és június 30-ra elfoglalták Új-Zerinvárat, s így biztosítva hátukat, július első hetében Kanizsa körzetéből – a Balatont délről megkerülve, Zala vármegyén keresztül megkezdték előnyomulásukat Ausztria felé.

A török főszereg Zala vármegyén át történő támadásával egyidejűleg, az Usztolni Belgirad körül összpontosított török és tatár hadak a – Palota, Litér, (Nemes) Vámos, Tótvázsony, Csobánc, Tapolca, Sümeg közti úton – Veszprém várát délről elkerülve nyomultak előre Szentgotthárd felé. A két török hadoszlop Sümeg vára alatt találkozott, majd 1664. augusztus 1-jén Szentgotthárd városkánál beleütköztek a Habsburg császári-király hadsereg főerőibe. Az ütközetben a török hadsereg teljes vereséget szenvedett, s a csata végeztével azonnal megkezdte visszavonulását Usztolni Belgirad felé.

A török főszereg újra elkerülte délről Veszprém várát – mint azt a hadjáratban személyesen részvevő Evlia Cselebi török „világutazó” leírta – „mivel a vár a hitetlenek kezén volt... letáboroztak a Bakony nevű patak mellett... négy irányból öröket állítottak ki, mert e vár [Veszprém] katonái nagyon vitéz harcosok voltak!”

A török hadak főerői 1664. augusztus 15-én az esti órákban Vámos falu (ma Nemesvámos) körzetében táboroztak le. A szövetséges tatár lovascsapatok augusztus 15-én az esti órákban, a 15-ről 16-ra forduló éjszaka, valamint augusztus 16-án körül száguldozták Veszprém várát. A vár lovassága kitört a várból, s megtámadta a portyázó tatár harcosokat. Jagasics Péter veszprémi főkapitány (1656–1673) – 1664. augusztus 16-án Esterházy Jánoshoz írott levelében azt írta, hogy a veszprémi katonák tizenöt tatár lovast lekaszaboltak, kettőt pedig elfogtak. A két fogoly közül – kihallgatásuk után az egyiket „kínhalállal” kivégezték, egy fiatalabbat pedig fogságba ejtettek. Így összesen tizenhat tatár halott fejét vágták le diadalmi jelül (a főkapitányi jelentés azonban tizenhét levágott tatár fejről írt az említett levélben!). Továbbá a levélben harmincegy fogságba ejtett törökről is említést tett, illetve az említett két tatárról is megemlékezett. A harcban két veszprémi katona megsebesült. Egyiket a talpán, másikat a nyakán ért lövéssérülés. Ugyanakkor – augusztus 15-én – a tatár portyázó lovasság a veszprémi vár alatti Váralja lakóházait felgyújtotta. Kétnapi – augusztus 16–17. – pihenés után a török-tatár csapatok Vámos–Szentkirályszabadja–Sóly–Öskü–Palota irányában „Ismét kelet felé menvén hét óra alatt Palota várához értünk”³⁹ – írta Evlia Cselebi.

Ugyancsak ő írta le a következőket is: „...A következő napon [1664. augusztus 19-én] a nagyvezír [Köprülü Ahmed pasa ekrem szerdar, főparancsnok] nagy sereggel vonult be Székesfehérvárba, hol oly nagy ágyúzás volt, hogy az ég és föld ren-

gett belé. A vár bástyáit és falait különféle lobogók, zászlók ékesítették, s a vár összes katonái díszlovókat tettek.”

Köprülü Ahmed pasa nagyvezér azonban tudatában volt, hogy hadjárata vereséget szenvedett, s ezért a szultán őt teszi felelőssé! Ezt a felelősséget igyekezett valahogy másra áthárítani!

Itt, Usztolni Belgiradban (Székesfehérváron) derült ki, hogy Pupos Musztafa pasa és az albán Huszein pasa, összesen húsz szandzsák katonaságával, illetve hetven alajbég szpáhi-lovaskatonaságával – összesen mintegy hetven-nyolcvanezer katonával – az egész hadjárat alatt a fehérvári mezőkön táborozott!” A nagyvezér-pasa azonnal maga elé rendelte a két pasát – s Evlia Cselebi leírása szerint – az alábbi szavakkal támadt rájuk: „...Miért nem jöttetek ti is a Rába menti [ti. szentgotthárdi] ütközetbe, ahelyett, hogy itt járkáltok? Ha ti is eljöttetek volna, nem lettünk volna így megszalasztva! Hóhér! Vidd magaddal ezeket az árulókat!” A haditanácsban ülő török pasák és bégek könyörgésére végül is Köprülüzáda Ahmed nagyvezér elhatalasztotta a kivégzéseket, de azzal a feltétellel, hogy a bűnös pasáknak és bégeknek Léva és Nyitra ostromában az első sorokban kel harcolniuk, hogy ott „vértanúk” legyenek, azaz „harcban haljanak meg”!

A kimerült török csapatok tíz napig táboroztak Usztolni Belgirad körül. Tíz napi pihenés után megkezdték előnyomulásukat – Pátka térségén át – Léva és Nyitra ostromára.⁴⁰

A vereséggel végződő szentgotthárdi csatából visszavonuló török csapatok még valahol a csatától és Sümeg magyar vár körül hátráltak, mikor a Habsburg császárkirályságnak – a török táborban tartózkodó követe – 1664. augusztus 10-én a magyar Vasvár várában megkötötte a békét a török főparancsnokkal. A békeszerződés végső soron megújította az 1609. novemberi zsitvatoroki békekötés pontjait, illetve az azt követő több kisebb fegyverszüneti egyezményt, így valójában semmi újat nem hozott. Mint az várható volt, ez a békekötés általános elégedetlenséget váltott ki a Magyar Királyságban, a politikai életet vezető magyar neveltség soraiban. Ez a vasvári béke volt az alapja a néhány év múlva meginduló ún. Wesselényi-féle nemesi összeesküvésnek, mely még azt is jobbnak tartotta, ha az ún. „királyi Magyarország területeinek” átadják a törököknek, mint hogy ez a terület mindörökké a Habsburg-birodalom „védelmi előtere” legyen. A Habsburg-kormányzat az összeesküvést leleplezte, és véresen megtorolta!

A vasvári béke – 1664. augusztus 10. – után egy ideig elnyugodtak a kisebb-nagyobb hadakozások a balatoni és bakonyi végvidéken is. A szemben álló ellenfelek szemhunytak a kölcsönös „kettős adóztatás” szokása felett.

Az Usztolni Belgiradi szandzsák török szpáhijai továbbra is a Rábáig adóztatták magyar falvaknak magyar parasztjait, s Veszprém várának magyar katonái pedig a messzi Baranyaig fosztogatták a – török hódoltsági területek magyar, szerb (rác) és iflák (vlach) falvak parasztjait.

Még Jagasics Péter volt a veszprémi főkapitány, amikor – 1665 áprilisában, illetve szeptemberében Babócsay I. Ferenc keszthelyi főkapitány kérelmet továbbított a császári-királyi bécsi Udvari Haditanácshoz: ha megüresedik a veszprémi főkapitá-

nyi méltóság, adják azt – érdemei miatt neki! A Haditanács elnöke ez ügyben kikérte Raimundo Montecuccoli győri főkapitány véleményét, aki ekkor még nem nyilatkozott. Így, Jagasics Péter maradt még a veszprémi főkapitányi tisztben.⁴¹

Mivel az esztergomi és fehérvári török szandzsák-bégek minden összetűzés elől udvariasan kitértek a vasvári békekötés szellemében, a Habsburg-kormányzat is a nyugalomra törekedett. A bécsi cs. kir. Udvari Haditanács 1668 májusában a balatoni és bakonyi végvárak és végházak magyar kapitányainak és katonáinak – fejevésztes terhe mellett! – megtiltotta a fosztogató portyázásokat a török hódoltsági területeken. Mindenki tisztában volt azzal, hogy a portyázásokat csak úgy lehet eredményesen leállítani, ha a végvári katonaság rendszeresen megkapja a zsoldját. Maga Batthyány Kristóf dunántúli főkapitány is azzal reagált az Udvari Haditanács szigorú parancsára 1668. május 23-i felterjesztésére, a rabló portyázásokat csak úgy lehet megszüntetni, ha legalább a legutóbbi négyhavi zsoldhátralékot kifizetik a végvári katonaságnak!

Az éppen akkor leleplezett Wesselényi-féle összeesküvés okozta feszültség miatt a bécsi Udvari Haditanács 1672 szeptemberében elrendelte a végvári katonaság elmaradt tíz havi zsoldjának (öt hónapot pénzben, öt hónapot posztóban) kifizetését. Egy összesítésből ismerjük, hogy Veszprém várában – 197 huszárnak, 300 gyalogoshajdúnak, hét tüzérnek, valamint két egyéb főnek – összesen 1606 forint kifizetését rendelték el.

1673. november közepén Jagasics Péter veszprémi főkapitány önként lemondott tisztéről. A bécsi Udvari Haditanács 1674. február közepén – több pályázó közül! – végül is a volt keszthelyi főkapitányt, Babocsay I. Ferencet nevezte ki veszprémi főkapitánynak.

Babocsay szinte az első perctől összetűzésbe került – az 1629. december 30-án – Veszprém várába visszatért egyik földesurasággal, a veszprémi székes káptalannal. Az első összetűzés abból alakult ki, hogy Babocsay I. Ferenc főkapitány és Franz Delbencz (a várbeli német katonaság parancsnoka) a káptalan Veszprém vári pincéiből negyven forint értékű bort fizetés nélkül elhordatott. A veszprémi káptalan azonnal pert indított Babocsay főkapitány ellen, mely per 1676-ig eltartott. Az erőszakos borszerzést ürügyül felhasználva, a káptalan azzal is megvádolta Babocsayt, hogy a főkapitány – Zana György és Szily György tisztársaival együtt – rendszeresen járnak marhákat rabolni a Balatontól délre elterülő török hódoltsági területekre! Egy-egy rablóportya után a Veszprém vára alatti völgyekbe 300–500 szarvasmarhát is összehajtottak. Innét aztán az ausztriai és csehországi vásárokra hajtották. A veszprémi káptalan vezetőjének – Szakonyi prépostnak a királyi udvarhoz küldött feljelentése szerint: „...sokrendbéli csatákat tilalmazó latrokat és kóborlókat fogdoztató súlyos parancsolatainak [ti. a király parancsolatainak!] nem engedelmeskedett [ti. Babocsay főkapitány], a csatákat a tilalom ellenére megengedte, a latrokat nem kergette...”

Még a törökökkel való paktálással is megvádolta Szakonyi prépost a veszprémi főkapitányt. Ugyanis egy Kardos nevű veszprémi vitéz néhány katonatársával – a Veszprém várával szomszédos – Kádárta falunál török potyázó-katonákkal akadt

össze. A veszprémi huszárak közül Kardos egymaga hét török katonát összevagdalt. A sebesült török katonákat a magyar huszárak hadifogolyként Veszprém várába hurcolták, ahol Babocsay főkapitány a sebesült török katonákat a vár borbélyával (seb- orvosával) bekötöztette és ápoltatta!

A másik súrlódási terület a legeltetési jog megsértése volt a veszprémi káptalan és a várbeli katonaság között. Ugyanis a káptalan, mint földesúr, még 1666-ban megtiltotta a veszprémi vár katonáinak a legeltetést a káptalani legelőkön. Állandó perpatvar volt az italmérés joga is. A várban az italmérési jog októbertől márciusig a várbeli katonaságé, áprilistól szeptemberig pedig a káptalané volt! A civakodás a két témában 1694 áprilisáig elhúzódott: végül is csak a jutasi és fajszi legelőket nem használhatta a várbeli katonaság, a káptalan többi legelőterületét szabadon használhatta a veszprémi vár katonasága állatai legeltetésére.

Végül állandó civakodás volt Veszprém várának hajdani földesurai – a római katolikus püspökség, illetve székes káptalan, valamint a kálvinista protestáns várkatonaság között. A vita úgy elhatalmasodott, hogy 1675. január 1-jén a protestáns katonák szabadalom-levelet kaptak szabad vallásgyakorlásukra.

Tíz-tizenegy esztendővel a megújított zsitvatoroki béke, illetve a vasvári békekötés (1664. augusztus 10.) után – elsősorban az Erdélyi Fejedelemséggel kapcsolatban kibontakozó problémák miatt, egyre romlott a helyzet a török-magyar végvidéken. Az első fegyveres összetűzést kiváltó okokat nem ismerjük: 1675 júniusában Veszprém és Pápa magyar végvárai lovassága újra betört török hódoltsági területekre, s elfoglalta a Simontornya török vártól délre lévő Pincehely nevű török palánkot, egy kisebb megerősített török erősséget. A fehérvári török csapatok azonnal megtorló ellentámadást hajtottak végre Veszprém vára ellen. Az eset részleteit nem ismerjük. De valami komoly baj lehetett, mert a Királyi Magyarország katonai pénzügyeket intéző pozsonyi Magyar Királyi Kamara – 1675. augusztus 22-én – azonnal 600 forintot utalt ki a Veszprém várától délre (a mai Óváros-tér helyén kiépített) elterülő palánk („palánkás-kert”) vagy huszárvár erődítéseinek javítására.⁴²

Az 1675-től felújuló magyar-török „kisháború” egyik legjelentősebb összecsapása 1680. január 30-án történt. Ezt megelőzően furcsa eset történt! Usztolni Belgirad (Székesfehérvár) török tömlöcében ekkor hetven rabságba esett magyar katona tengődött. A foglyok – 1679. január 9-én titokban levelet írtak Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitánynak, hogy vigyázzanak Veszprém várában, mert a fehérvári törökök támadni akarnak. A levelet így írták alá: „Székes Fejérvári tömlöcben nyomorgó szegény keresztény Rabok Hetvenen.”

Nem lehetetlen, hogy ez derült ki 1680. év során, mikor a fehérvári török szandzsák-bég hat veszprémi magyar katonát, tömlöcben sínylődő hadifoglyot kegyetlen módon kivégeztetett. Ennek volt szörnyű megtorlása majd 1681 januárjában. De előbb lássuk, mi történt a fehérvári török tömlöcből írott riasztó-levél után.

A figyelmeztető levél után – 1680. január 30-án – Veszprém, Vázsony és Tihany magyar végvárai katonasága Fehérvár, illetve Palota körül portyázott. A magyar és török lovascsapatok Berhida falu keleti szélén – az ott folyó Séd-patak hídja közelében találkoztak, és csaptak össze.

A lovassági harcban a Vázsony magyar vár kapitánya is hősi halált halt. Sempthey Ferenc kapitányának „... fejét vették a palotai török vitézek”! Ez fontos mozzanat volt, mert a XIX. század második felében Veszprémben az a hiedelem terjedt el, hogy a hősi halált halt vázsonyi kapitányt (akinek saját lakóháza volt Veszprém várában, s özvegye továbbra is ott lakott) a tüzérségi erődből átalakított kriptában temették el. Az 1680-as években a Benedek-hegyi tüzérségi erőd még funkcionált Veszprém várának védelmi rendszerében, akkor még nem szolgált kriptaként. Egyébként, amikor 1903-ban a veszprémi múzeum alapító-igazgatója feltárta és teljesen szétrombolta a tüzérségi-erődöt, s megtalálta a Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány (1673–1696) által családi kriptává átalakított erődben nyugvó tizenhét emberi tetemet. Laczkó Dezső múzeum-igazgató piarista rendi paptanár a múzeumi ásatási naplóban az északi B. helyiségben talált 9. számú férfitetemet vélte Sempthey Ferencnek. Laczkó Dezsőnek nem tűnt fel, hogy a tetemnek megvolt a feje! Pedig a vázsonyi kapitány temetésén elmondott „vitézi ének” egyértelműen említi, hogy Sempthey kapitánynak a török katonák „fejét vették”, azaz levágták és magukkal vitték diadalmi jelül Palota várába:

„...Letettem fejemet érted, sok több vitézekkel
 fejemet az harcon, jeles emberekkel,
 tihanyi, vázsonyi és veszprémiekkal,
 véretem melletted kiontám ezekkel...”

...Az pogány fegyvere kétfelé szakaszta,
 melyről nagy bizonyság Bőrhidának hidja,
 holott az ellenség fejemet elvágta...”

Mint fentebb megemlítettük, hogy – valószínűleg – a fehérvári törökök tomlócében sínylődő hetven magyar hadifogoly Veszprém várát riasztó levelének megtorlására, az Usztolni Belgirad-i török szandzsák-bég hat fogoly magyar katonát kegyetlenül kivégeztetett! Mikor ennek híre ment Veszprém várába, a veszprémi katonák – 1681. január 4-én levelet írtak a bécsi Udvari Haditanácsnak a törökök kegyetlenkedéseiről: „...Mióta a mostani békekészes idő után a csatázás elkezdődött, oly rossz szokást kezdettek volt a szomszédágunkban levő fehérvári törökök, hogy mikor innét Veszprémből valami jóra való vitéz embert elevenen megfoghatnak, oly nagy sarcot [váltságdíjat] csinálnak neki, amelyet soha nem praestálhatott [fizethetett ki], csak azért csinálták pedig, hogy pálcákkal és nagy kínokkal megölhessék, aminthogy azon esztendőben hat jó vitéz emberünket is megölték így. Hasonlóképpen Ernest Pál uramnak... a feleségének utolszor az Attyafiát nagy kínokkal a láb-száráról a húsát mind ledörgölvén, megölték!”

Emiatt Ernest Pál vásárolt egy – magyar fogságban lévő – Murat nevű török zászlótartót (alemdart), aki szabadulásáért ötszáz tallért ígért. „De minthogy mi egész vitézül láttuk a pogányoknak rendetlen tyranusságát és hasonló exemplumot [példát] akarván statuálni, mindaddig kértük sokat említett Ernest Pál urunkat, hogy engedje meg agyon verhessük [ti. az említett Murat nevű török foglyot], és úgy vertük sereggestül agyon, s nem Ernest Pál maga. Egy pénzt sem adtunk nékie,

noha ötszáz tallért megadott volna a pogány magáért... Ezen megrettenvén a pogány szomszédok [ti. a székesfehérvári törökök] azóta egyet sem vertek oly kínokkal agyon [ti. a török fogságban lévő magyar katonák közül!].

Az igazolást, hogy a fehérvári török Murat zászlótartót nem maga Ernst Pál, hanem a veszprémi vitézek közösen verték agyon, elrettentésnek szánva a fehérvári törökök felé! – a veszprémi vár több tisztje, köztük Laskói András is aláírta.⁴³

Az egyre jobban kibontakozó harcok miatt, a győri főkapitányság főparancsnoksága – az 1680–1681. években Veszprém várába is német katonaságot is vezényelt: a várba érkezett a német Arch-gyalogosregiment egyik kompániája (százada) 192 katonával.

A Török Birodalom kormányzata 1683. január első napjaiban hirdette ki birodalom szerte, hogy háborút indít a Német-római Birodalom ellen. A török hadsereg április 1-jén kezdte meg felvonulását a „bécsi király” uralma alatt álló királyi Magyarország ellen. Július 7-én, a törökök által „elismert” Thököly Imre „magyar király” hadserege is csatlakozott a Bécs ellen felvonuló török hadakhoz. Természetesen az Erdélyi Fejedelemség csapatai is megkezdték felvonulásukat a török hadsereg oldalán. Július 12-én a dunántúli királpárti magyar várkapitányok Pápa várában gyűltek össze, és aláírásukkal hitelesített hűségnyilatkozatot írtak Habsburg I. Leopold császár-királynak. A nyilatkozatot Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány is aláírta.

Ugyanezen a napon – 1683. június 12-én – báró Esterházy János tábornok jelentette Batthyány Ádám dunántúli főkapitánynak, hogy a veszprémi vár két rác (szerb) katonája – akiket felderítésre küldtek ki – tegnap visszaérkezett bevetéséből elmondták, hogy egész Baranyavár török erősségig mentek, s az ottani hegyekről figyelték meg a közelben táborozó török hadakat. Az ott lakók elmondása szerint ez még csak a török előhad volt – mintegy tizenötezer ember, ágyúk nélkül, s az utakat tették rendbe a közeledő török főerők előtt. Kilenc nappal később, június 21-én Babocsay I. Ferenc is jelentette felderítőinek adatait: a török főhadak már az elmúlt éjszaka Szekszárdon éjszakáztak, s Pakson át a fehérvári mezők felé menetelnek. A fehérvári török szandzsák-bég a berendelt paraszttal háromezer kutat ásattak a kijelölt táborhelyen. Egyidejűleg a környező falvak népe – ugyancsak a fehérvári bég parancsára élelmiszert, és takarmányt fuvaroz nagytömegben szintén a kijelölt táborhelyre a beérkező török főhadsereg részére. Az esztergomi török szandzsák csapatai ugyancsak Fehérvár felé vonulnak, hogy a török főhadsereghez csatlakozzanak. Ugyancsak a felderítők jelentései szerint a török csapatok elsőnek Veszprém, Tihany és Vázsony magyar várakat akarják megtámadni és elfoglalni! Babocsay veszprémi főkapitány mindezek után arra kérte Batthyány dunántúli főkapitányt, hogy a Pápa magyar vár közelében gyülekező csapataival vonuljon közelebb Veszprém várához, hátha ez megzavarja a török hadvezetést!

Június 23-án a törökökkel szövetséges Thököly Imre magyar fejedelem egyik bizalmas embere és generálisa, Barkóczy Ferenc is Székesfehérvárra érkezett, honnét meghódolásra felszólító leveleket írt a dunántúli magyar végvárak parancsnokainak. Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány azonban ekkor már nem tartózkodott

Veszprém várában. Ugyanis június 24-én a bécsi Udvari Haditanács írásos parancsára – az összes dunántúli várparancsnokkal egyetemben, váraik őrségének zömével a Győrnél – Bécs védelmére összevont magyar királyi és osztrák császári haderőhöz csatlakoztak.

Június 24-én – Barkóczy generális levelével szinte egyidejűleg Veszprém vára alá érkezett Atlu-bejzáde fehérvári szandzsák-bég kétszáz török lovasával, akinek első felszólítására Veszprém várának – a várban maradt gyenge – őrsége azonnal megadta magát. Éppen ezen a napon – a török Rasid efendi török krónikás leírása szerint! – „Székesfehérvár ulémái (egyházi emberei), előkelői, gazdagjai és szegényei Kara Musztafa pasa és szerdár-ekrem (főparancsnok) elé járultak és előadták, hogy nagyon célszerű lenne Veszprém várát (most azonnal) lerombolni és végleg elpusztítani. A nagyvezér azonban nem teljesítette a kérést, hanem simontornyai bég vezetése alatt négyszáz usztolni-belgirádi (székesfehérvári) török katonát vezényelt abba (ti. Veszprém várába) őrségül.”

Június 26-án Thököly Imre – Magyarország fejedelme – kíséretével bevonult Veszprém várába. Még a nap folyamán innét datálta levelét, melyben meghódolásra szólította fel Sopron városát!

Másnap, június 27-én Székesfehérvár körzetében összpontosított török főhadereg megkezdte előnyomulását Győr irányába. Míg a thökölyánus magyar csapatok a török főerőkkel támadtak Bécs felé, az erdélyi magyar hadak – török csapatokkal együtt, körülférték és ostrom alá fogták Győr megerősített várost. Murad Girej krími tatár kán lovas hadai pedig Fehérvártól délnyugatra a Balatonig nyomultak előre, majd Veszprém vára és a Balaton északi partvonala között bontakoztak szét, s szörnyű pusztítással törtek előre a Balaton-felvidéken Sümeg és Tapolca magyar várak közti szélességben.⁴⁴

1683. július 1-jén a Rába-folyó vonalán felsorakozott Habsburg császári és magyar királyi hadak megkezdték visszavonulásukat Bécs védelmére. Július 14-én a Kara Musztafa pasa első nagyvezér főparancsnoksága alatt elérték Bécset: megkezdték a város bekerítését és ostromát. Egyidejűleg – július 25-én, a Magyar Királyság fővárosa, Pozsony harc nélkül megnyitotta kapuit Thököly Imre „magyar fejedelem” csapatai előtt. Együttal – július 26-án – Pozsony vára is kapitulált. Négy nappal később – július 29-én – a Habsburg-hadsereg egyik hadteste, Lotharingiai Károly herceg parancsnokságával – ellentámadással Thököly csapatait kivetették Pozsonyból.

Miközben folyt Bécs ostroma, 1683. szeptember 10-től megkezdődött a német birodalmi hadak gyülekezése Bécs felmentésére, melyhez a Lengyel Királyság hadai is csatlakoztak.

Szeptember 12-én megindult a német birodalmi hadak, valamint a lengyel királyi csapatok hatalmas erejű ellentámadása a Bécset ostromló török seregek ellen. Az iszonyatos erejű ellentámadás a nap végére tönkre verte és megfutamította a török hadakat, illetve magyar szövetségeseit. Bécs ostroma irtózatossá vált a török vereséggel ért véget. Kara Musztafa pasa fővezér szeptember 14-re Győrig vonult vissza. December 25-én a pasát Belgrádban IV. Mehmed szultán parancsára kivégezték.

A Bécs alól Buda vára felé visszaözlő török hadsereg láttán a június folyamán a magyar várakat megszálló török csapatok is harc nélkül hagyták ott az erősségeket. Szeptember 24-én Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány már újra Veszprém várában volt. A visszatérés részletei ismeretlenek. Babocsay főkapitány – Veszprém várából 1683. szeptember 24-én levelet írt gróf Draskovics Miklós országbírónak. A levélből csak következtetni lehet harcokra: „...Huszonhat fejeket föltettünk az fentőben a palotaiak és feirváriak közül!” – írta Babocsay főkapitány! Azaz huszonhat megölt török levágott fejét tűzték karóra a harcok után! „Fentőnek” nevezték a XVI–XVII. században azokat az állványokat, melyeken meredező hegyes karókra tűzködtek törökök és magyarok a harcban levágott és lefejezett harcban elesett ellenfeleiknek fejét. Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány levele szerint a „fentőre” tűzött huszonhat levágott török fej között volt „...egy feirvári derekas Somi Záinnak, ugyanott való (tehát szintén fehérvári) egy agának (kapitánynak), és négy vagy öt iszpájának is (ismertebb formában szpáhinak, tehát hűbérbirtokkal jutalmazott nehézfegyverzetű lovas katonának) stb.”

Erről a barbár és gyalázatosan embertelen módszerről a – majdnem kortárs – Bél Mátyás (élt: 1684–1749) is megemlékezett, aki 1700–1702-ben megfordult Pápa és Veszprém várában is. Egyik írása szerint Veszprémben „...a városból a várba egy – kétfelől hosszú korlátokkal közrefogott – út vezetett fel, mely korlátgerendákra faszegekkel azon törököknek fejei voltak felerősítve, akiket a veszprémiek (ti. a veszprémi katonák) öltek meg!”⁴⁵

A Bécs alól visszavonuló török – valamint erdélyi, havasalföldi, moldvai, Thököly-párti magyar – hadakat üldöző Habsburg-császári és magyar királyi hadak az 1683–1684-re forduló télen több irányból megközelítették a török hódoltság területét („Üngürusz Vilájet”) fővárosát, „Budini kaleszit”, Buda várát. A Győrnél gyülekező keresztény hadakhoz rendelték a dunántúli végvári katonaság zömét is, így Veszprém várából Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány is csatlakozott 108 katonával. A Habsburg hadak 1684. július 14-én megkezdték Buda visszafoglalásának első kísérletét. A november 3-ig tartó – ekkor még sikertelen – ostrom során, a veszprémi csapatok –vázsonyi és tihanyi katonákkal megerősítve, szeptemberben az ostromot nagy ívben biztosító ún. „contravallációs” övezetben tevékenykedtek. Ennek során – 1684 szeptemberében – elfoglalták a veszprémiekkel sokszor hadakozó foki (ma siófoki) török erősséget, ahol a legerősebb török balatoni sajkás (hajós) csapatok állomásoztak. Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány 1684. október 5-i jelentésében Zichy István győri főkapitánynak azt írta, hogy a tihanyi magyar végvár katonái a török erősségből és a mellette lévő vízimalomból minden mozgatható és felhasználható vasat – ajtó- és sarokvasakat, pántokat – leszereltek és elhordták. „...A törökök olyan gyorsan elmenekültek [ti. az erősségből], hogy még tíz mázsa muníciót [lőszert] is várban hagytak!”

A veszprémi katonáknak – 1684. október folyamán volt még egy csatája a „contravallációs” vonalban: hetvenkét veszprémi lovas katona – nem tudjuk, hogy pontosan mikor és hol! – rajtaütött egy török csoporton és szétverte azt. A szerzett zsákmányt Veszprém várában vetették „kótyavetyére” – azaz eladták és a beszedett pénzen elosztottak a csata résztvevői.⁴⁶

Budini-kaleszi (Buda várának) első – és sikertelen ostroma után a Habsburg hadak továbbra is szoros ostromgyűrűbe fogva Usztolni Belgirad és Palota török várakat, Érsekújvár és Esztergom török várakat ostromolta, illetve foglalta vissza. Ebben az időben, 1685 júniusában a veszprémi katonaság – Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány vezetése alatt továbbra is Székesfehérvár délnyugati-déli térségében portyázott, ugyanis meg akarták akadályozni a budai és a fehérvári török csapatok minden összeköttetését a Török Birodalom távoli területeivel. Egy alkalommal – 1685. június 25-én, hetven veszprémi lovas Szekszárdig nyomult előre Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány egyik fiának – esetleg mostohafiának – parancsnoksága alatt. Babocsay I. Ferenc főkapitány 1685. június 25-i levelében számolt be erről az összecsapásról: a hetven veszprémi huszár Szekszárd táján „...valami feles utas török utasra akadván, nem vették eszekben, mennyien voltak, összemertek velük, s bár a törökökben is feles veszett, legelsőben is zászlótartójukat lőtték agyon katonáink!” a veszprémiek csak az összecsapáskor vették észre, hogy az általuk megtámadott törökök többen vannak, mint ők, s ezért abba hagyták a harcot, és futásnak eredtek. Látván, hogy „...nem nekik való erő, futásnak vették magukat, tegnap érkeztek haza, mindenestől tizenöt maradt oda bennük, a fiammal együtt!” Az összecsapás során a veszprémi Szakonyi Gergely vajda (gyalogos-kapitány) török fogságba esett. Hogy kit nevezett „fiának”, nem tudjuk. Második feleségtől, Rummy Katától két fiáról tudunk: Babocsay II. Ferencről (aki 1710-ben halt meg a romhányi csatában!) és Babocsay Pálról, aki 1727-ben Győrben hunyt el! Hogy volt-e harmadik fia?, avagy Rummy Katának volt-e fia Bakách Sándor keszthei főkapitánytól, első férjétől? Nem tudni.

A következő esztendőben – 1686. június 18-án a Habsburg-hadsereg újra ostrom alá fogta a török megszállta Magyarország – az „Üngürüs Vilajet” központját, „budini-kaleszi”-t, Buda várát. Bizonytalan, hogy Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitány a veszprémi vár katonaságával jelen volt-e Buda várának – második – sikeres ostrománál. Ugyanis, midőn Buda várát a Habsburg seregek elfoglalták 1686. szeptember 2-án, erről Batthyány Ádám dunántúli főkapitány írt levelet Veszprém várába Babocsaynak.

Babocsay I. Ferenc azonnal köszönőlevelet írt Batthyáynak, melyben közölte, hogy a nagyhírt, mármint Buda visszavételét kihirdette a veszprémi várban összegyűlt katonáinak. A levél záradékában ugyanakkor közölte, hogy a fia – Babocsay II. Ferenc „...egynéhányad magával az inotai malomnál rátámadt az ott őrlő törökökre, tízet levágtak bennük, elevent hatot hoztak és hat szekérlisztet.” (Babocsay I. Ferenc a levelet 1686. szeptember 7-én írta.)⁴⁷

Buda visszafoglalása után Usztolni Belgirad (Székesfehérvár) és Palota török várak nem adták meg magukat, hanem – reménytelen helyzetükben – továbbra is tartották magukat. Közben – 1687. augusztus 12-én a Dunántúlt megszálló török seregek Villány térségében – hatalmas csatában – teljes vereséget szenvedtek a Habsburg-császári és a bajor választófejedelem hadseregétől. A körülzárt dunántúli török várak őrsegei közül elsőnek Palota vára adta meg magát. A várat 1687. november 17-én gróf Esterházy János győri alkaptány elsősorban magyar csapatai zárták

Palota (Várpalota) vára (XVII. századi színezett rajz)

körül. Két nap múlva, a palotai török dizdár (várparancsnok) megkérdezte, hogy mi a szándéka a magyar csapatoknak az ostrommal (sic!), mire a magyarok azt válaszolták, hogy el akarják foglalni a várat, s hogy már útban van Palota ellen még egy ágyúkkal is jól felszerelt sereg! Valóban másnap, november 21-én megérkezett Ariazaga császári ezredes ágyúkkal, a várbeli törökök „...alázatosan bejelentették, hogy asszonyaikkal és gyermekeikkel szabadon elvonulhassanak. Ariazaga ezredes ebbe beleegyezett, mire másnap 68 fegyveres török katona, 97 asszony és 39 gyermek vonult ki Palota várából és vonult el Adonyba, a Dunához, hol hajókra rakodtak és török területre hajóztak.

Usztolni Belgiradot (Székesfehérvárt) – Budini-kaleszi (Budavár) ostromával egyidejűleg – 1686. július 27-én – Caprara császári tábornagy császári csapataival ostromgyűrűbe zárta, s megadásra szölyította fel. A török Ahmed vezir-pasa a felszólítást visszautasította. A válasszal egyetértett Ali szandzsákbég és Zagargi janicsár-aga. Az ostromzárát ellátó császári ezredeket – 1687. május 22-én – a győri főkapitányság magyar csapataival váltották fel. Az ostromzár elsősorban a török őrség és polgári lakosság kiéheztetését akarta elérni. Az éhínség olyan méreteket öltött Usztolni Belgirádban (Székesfehérváron), hogy 1688 januárjában Ahmed vezir-pasa engedélyezte a török polgári lakosság menekülését-távozását. A menekülő törököket azonban az ostromzárát ellátó magyar és szerb katonaság sok esetben lemészárolta.

1688. február 25-én, a bécsi Udvari Haditanács elnöke néhány török hadifoglyot és tolmácsot Veszprém várába küldött. A Haditanács utasította Babocsay I. Ferenc veszprémi főkapitányt, hogy a török foglyokat – magyar katonák kíséretében és az udvari Haditanács levelével – küldje be Usztolni Belgirádba, Ahmed vezir-pasához, s adja át üzenetkén: hiába a további makacs ellenállás, a Habsburg és német hadak már Belgrád előtt állnak, adják meg magukat! Ahmed vezir-pasa azonban ágyúkkal lövetett a fehér zászlókkal közeledő hadikövetekre! 1688. május 6-tól azonban a török ágyúk elnémultak. Május 8-tól három török tiszt ment ki a megerősített városból az ostromcsapatok parancsnokságára, s bejelentették: tárgyalni jöttek a megadás

feltételeiről! A császári-királyi parancsnokok – elismerve a török csapatok hősiességét! – 1688. május 20-ra háromszáz szekeret rendeltek Usztolni Belgirad (Székesfehérvár) északi – Budai-kapuja előtti mezőre, melyre ezer török katona és háromezer török polgári személy rakodott fel. A távozó török katonák magukkal vihették fegyverzetüket.

Az erődítmények nehézfegyverzetét – hetvenkilenc ágyút és öt mozsárágyút, löszert a várban kellett hagyniuk.

1688. május 20-án a háromszáz szekér – két oldalán báró Welsberg ezredes négyszáz német lovas katonájával, akik Adonyig biztonsági őrizetet adtak az elvonuló törököknek, örökre távoztak Usztolni Belgiradból, mely újra Székesfehérvárrá lett. A törökök távozása után ezer magyar és négyszáz német katona vonult be Székesfehérvár megerődített városba.

Megjegyzendő, hogy Szigetvár török őrsége 1689. január 26-án, valamint Kaniiza (Nagykanizsa) török véd őrsége pedig csak 1690. április 13-án kapitulált!

Az 1690-es években a Habsburg császári-királyi – és német birodalmi seregek – Belgrádot visszafoglalva (1688. szeptember 6.) és Szerbiát szinte teljesen felszabadítva – törtek előre. ekkor, a győzelmek csúcspontján a Francia Királyság hadserege 1688 nyarán – hátba támadta a Habsburg vezetés alatt álló Német-római Birodalmat. A Habsburg hadvezetés átcsoportosításai miatt, 1690 augusztusában hatalma török ellentámadás indult, amely – visszafoglalva Belgrádot (1690. október 9.), mélyen betörték Magyarországra! Csak a szalánkeméni csatában (1691. aug. 19.), majd Szegedtől délre, Zentánál (1697. szept. 11.) sikerült a török hadakat leállítani, s Magyarországot megmenteni egy újabb török hódoltságtól!

A Habsburg hadvezetés egy újabb török előzónlés ellen hatalmas hadseregszervezésbe kezdett: így kerültek írországi zsoldos-ezredek a Dunántúlra. Még mindig Babocsay I. Ferenc volt Veszprém főkapitánya, mikor az angol Királyság – évszázados harcok után – 1690. július 1-jén, a boyne-i csatában tönkrevverte az ír hadsereget. Mintegy félmillió ír katona menekült át a kontinensre, Franciaországba, innen pedig a német államokba, illetve a Habsburg Birodalomba.

A másodiknak érkező ír csapatokat – Georg, Hessen-Darmstadt grófja – a Német-római Császárság alattvalója – 1691 őszén toborozta Habsburg I. Leopoldus császárkirály hozzájárulásával a törökök ellen dúló háború céljára a délnyugat írországi Limerick városában. Feltétele volt a grófnak, hogy öt évre az ő parancsnoksága alatt álljon az ezred, mely az alábbi nevet viselte: „Prinz Darmstadtische Irländer Regiments zu Fuss” („Darmstadti Herceg Írországi Gyalogezred”). A katonákat a budai hadszertárból fegyverezték fel kétezer muskétával és ugyanennyi szuronnal, illetve katonai ruházattal. A Dunán hajókon szállított katonákat Mohácson rakodták ki, s ott zajlott le az első mustra (szemle) 1692. november 18-án. A katonákat – 2114 embert – huszonnégy gyalogos-századba szervezték, s kinevezték tisztjeiket és altisztjeiket. Ezt követően – az 1692. november – 1693. március hónapokra századonként – téli szállásokra vezényelték a „Darmstadti Írországi Gyalogezredet”. Az ezred zöme – tizennégy század – nem került messze Moháctól: Pécs, Siklós, Villány, stb. térségében szállásolt el. Veszprém várába kettő és Székesfehérvárra

három gyalogos-század került – von Niels, Nuygthon, Hanton, Geogehans, Edmund Hurly kapitányok parancsnoksága alatt.

A veszprémi várba téli szállásra vonuló írországi gyalogoskatonák és a veszprémi vár magyar huszárai között rövidesen összetűzésekre került sor. A zűrzavarban ifjú Zichy István győri vicegenerális igyekezett rendet teremteni. Sajnos, a részletekről nincsenek feljegyzések. Nem volt különb a helyzet Székesfehérvárott sem, itt az írországi katonáknak elsősorban a polgári lakossággal gyűlt meg a bajuk. A császári-királyi katonai hatóságok szinte minden esetben az ír katonáknak adtak igazat! A téli beszállásolási idő 1693 márciusában járt le, s a Veszprém várában és Székesfehérvárott bekvártélyozott ír nemzetiségű császári csapatokat – Pétervárad (Petrovaradin-Újvidék) és Belgrád térségébe, a „török frontvonal” közelébe vezényelték. Nyilvánvalóan részt vettek az 1693–1697. években dúló súlyos – pl. zentai (1697. szeptember 11.) és döntő csatákban.⁴⁸

Minden bizonnyal részük volt abban, hogy az 1691–1697. közti években – a török hadseregnek nem sikerült másodszor is előzönlenni Magyarországot!

Mivel az 1691–1697. években az ország teljes délvidéki határvonalán a török hadsereg támadott, az ország belsejében lévő magyar végvárakat fel kellett készíteni újabb ostromokra.

Az 1696. évben Veszprém várában harcra készen állt újra a várkatonaság! Elrendelték a csapatok szemléjét (mustráját), mely szerint a vár katonai őrsege az alábbi volt.

Lovasság: három század 54 + 27 + 19 huszárral, összesen kereken 100 lovas katonára. Parancsnokok: Nagy János, Babocsay Pál (Babocsay II. Ferenc veszprémi főkapitány másodszülött fia) és Roboz Mihály lovas hadnagyok.

Gyalogság: hat század 34 + 23 + 18 + 19 + 23 + 20 gyalogos-katonával, összesen 137 gyalogossal (hajdúval). Parancsnokaik voltak: Horváth Tamás, Pécsi János, Kajáry István, Szentivány Péter, Szentivány Imre és Újváry Imre vajdák.

Veszprém várának főkapitánya változatlanul Babocsay I. Ferenc volt, akit 1696. február 4-én említettek meg utoljára („praesidii Vesprimiensis supremus capitaneus”). Valószínűleg ebben az évben elhunyt, és minden valószínűség szerint a Benedek-hegyi volt tüzérségi kiserődből átalakított családi kriptába temették el. Utóda – fia – volt, akit 1696-ban ideiglenesen megbízott veszprémi főkapitánynak neveztek ki. Mivel 1702. február 7-én a bécsi Udvari Kamara elrendelte – Veszprém várára vonatkozólag is! – a magyarországi várak felrobbantását, vagy azok legfontosabb védműveinek lerombolását. Hogy ez konkrétan mit jelentett Veszprém vára esetében, nem tudjuk, mert az 1693. évben ismételtlen pusztító tűzvész rendkívüli pusztításokat okozott a várban. Valószínűleg nem indult be ekkor a rombolás, hiszen 1709 szeptemberében a Konfederált Rendek hadserege – a kurucok – Eckstein János átállt német tiszti parancsnoksága alatt olyan védelmet szervezett, hogy a császári csapatok csak ostrommal voltak képesek Veszprém várát elfoglalni.

A várrombolással kapcsolatos rendeletek – a várak védelmi jellegének megszüntetésével egyidejűleg megszüntették a főkapitányi méltóságot is, s az 1696-ban kinevezett Babocsay II. Ferenc leköszönt az ideiglenesen megbízott főkapitányi méltóságról. Még ebben az évben, 1702-ben mint alezredes szolgálatot vállalt a császári

hadseregben – egy volt magas rangú török tiszt, az ún. „Csonkabég” keresztény nevén Leopold Joseph Freiherr von Zungaberg ezredében. Innét állt át 1703-ban a kurucok oldalára.

Veszprém vára 1693. szeptember 11-től Habsburg császári-királyi utasításra – újra hajdani feudális földesurainak: a veszprémi püspökségnek és székesegyházi-káptalannak uralma alá került. Ez természetesen csak jogilag („de jure”) volt így „de facto” (ténylegesen) ez csak a török háborúkat szorosan követő 1703–1711. között lezajló rendi és függetlenségi háború után következhetett be.⁴⁹

Vége

JEGYZETEK

- ²⁵ VERESS D. 1983. = VERESS D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 175. o.
- ²⁶ VERESS D. 1983. 176. p.
- ²⁷ VERESS D. 1983. 176. o.
- ²⁸ VERESS D. 1983. 176–177. o.
- ²⁹ VERESS D. 1983. 177. o.
- ³⁰ VERESS D. 1983. 177. o.
- ³¹ PÁLFFY 1998. = PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adataira. (16–17. század) In: Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Veszprém, 1998. 154., 127. o.
- ³² VERESS D. 1983. 178., VERESS D. 1990. = VERESS D. Csaba–SIKLÓSI Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa. Zrínyi Kiadó. Budapest. 1990. 168. o., VERESS D. 1996. = VERESS D. Csaba: Várak a Balaton körül. A balatoni várak hadtörténete. Zrínyi Kiadó, Budapest. 1996. 175. o.; VERESS D. Csaba: A győri vár. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993. 104. o.
- ³³ VERESS D. 1990. 169. o.
- ³⁴ PÁLFFY 1998. 127. o.
- ³⁵ VERESS D. 1983. 180. o.
- ³⁶ PÁLFFY 1998. 128. o.
- ³⁷ VERESS D. Csaba: A legdrágább tűzvész a veszprémi várban 1656. március 28-án. In: Az emlékezés szolgálatában. Tanulmányok Bándi László 70. születésnapjára. Veszprém, 2012. 142–145. o.
- ³⁸ VERESS D. Csaba: A veszprémi Benedek-hegy története. = Veszprémi Szemle. 11. 2005. 3–4. sz. 40–59. o.
- ³⁹ VÉGH Ferenc: A török haderő visszavonulása a Balaton-felvidéken a szentgotthárdi csata után, 1664. augusztus. = Hadtörténelmi Közlemények. 2003. június. 2. szám. 595–596. o.
- ⁴⁰ VERESS D. 1990. 172. o.
- ⁴¹ PÁLFFY 1998. 129., 136. o.
- ⁴² VERESS D. 1983. 192–193. o.
- ⁴³ VERESS D. 1990. 174. o., VERESS D. 1983. 194. o.; VERESS D. 1996. 185. o.
- ⁴⁴ VERESS D. 1990. 174–175. o.; VERESS D. 1983. 174–175. o.; VERESS D. 1996. 185–186. o.
- ⁴⁵ VERESS D. 1990. 174–175. o.
- ⁴⁶ SZURMAY 2011. = SZURMAY László: Veszprém Buda visszafoglalásának idején. = Veszprémi Szemle, 20. 2011. 1. sz. 26–31. o.; VERESS D. 1983.; VERESS D. 1990. 176–185. o.
- ⁴⁷ SZURMAY 2011. 30. o.
- ⁴⁸ OROSS András: Ír ezredék Magyarországon. = Hadtörténelmi Közlemények, 2011. 1. sz. 118., 129–132., 133., 140–141. o.
- ⁴⁹ VERESS D. 1983. 243–244. o.; PÁLFFY 1998. 128–129., 136–137. o.

KÖZLEMÉNYEK

**Hol jelent meg a legnagyobb
magyar verbunkos táncgyűjtemény?****„Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” (1823–1832)**

RAKOS MIKLÓS

KODÁLY ZOLTÁN A „MAGYAR NÓTÁK VESZPRÉM VÁRMEGYÉBŐL” című verbunkos táncsorozatot az egyik legfontosabb magyar zenei dokumentumként tartotta számon. Szinte magától értetődik, hogy a budapesti Kodály Zoltán Emlékmúzeumban megrendezett kiállítás anyagából nem hiányozhat ez a táncgyűjtemény sem. Az idelátogató megtudja, hogy a veszprémi verbunkos táncokat tartalmazó tizenöt fogást (kottafüzetet) Miller Károly Tódor pesti műárus adta ki 1823–1832 között. Vajon hogyan tévedhettek ekkorát a reprezentatív kiállítás anyagának összeállítói? Ennek igyekeztünk utánajárni.

E sorok írója 1994-ben adta ki az 1823–1832 között „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” címmel megjelent, 136 verbunkos táncot tartalmazó gyűjtemény faksimile kiadását. A hasonló kiadványhoz mellékelte tanulmány részletesen ismerteti a gyűjtemény zenei anyagát (Rakos Miklós: Veszprém Vármegyei Nóták).

A táncsorozatot 1823 és 1832 között jelentette meg a „Veszprémvármegyei Muzsikai Intézet” (Veszprém Vármegyei Zenetársaság). A Zenetársaság történetét Brodszky Ferenc dolgozta fel „A Veszprémvármegyei Zenetársaság” című munkájában. Ezt a Veszprémvármegyei Múzeum adta ki 1941-ben, Veszprémben. Brodszky a könyv megírásakor elsősorban a Zenetársaság jegyzőkönyvére támaszkodott, amit annakidején igen gondosan vezetett Sebestyén Gábor, a Zenetársaság jegyzője és szellemi irányítója.

A gyűjtemény zenei anyagát ismertető tanulmányunkban már 1994-ben jeleztük, hogy a Ruzitska Ignác által Veszprémben összeállított, és fortepianóra (zongorára) alkalmazott táncokat Bécsben nyomtatták ki, mivel ott olcsóbb volt a nyomtatás, mint Pesten. A Veszprémben előkészített tizenöt kottásfüzet nyomdai kéziratát – ezekhez Ruzitska esetenként német nyelvű útbaigazítást is mellékelte a bécsi nyomdász számára – Eöri Márkus Antal veszprémi földbirtokos, a bécsi udvari kancellária referendáriusa (jelentéstevője), a Zenetársaság bécsi pártfogója vitte Veszprém-

ből Bécsbe. A bécsi nyomdában folyó munkálatokat mindvégig Ruzitska Bécsben élő testvére felügyelte, aki a Zenetársaság jegyzőkönyve szerint, viszonzásként példányokat kapott a megjelent kottafüzetekből. Bár a füzetek ajánlása minden esetben főrangú dámaéknak szólt, Ruzitska a 10. fogást – amely a nyomdából 1827. február 10-én érkezett meg – Márkus Ignác feleségének, „méltóságos Vajda Annának” ajánlotta. Ruzitska és Sebestyén valószínűleg így hálálta meg, hogy Márkus a nyomtatással kapcsolatos ügyeket intézte.

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete 1989-ben fontos forrásmunkát adott ki, „Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774–1867” címmel, Mona Ilona összeállításában. A könyv 34. oldalán rövid ismertetést olvashatunk Miller Károly Tódor pesti műkereskedőről (a kereskedő a nevével Millernek, hol Müllernek írta), aki kottakiadványait az alábbi magyar és német nyelvű felirattal látta el: (megjelent) „Miller Károly Művészi kereskedőnél, Miller Károly műárusnál, Bey C. Miller Kunst und Musikalienhändler, Zu haben bey Carl Müller”. Üzlete 1820–1830-ig Pesten, a Kishíd utcában (Türr István utca), 1830-tól pedig a Nagyhíd utcában (Deák Ferenc utca) működött. A rövid ismertetés után Mona Ilona felsorolja Miller műárus kiadványait.

A 34. és 36–37. oldalon, legnagyobb meglepetésünkre azt olvassuk, hogy a „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” sorozat kottafüzetei Miller pesti műárusnál jelentek meg 1823–1832 között. Mivel ez az adat lényegesen eltér attól, amit a témával kapcsolatban Brodszky Ferenc (1941), Papp Géza (*Studia Musicologica*, 1982, 24, 35–36. l.), valamint e sorok írója (1994) közzé tett, a tisztánlátás érdekében indokolt, hogy ismét foglalkozunk a témával.

Lássuk, mit ír erről Brodszky Ferenc: „1823 őszén megtörténtek az előkészületek az első fogás kinyomatásához. Sebestyén Gábor Pesten, Prepelitzay Sámuelnél, Ruzitska pedig Bécsben élő testvérénél, levélben érdeklődött a nyomtatási költségek iránt. Mivel Bécsből kedvezőbb ajánlat érkezett – összköltség 89 forint 20 krajcár – Bécs mellett döntöttek. Ruzitska, Sebestyén Gábor megbízásából, 1823. október 24-én, Márkus Antal referendárius által elküldte Bécsbe az első fogás kéziratát, és a nyomtatásért járó összeget. Kevés idő múlva megérkeztek a nyomtatványok 300 példányban.” (Brodszky i. m. 10. l.)

Most olvassuk el Mona Ilona kiegészítő információját az első fogás megjelenésével kapcsolatban, amely – minden előzetes utalás nélkül – a könyv 368. oldalára került, lábjegyzetként:

Tudományos Gyűjtemény 1823. XII. 125. lap: „Tudósítás: a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből első fogása, 6 magyarokkal megjelent. Találhatni Pesten, Müller Szép Művészi kereskedőnél a 'kis Híd-utzában' a Kemnitzer házban.” A sorozatnak nincs impresszuma. (Megjegyzésünk: az impresszum hiánya azt jelenti, hogy nem tüntették fel sem a kiadót, sem a nyomdát, sem a lemezszámot, amint erre már Papp Géza is rámutatott.). A Veszprémvármegyei Zenetársaság jegyzőkönyve (Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár, Mus. pr. 436) a sorozat megindulásának, szerkesztésének, terjesztésének stb. minden mozzanatát megőrizte. Innen tud-

jük, hogy „A cották ki mettszetését ’s nyomtatását, mivel Pesten vagy Budán sokba került volna, Bétsben tétetni legjobbnak találtatott.” Ezért tartják kutatóink (Brodzky Ferenc 1941, Papp Géza 1982) bécsi kiadványnak, holott a jegyzőkönyv tanúsága világos: a bérmunkát végeztették Bécsben (ez általános gyakorlat volt abban az időben). Ami a kiadó lényeges feladata: az anyagiak előteremtése és a szerkesztés elveinek megállapítása, annak a Veszprémvármegyei Zenetársaság magas fokon megfelelt. Csak egy példa a jegyzőkönyvből (12. lap): „8. szám: 1824ik esztendei Mártius 24-én érkezett Bécsből Róthkrepf Gábor úrnak levele – Rossini után magyarosított ’s négy kézre alkalmazott Nótákkal együtt... (16. lap) válasz: a ’küldött Nótákat megtartjuk, de még most az Eredetieket ’s a ’régebbieket adjuk ki.” Mátray (eredetileg Róthkrepf) e két dallamot közzétette a Pannónia I. füzetében: 4. szám (Andante és Allegro tétel, lásd Papp Géza verbunkos tematikus katalógusát, 1982, 75. lap). Mindezek alapján a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből testületi szerzős magyarországi kiadvány. Terjesztését a jegyzőkönyv 4–5. lapja szerint Miller (Müller) kérte magának: „Müller folyó 1823ik Esztendei December 17én küldött levelében szíves szolgálatját ajánlotta, sőt, hogy Pesten Nyomtatványokat (azaz példányokat) ő ’kivüle másnak ne adjunk ki kérte: a ’mi meg is ígértetett és az eladásért minden 10dik Nyomtatvány néki ingyen által engedtetett.” Ezért soroljuk fel itt az ő kiadványai között a sorozatot. Későbbiekben kiderül, hogy Miller (Müller) az első fogásból 50 darabot, a 2–7. fogásból 60–60, a 8–15. fogásból már 100–100 darabot kapott.

Eddig tehát Mona Ilona kiegészítő magyarázata, amit egy zárójeles megjegyzéssel egészítettünk ki. Ezek után foglaljuk össze, mi is a helyzet ezzel a Miller-féle kiadói jegyzékben feltüntetett, „magyarországi kiadvánnyal”? A Veszprémben, Ruzitska által fortepianóra alkalmazott, és szakszerű utasításokkal ellátott nyomdai kéziratot, valamint a nyomtatásért járó összeget Sebestyén – a Veszprém Vármegyei Zenetársaság jegyzője – Veszprémből Bécsbe küldte. Tehát a kiindulópont, hogy a bécsi nyomda csupán „bérmunkát” végzett, teljesen helytálló. Megtudtuk még, hogy 1823. október 24-én – Ruzitska és Sebestyén buzgalmának köszönhetően – sikerült kiadni az első fogást. Itt fontos megjegyezni, hogy az első fogás megjelentése volt a legnehezebb, hiszen az utána következőket már a beérkező bevételekből tudta finanszírozni a Zenetársaság. Mint olvashattuk, 1823. december 8-án jelent meg Sebestyén Gábor cikke a Zenetársaság programjáról Pesten, a Kultsár István által szerkesztett „Haza is Külföldi Tudósítások” melléklapjában, a „Hasznos Mulatóságok” 1823. évi 51. számában. Miller egy héttel később, 1823. december 17-én „szíves szolgálatját ajánlotta” a Zenetársaságnak, a kották eladásával kapcsolatban. Egyértelmű tehát, hogy ebben az esetben a kiadó szerepét a Veszprém Vármegyei Zenetársaság játszotta – mégpedig magas fokon! Vajon ezek után szabad-e úgy tekintenünk a legnagyobb magyar verbunkos táncgyűjteményre, hogy az Miller Károly Tódor kiadványaként jelent meg Pesten? Ha már „bérmunkának” tekintjük a bécsiek közreműködését, mi indokolja ebben az esetben, hogy a pesti Miller Károly kereskedelmi tevékenysége „kiadói” tevékenységgé minősüljön át? Mivel a Zene-

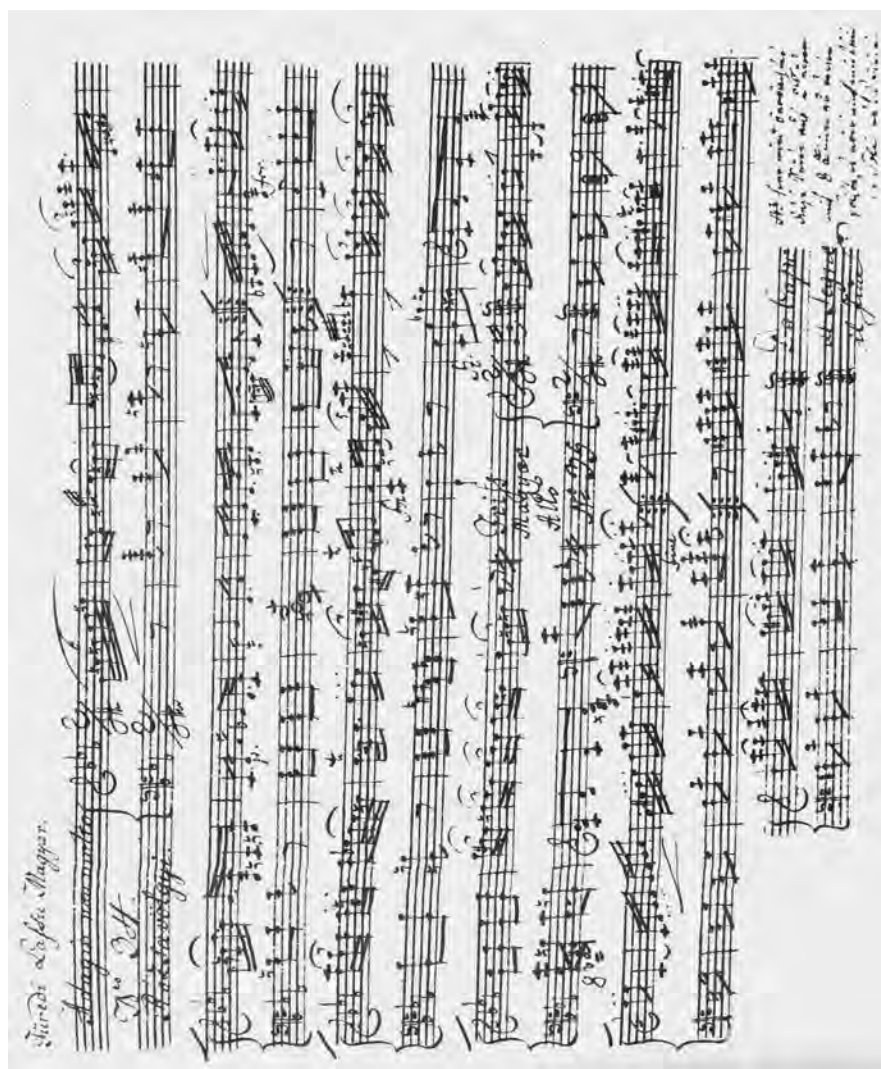
társaság csak a pesti terjesztés jogát engedte át Millernek, teljesen egyértelmű, hogy ennek a fontos „magyarországi kiadványnak” a Veszprém Vármegyei Zenetársaság volt a kiadója! A Miller-jegyzéknél – a könyv 34. és 36–37. oldalán – sajnos nincs utalás arra, hogy kiegészítő magyarázat is tartozik hozzá. Így pedig nem könnyű ráakadni a fontos, kiegészítő magyarázatra a könyv 366–434. oldalán található lábjegyzetek tömegében! És bizony nem akadtak rá azok sem, akik a Kodály- emlékkiállítás anyagát összeállították.

Mona Ilona könyve nélkülözhetetlen forrásmunka a magyar zeneműkiadók múltbeli tevékenységével kapcsolatban. Ezért is fontos, hogy ráirányítsuk a figyelmet az említett hiányosságra. Hiszen elsősorban a veszprémiek feladata, hogy hiteles információkkal lássák el azokat, akik többet szeretnének tudni városuk zenei múltjáról.

A Zenetársaság hivatalosan csak 1824. május 12-én alakult meg, birtokos nemesek, megyei tisztviselők, ügyvédek részvételével. Mivel 1824 márciusában már a második fogás is megjelent, a sikeres kezdet jó eséllyel kecsegtetett, hogy Sebestyén képes lesz megnyerni nemes vállalkozásához a megye befolyásos személyiségeit is. Bizonyára nem véletlen, hogy egy évvel később éppen Balatonfüreden rendezték meg az első Anna-bált. A verbunkos táncmuzsika népszerűsítése szempontjából ezeknek a báloknak fontos szerep jutott. Amint Vahot Imre a Pesti Divatlapban írja (1844. XII. 1.), Rózsavölgyi Márk 1828–1830 között főleg Balatonfüreden komponált „igen sok szép magyart”. Rózsavölgyi „Füredi Lassú Magyar”-ja 34-es számmal található a veszprémi táncgyűjteményben.

A veszprémi verbunkos táncok híre hamarosan Párizsba is eljutott, ahol 1829 farsangján, a gróf Apponyi Antal párizsi császári és királyi követ által adott bálók egyikén, több mint 600 főnyi főrangú közönség előtt „Magyar öltözetben hat Gavallér és tizenkét Dáma a magyar tánczra nagy díszszel állott ki”, s ehhez a táncmuzsikát Bihari szerzeményeiből, és a Veszprém Vármegyei Nótákból válogatták össze. Az orleansi herceg kívánságára ezt a táncot később a Palais Royalban is előadták. (Tudományos Gyűjtemény 1829, II., 114. 1.)

Veszprémnek komoly érdeke fűződik ahhoz, hogy megóvja azt a kulturális örökséget, amit Ruzitska Ignác, Sebestyén Gábor, és Veszprém Vármegyei Zenetársaság hagyott rá. Ma már mindenkinek tudnia kellene, hogy a legjelentősebb magyar verbunkos táncgyűjteményt nem Pesten, hanem Veszprémben adták ki. Ebből viszont az következik, hogy világszerte jól ismert XIX. századi magyar romantikus zenestílusnak, ennek az immár hungarikumként emlegetett nemzeti értéknek a gondozása elsősorban Veszprém feladata lenne. Egykori elődeink sokat tettek a nemzeti identitástudat megőrzéséért. És ma mi a helyzet? Amikor Ruzitska 1824 őszén elküldte Bécsbe a 4. fogás nyomdai kéziratát, ezt írta a kotta elejére: „*Hat Magyar Tánczok Forte Pianora, mellyeket Az Magyar Nemzet Ditsőségére készített Ruzitska Ignátz Veszprémben*”. És fáradozásának köszönhetően neve, és a veszprémi táncgyűjtemény csupa nagy betűkkel került rá a magyar zenetörténet lapjaira.

A Füredi lassú magyar kottája

Ruzitska Ignác német nyelvű bejegyzése a bécsi kottametsző részére, a „Magyar Nóták Veszprém vármegyéből” című táncgyűjtemény nyomdai kéziratában (lásd a Rózsavölgyi 34-es számú „Füredi Lassú Magyar”-ját, és a 35-ös „Friss Magyar”-t tartalmazó lap alját: “N. B. hier wird beobachtet diese Seite auf 2 Seiten mit 8 Linien zu stechen sollte es aber auf eine thun so soll es so bleiben.” (Itt figyelembe kell venni, hogy ennek a lapnak a két oldalán nyolc kottasor metszendő, de ha egyre rá lehet tenni, maradhat úgy is.) Ruzitska kérésének megfelelően a kottametsző a két verbunkos táncot külön oldalra tette a nyomtatott kiadványban.

MEGEMLEKEZÉSEK

A fönixmadár éneke Az 1977-ben alakult Hóvirág Énekegyüttes története

I. rész

SOMFAI KATALIN

*„Dalnok jó, dalnok megy, de örök a nóta.”¹
Az elmúlt 35 év minden fellépésén Hajnóczy Miklós vezényelt.*

I. A kezdet a Kollár Kálmán vezette Liszt Kórusban (1977-1983)

„A kórus története a Liszt kórusban, Kollár Kálmánnal kezdődött 1977-ben – nála énekelt az a pár vegyész mérnök-hallgató, aki a Családi Iroda felkérésére teljesített feladatokon túl úgy gondolta, hogy a nagy vegyeskar mellett a kamaraéneklést is megpróbálja. Az első egy-két évben a Családi Iroda rendezvényein léptek fel és hasonló kórusok fesztiváljain szereztek elismerést éneklésükkel. 1980-ban, amikor a Magyar Rádió és Televízió meghirdette a „Röpülj Páva” népdalversenyt, úgy érezték, itt az ideje a megmérettetésnek az ország szélesebb nyilvánossága előtt is. Elindulnak e vetélkedőn, s megnyerik. (A kedves barát, Fülöp Lajos, mint „kereszt-apa” jóvoltából nem véletlen az azonosság az együttes és egy veszprémi kis presszó neve között)”²

1977–1979

Hajnóczy Miklós, König Károly, Stenszky Gábor és Szabó János vegyész mérnök hallgatók társadalmi eseményeken: temetéseken, esküvőkön közreműködnek. Két éven belül a férfiszólamok kiegészülnek a női szólamokkal: az együttes tagja lesz még Gyurkovics Ágnes, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, Horváth Elemérné Kovács Mária, Kovács Erzsébet, Rozgievics Marianna. Ez évek alatt a fellépések során csiszolódott ki az a jellegzetes hangzás, amelybe az újonnan belépő énekesek hangja maradéktalanul bele tudott illeszkedni.

1980

A kórusba belép Dr. Sebestyén Attila. Elnyerik a „Szocialista kultúráért” miniszteri kitüntetést és a „Röpülj páva!” népdalverseny nivódíját. Az együttes a szavazatok alapján – zsüri: 116, közönség: 72751=73, összesen: 189 – a döntőbe került.

A „gyere be hát” a Röpülj páván 1980-ban³

A versenyt tíz élő adásban közvetítette az MTV. Részt vesznek a Társadalmi ünnepségeken közreműködő kamarakórusok VI. országos bemutatóján (máj. 22. III. bemutató hangverseny⁴).

1981

A Népművelési Intézet Tánc- és Zenei Osztályától diplomás fesztiválkórus minősítést kapnak. Februárban újságcikkben jelenik meg Czingráber János beszélgetése Kollár Kálmánnal a Hóvirág televíziós Röpülj Páva felvételéről.

Március 26-án lépnek fel először a VVE Aulájában megrendezett Tavasz Enek Hangversenyen (Balázs Árpád: Népdalrondó), melyen kihagyásokkal, 2005-ig 17 alkalommal vesznek részt. Június 19-én ugyanitt önálló koncertet adnak Szvorák Katalin közreműködésével⁵.

1982

December 10-én Péten közreműködnek a Péti Munkáskórus 50 éves jubileumi koncertjén, 19-én pedig a VVE Aulájában megrendezett Kodály Zoltán emlékversenyen. (Kodály: Sík Sándor Te Deuma)

1983

Az alt szőlamból Kovács Erzsébet Bécsbe költözik, helyébe Somfai Katalin lép. A VVE Aulájában közös koncerten énekelnek Nikos Ormanlides görög hegedűművésszel (dec. 22.).

A Hóvirág 1983-ban a Liszt kórus narancssárga-barna színeiben az SZMT székház tetején⁶

1984

Az év első hónapjaiban együttes tagjai kilépnek a Liszt Kórusból. Fenntartójuk lesz a Családi Ünnepek Szervező Iroda (CSÜSZI), melynek igazgatója Köves András. Énekel: Hajnóczy Miklós, Dr. Sebestyén Attila, Stenszky Gábor, König Károly, Szabó János; Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, Horváth Elemérné Kovács Mária, Gyurkovics Ágnes; Stenszky Somfai Katalin, Rozgievics Marianna.

Március 17-én Gyöngyösön a TÚSZSZI Muzsikus Céh Leánykara ünnepi koncertjén, április 16-án a VVE Aulájában a Tavasz Ének⁷ fesztiválon, június 10-én Balatonfüreden a Szakszervezeti kórusok találkozáján⁸ vesznek részt.

II. A „Rostetter-éra” (1985–1993)

1985 (a fellépések száma: 7)

Az új művészeti vezető: Rostetter Szilveszter, fenntartó: CSÜSZI

„Az első siker után csendesebb, de kemény munkával eltöltött évek következnek. A folyamatos felkészülés, a repertoár, az egységes hangzás megteremtése – igazi „műhelymunka”. Idővel ezekre a feladatokra találják meg Rostetter Szilvesztert, a fiatal, tehetséges muzsikust, aki nyolc évig [tíz évig – S. K.] a kórus művészeti vezetője volt. Ezekben az években már sűrűsödnek a feladatok, de az elismerések is.” O. Horváth Viola cikkéből = Novum, (Veszprém megyei közéleti, kulturális havilap) I. évf. 5–6. szám

Részt vesznek a VVE Aulájában a Tavaszi Ének Hangversenyen (ápr. 15., Schütz: Machet die Tore weit, Bach: Sei Lob und Preis, Monteverdi: Aun giro).

„A Hóvirág Kamarakórus előadása már-már túlélrett, akadémikus, elmélyült...” (Szelényi Pál kritikája)

Májusban közreműködnek két eseményen: 3-án a VVE Kiváló Kollégium ünnepségen, 31-én a VVE Pedagógusnap ünnepi műsorán. Minősítő koncerten (május 8. VVE Aula) hangversenykórus minősítést kapnak. (Lotti: Regia coeli, Hassler: Dixit Maria, Vittoria: Veni creator I. II., Anonym: Dies est letitiae, Cum sit omnis, Schütz: Machet die Tore Weit, Bach: Sei Lob und Preis, Brahms: O Heiland, reis die Himmel auf, Poulenc: Tenebrae factae sunt, Thompson: Alleluia, Karai: Sometimes I Feel, Give me Jesus, Rore: Noné Lasso martire, Lasso: Hor vi riconfortate, Monteverdi: Aun giro, Kodály-Ady: Akik mindig elkésnek, Kodály: Sirató ének, Ligeti: Reggel, Maros: Messzeségek, Bergman-Morgenstern: Unter Zeiten, Balázs: Édesanyám sok szép szava, I. Népdalrondó, Birtalan: Énekeljünk) belépődíj: 10 Ft.

A nyár folyamán (jún. 16.) részt vesznek Balatonfüred, Megyei szakszervezeti kórusok XXIV. találkozóján, ősszel pedig „országjáró turné” következik: okt. 9–11. Szolnokon a Családi és Társadalmi Eseményeken Közreműködő Kamarakórusok VII. Országos Találkozóján „Arany oklevelet” kapnak⁹, majd 12–13. között részt vesznek a Vác Dunakanyar Dalostalálkozóan.¹⁰

1986 (a fellépések száma: 9)

Január 20-án részvétel a Budapesten, a Magyar Sajtó Háza „Veszprém megye bemutatkozik” – Ízelítő a megye kulturális életéből rendezvényen, ápr. 4-én Rozgievics Marianna és Wittman Gábor esküvőjén, április 16-án a VVE Aulájában a Tavaszi Ének Hangversenyen.¹¹ Május 11-én a soproni Festőteremben Medgyesi Miklós grafikusművész és Fábry János iparművész kiállításának megnyitóján énekelnek, június 8-án pedig Balatonfüreden a 25. jubileumi megyei kórustalálkozóan.

Ősszel Veszprémben a zeneiskola Zenei Világnapi Koncertjén vesznek részt.¹² Október 15-én az MTV-ben elhangzik előadásukban Csenki: Széki nóták című népdalfeldolgozása. November 22-én a VVE Aula Zenei Szabadegyetemen közös hangverseny a Zeneművészeti Szakközépiskola Leánykarával (vez.: Katona Tibor).

Dec. 21-én karácsonyi koncert a veszprémi Regina Mundi-templomban.¹³

1987 (a fellépések száma: 14)

Az alt szólamba új énekes érkezik: Martonné Szilas Katalin. Veszprém megye

tanácsa a „Veszprém Megyéért” kitüntető jelvény arany fokozatát adományozta az együttesnek..

A veszprémi Bakonyi Múzeum Kamarahangverseny-sorozat nyitó hangversenye febr. 21-én zajlott, márc. 1-jén a Kóruspódium műsorában énekelnek Budapesten az MR 6-os stúdióban.¹⁴ A VVE Aulájában a Tavasz Ének hangversenyen ápr. 20-án, május 14-én Budapesten a Pataky körgalériában Vizer Júlia festőművész kiállításának megnyitóján Juhász Jácint színművésszel együtt közreműködnek.

Május 30-án a VVE Aulájában rendezik 10 éves jubileumi koncertjüket. Közreműködik a Gyöngyösi Muzsikus Céh Leánykara, VVV, a Veszprémi Vonósegítes, szólót énekel Hajnóczyné Kovács Erzsébet, Horváthné Kovács Mária, Hajnóczky Miklós. (Újságcikk: Czingeráber J.) Az est rendezője a Vp. Városi Tanács V.B. Családi Intézete (Köves András igazgató).¹⁵

Nyáron (jún. 23.) a tihanyi apátsági templomban énekelnek filharmóniai orgonakoncerten (Nicholas Danby, Nagy-Britannia – orgona),¹⁶ majd jún. 27-én a VII. Soproni Országos Kamarakórus Fesztiválon vesznek részt.¹⁷ Okt. 1. Veszprém, VVE Aula, zenei világnap (részvétel)

NSZK (1987. okt. 11–19. Bottrop)

Veszprém Város kulturális delegációjának tagjaként látogatnak el Bottrop Város Tanács meghívásának eleget téve. Passauban (okt. 11.) megkoszorúzzák Gizella királyné sírját. 14. és 17. között négy alkalommal lépnek fel kulturális eseményeken.

December 1. a VVE Aulájában a Veszprémi Vonósegítes Vivaldi estjén szerepelnek. (Vivaldi: Magnificat)

1988 (a fellépések száma: 30)

Márciusban (22. Várpalota, Ajka, ápr. 19. Devecser, Pápa) általános iskolások részére rendezett ifjúsági filharmónia hangversenyeken (Km.: Ardó Mária, ének, Miklós György, zongora).¹⁸ A hó végén (29-én) a veszprémi zeneiskola nagytermében a Szegedi és a Veszprémi Családi Intézet ünnepi hangversenye¹⁹ énekelnek. A költészet napján a veszprémi Városi Művelődési és Ifjúsági Ház Pince klubjában a veszprémi költők estjén közreműködnek, május 2-án a VVE Aula Tavasz Ének Hangversenyén vesznek részt.²⁰ Május 7-én zajlik a Szent Mihály Székesegyházban a Szent Jobb veszprémi megünneplése – egy órás zenés virrasztás 22–23 óráig.

Részt vesznek Balatonfüreden a XXVII. Veszprém megyei Szakszervezeti Kórustalálkozón (jún. 11.). Közreműködnek Udvardy Erzsébet festőművész kiállításának megnyitóján (Tihany, júl. 1.), és koncertet adnak Veszprémben a VEAB udvarán rendezett Reneszánsz Napon (júl. 2.). Júl. 4–9-ig zajlott Debrecenben a Bartók Béla XIII. Nemzetközi Kórusverseny. II. díjat nyernek kamarakórus kategóriában (Hindemith: Judaskuss, Szokolay: Az álom, Ligeti: Reggel, Koszewski: Kolinda). Ötödikén énekeltek az elődöntőn, 6-án a döntőn (az itt szerzett magas pontszám alapján a kórus meghívást kapott a nagydíjért folyó hangversenyre, melyet a magyar rádió július 8-án közvetített), 7-én pedig a folklórbemutaton.

Az énekegyüttes és művészeti vezetője²¹

1988. júl. 8. Együttműködési megállapodás a Hóvirág Kamarakórus és fenntartója, a Családi Intézet között, melynek értelmében a felek a következőket vállalják (részletek):

„– A Hóvirág kamarakórus a Családi Intézet által rendezett és/vagy közvetített városi ill. megyei kiemelt jelentőségű társadalmi rendezvényeken lehetőségeihez képest kölcsönös megbeszélés alapján közreműködik, és mindezt társadalmi munkában végzi.

– A Családi Intézet a Hóvirág kamarakórus folyamatos működésének feltételeit biztosítja

– ...ezen megállapodás (...) megengedi, hogy a Hóvirág kamarakórus tagjai egyenként vagy csoportosan egyéb rendezvényeken, különböző alkalmakkor (pl. gyászszertartásokon, esküvőkön stb.) közreműködők lehessenek.

– A Családi Intézet szervezésében bonyolított szertartásokon a közreműködők létszáma minimum 3, maximum 8 lehet.

– A Családi Intézet az esetleges tiszteletdíj kifizetésekor a '87 évi VI. törvény értelmezése alapján (1988 évben) mint kifizető adóelőleget von le.

– Jelen megállapodás kötelezi a kórust arra, hogy összes fellépésükről, szereplésekre való felkérésről, megkeresésükről mindig időben tájékoztassák a Családi Intézetet.”

A nyár és az őszi folyamán közreműködnek a Veszprémi Vegyipari Egyetemen az Akadémiai Társaság közgyűlésén (júl. 21.), a Veszprém, Városi Tanács megemlékezésén Szent István halálának évfordulóján (emléktábla-avatás aug. 15-én), a veszprémi Vár Galériában Veszprém és Bottrop testvérvárosi kapcsolatának keretében kiállítás-megnyitón (szept. 3.), a Balatonalmádi Kéttannyelvű Gimnáziumban rendezett „Balatoni Ősz – jubileumi kiállítás a Vörösberényi Művésztelep megalakulásának 35. évfordulója tiszteletére” rendezvényen, ahol elhangzik Szokolay: Ima rontás ellen című műve (szept. 17.), és a Veszprém – Halle (NDK) megyei barátságért megnyitóján (szept. 19.), Papkesziben a református templom felszentelésén²² (okt. 23.), a Halottak napi megemlékezésén a veszprémi Vámosi úti temetőben²³ (nov. 1.), a veszprémi Városi Rendőrség november 7-iki ünnepségén (nov. 4.),²⁴ majd a VE Aulájában Vizer Júlia és Hunyady István kiállításának megnyitóján (nov. 10.)²⁵ (Kodály: Este, Szokolay: Álom).

November 13. Tósokberénd (koncert).²⁶ Nov. 17–19. között zajlott a I. Budapesti Nemzetközi Kórusverseny. Itt az együttes Aranydiplomát nyert és a Kodály Társaság különdíját („legjobb magyar kórus”) a verseny harmadik legmagasabb (93,6) pontszáma (kötelező mű: Bárdos: Libera me, a szabadon választottak: Schütz: Machet die Tore Weit, Kodály: Este, Kosewski: Három kolinda).

„Tény, hogy az egyik nagy szenzációt a mi Hóvirág Énekegyüttesünk aratta. (...) Tény, hogy a parányi kamarakórus a zenei teljesítmény egészen különleges csúcspontra jutott el. Nagyszerű műsorválasztás, csodálatos hangok, abszolút biztos és végig gondolt formálás, és olyan egység jellemezte éneküket, ami a tagok közötti lelki harmónia nélkül nem képzelhető el. Rostetter Szilveszter művészeti vezetőnek és csapatának remélhetően véglegesen sikerült elfogadtatnia, hogy teljes értékű művészegyüttesről van szó.”²⁷

December 1-jén hangverseny a Veszprém Megyei Tanács Vendégházában, 14-én az egyetem aulájában a Veszprémi művészek és művésztanárok koncertsorozata keretében.²⁸ Közreműködnek a MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság Évadzáró teljes ülésén (dec. 10.), és (dec. 17-én) a zeneművészeti szakközépiskola leány- és zenekarával részt vesznek a megyei kórház és a Vegyipari Egyetem, rendezte karácsonyi koncerten a VVE Aulájában.²⁹

1989 (a fellépések száma: 29)

A budapesti Liszt Ferenc Emlékmúzeum matinéján (febr. 18.) közös hangverseny a Veszprémi Zeneművészeti Szakközépiskola női karával, melyet Katona Tibor vezényelt.³⁰

Az 1989. ápr. 1–4. tartó Pécsi Kamarakórus-fesztiválon a kórusok bemutatkozása után (ápr. 1. a Leőwey Gimnázium) három koncerten énekelnek: a Fesztiválhangversenyen a Liszt Teremben (ápr. 2. műsor: Gosse: Je file quand Dieu, Sermisy: Tant que vivrai, Tomkins: Too much I onced lamented, Gesualdo: Itene o miei sospiri, Lotti: Crucifixus á 10, Kosewsky: 3 koledy), a Csontváry Múzeumban (ápr. 3. műsor: Hindemith, Poulenc, Gesualdo, Udvardy, Orbán) és közös koncerten a Stu-

rovói Női Kamarakórusral Mohácson (ápr. 3. műsor: Szokolay: Ima, Orbán, Kodály: Este, Liszt: Ave maris stella).

A VVE Aulában rendezett Tavasz Ének Kórustalálkozó után³¹ (ápr. 17.) máj. 8-án a veszprémi Petőfi Színházban a Kerényi Imre rendezte Régizenei-esten vesznek részt. A TV2 felvételt készített (közvetítés máj. 18-án). Közreműködött még: Mandel Quartett, Camerata Hungarica, Renaissance Consort (Kecskemét), Capella Savaria (szóló: Zádori Mária, Németh Pál), Bicskey-pantomim (Vp.). (Műsoruk: Sermisy: Tant que vivrai, Gosse: Je file quand Dieu, Passereau: Il est bel et bon)

A veszprémi László-templom után (május 21.) június 28-án a Szent Mihály Székesegyházban, 30-án Pápán koncerteznek. Közreműködnek május 27-én a Tihany Múzeum tárlatmegnyitásán, június 3-án a Vp. Oktatási Központ Pedagógusnapi ünnepségén és június 7-én Veszprémben a Vár u. 10. Brusznay Árpád emléktáblájának avatásán. Részt vesznek június 10-én Balatonfüreden a XXVIII. Veszprém megyei Szakszervezeti Kórustalálkozón. Június 24-én Budapesten a Magyar Rádió stúdiófelvételt készít velük.

Először július 2-án Keszthelyen, a Festetics-kastély tükörtermében adják elő Bach: Jesu meine Freude című motettáját majd 4-én Tihanyban, a bencés apátsági templomban Sirák Péter orgonaművész filharmóniai koncertjén közreműködve.

OLASZORSZÁG, NSZK 1989. júl. 10–24. Olaszország, NSZK; verseny és turné.

A július 12–15. között zajló Nemzetközi „C. A. Seghizzi” Kórusversenyen Goriziában (profli együttes kategóriában) VI. helyet érnek el. A versenyműsort júl 14-én mutatták be (Passereau: Il est bel et bon, Lasso: Super flumina, Gesualdo:

1989, Dommelstadt³²

Itene o miei sospiri, Thomkins: Too much, Schütz: Machtet die Tore weit) 15-én vidéken koncerteztek.

Innen Velencébe utaztak (17-én koncert a San Geremia templomban – műsor: Bach: Jesu, meine Freude, Lassus: Super flumina, Hassler: Dixit Maria, Verdi: Ave Maria, Liszt: Ave maris stella, Lotti: Crucifixus à 10 – , 20-án Castelleonében a Santa Maria in Bressanoro templomban – műsor: Bach, Lotti, Victoria, Mozart, Liszt, Verdi, Kodály).

Július 21-én Innsbruckon keresztül Passauba utaznak, ahol másnap Dommelstadlban, majd 23-án a Passau Gizella Ünnepségen közreműködnek a Dómban a vasárnapi nagymisén.

Augusztus 3–6. között zajlik az első Kapolcsi Művészeti Napok, melynek nyitókoncertjén a Mandel Quartettel (műv. vez.: Márta István) énekelnek a katolikus templomban. A kapolcsi program kapcsán riportelőzetest készít július 28-án a MTV a Stúdió '89-ben.

Augusztus 28. Harkány – hangverseny. Szeptember 8-án Veszprémben a Magyarok Nagyszonyja-templomban a passauai egyházmegye küldöttségével történt találkozón énekelnek,³³ 21-én Veszprémben az Egészségügyi Konferencia ünnepélyes megnyitóján közreműködnek, este hangverseny. Október 1-jén részt vesznek a veszprémi VEAB Udvar zenei világnapi koncertjén.³⁴

November 18-án Minősítő hangverseny (a Dowland Kamarakórossal együtt, VVE) – A Hóvirág Énekegyüttes „kamarakórus” kategóriában „Fesztiválkórus” fokozatot ért el. (Műsoruk: Orbán: Se éjjelem, se nappalom, Sugár: Sapphoi ének, Bach: Jesu meine freude) E hónapban közös koncert a Veszprémi Vonós Kamarazenekarral. December 9-én Veszprémben a Hotel Jutasban MTA VEAB évzáró teljes ülésén közreműködés, utána baráti találkozó. Az év végén Stenszky Gábor megválik a Hóvirágtól.

1990 (a fellépések száma: 17)

Az éves munka közreműködésekkel indul: a Veszprém Megyei Művelődési Központban a Magyar Kultúra Napján, március 17-én a Tihanyi Múzeumban Matko Trebotić festőművész kiállítás megnyitóján április 21-én a Veszprém Szent Mihály Székesegyházban.³⁵ Május 9-én Pulán síremlékavatás: hagyományápolás Harmath István népművelő emlékére.

A nyár a veszprémi református templombeli koncert (máj. 17.) után Veszprém Megyei Művelődési Központban folytatódik: „Testvérvárostól testvérvárosig” közös koncert (jún. 13.) a Róvala Vegyeskarral (a Rovaniemi Népfőiskola kórusa) és a Veszprémi Vonósegyüttessel. A fellépés tiszteletdíját a fellépő együttesek a sepsiszentgyörgyi zenei kultúra fejlesztésére ajánlották fel. Június 19-én zajlik az I. Miskolci Kamarakórus Találkozó a Deák téri ortodox templomban. Közös koncert a Hassler Énekegyüttessel.³⁶

NÉMETORSZÁG Júliusi útjuk során a passauai Dómban, Bad Füssingben,³⁷ és Dommelstadlban énekelnek.

Augusztus 19-én Magyarpolányban a falunapokon hangverseny a Mandel Quartettel

SPANYOLORSZÁG 1990. okt. 2–15. Az első turné Spanyolországban.

Utazik: művészeti vezető: Rostetter Szilveszter; énekel: Hajnóczy Miklós, Dr. Sebestyén Attila; König Károly, Szabó János; Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, Horváthné Kovács Mária, Gyurkovics Ágnes; Somfai Katalin, Martonné Szilas Katalin, Rozgievics Marianna; Hajnóczy Júlia (aki közreműködőként magyar népdalokat énekel a koncerteken).

Az útvonal: Klagenfurt, Genova, Monte Carlo, Monaco, tranzitszállás San Remóban, Marseilles, Callella, Barcelona, Plencia y Gorniz (El Palas Hotel). Az első koncertet október 6-án Guernica gótikus templomában rendezik. A következő három nap turistaprogram: San Antonio, San Sebastian, Monte Igueldo, Zarauz, San Vincente de la Barquera, Santillana del Mar, Castro Urdiales felkeresése. A bilbaói Getxo, Trinitarios San Martin templomban zajlik a második koncert (okt. 9.), majd két nap múlva Muskezban, a zeneiskolában. A hazautazás előtti napon részt vesznek a déli misén, utána folklórbemutató, majd állófogadás a rendőrségen. A két napos hazaúton megnézik Avignon, Milano, Padova nevezetességeit.

Budapesten a Történeti Múzeumban nov. 4-én adnak matinékonzert, majd részt vesznek Pia Skibdal énekesnő és Maarit Joronen zongoraművész kiskarácsonyi (Pikkujoulu) koncertjén (dec. 14. Veszprém, Zeneművészeti Szakközépiskola). Az évet december 18-án a balatonfüzfői Szent László-templomban zárják közös karácsonyi koncerten a balatonfüzfői NIKE Kóruossal.

Az együttesről készített képeslap³⁸

1991 (a fellépések száma: 28)

Tímár Vera menedzserként, Lajcsik Dániel pedig basszistaként ebben az évben csatlakozik a kórushoz. Zenés köszöntő január 1-jén a VVE Aulájában az újévi fogadáson.

BAJORORSZÁG 1991. febr. 21–25. Passau

Bach: Máté-passió előadása (2. kórus) a Passau Városi és Egyetemi Kórus és Zenekarral, vezényel: Heinz-Walter Schmitz. A koncert zenei anyaga megjelent CD-n. Passauban 23-án, Bad Birnbachban 24-én énekeltek.

Tavasszal hat veszprémi fellépés után – márc. 25. VE, ápr. 21. VE Aula, Tavaszi Ének (részvétel),³⁹ ápr. 24-én Regina mundi (koncert), máj. 1-jén a veszprémi Polgármesteri Hivatal felkérésére fellépés a Veszprémi Egyetemen és a Vadasparkban, máj. 12-én hangverseny református templomban – hangverseny Felsőörsön a prépostsági templomban máj. 1-jén és 13-án.⁴⁰

1991. máj. 22-én kezdődnek a magyarországi Máté passió bemutatók: Veszprémben a Petőfi Színházban (újságcikk: Üveges: Lesz még egyszer négy órája Bachra?) és május 24-én a budapesti Szent István Bazilikában (vez.: Heinz-Walter Schmitz, evang.: Anton Rosner, Jézus: Bordás György, szoprán: Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, mezzo: Veszely Gabriella, tenor: Mukk József, basszus: Szüle Tamás).

A nyár folyamán négyszer közreműködött a kórus rendezvényeken: Veszprémben június 1-jén a Vetési Gimnáziumban pedagógusnapon, június 16-án finn-magyar baráti találkozón, Balatonkenesén jún. 30-án II. világháborús emlékmű avatásán, júl. 15-én az „1000 éves Kenese” rendezvénysorozat.

FINNORSZÁG Augusztus 9–17. között valósul meg első útjuk Finnországban.⁴¹

Rovaniemi-ben az evangélikus templomban (aug. 10.) és a gimnázium nagytermében (aug. 11.) koncerteznek. Augusztus 13-án érdekes szertartásnak vetik alá magukat: lappá avatták őket a sámánhagyományok szerint.

„A kórusból én, Mariann voltam az első, akit lappá avattak. A ceremónia eredetileg egy mágikus helyen, itt egy udvaron zajlott. Folyamatos, ritmikus dobolás adta az alaphangot. Letérdeltettek egy rénszarvasszörre, a hátamra pedig egy másikat terítettek. Megitattak egy kupica itallal, ami nem volt más, mint rénszarvasvér és pálinka elegye. Egy erre kijelölt segítő szénnel szarvat rajzolt a homlokomra, majd egy darab jeget csúsztatott a nyakamba, a blúzom alá. Ez azt jelentette, hogy jó helyen van a sámán, a boszorkány. Egy késsel hadonászva varázsigt mormoltak. Az eredmény: én, mint áldozat szökdécselni kezdtem – a hideg jég miatt, ami a hátamon csúszott le -, úgy, mint egy rénszarvas. A tiszteletbeli lappá avatást névre szóló dokumentum őrzi, mozzanatait fényképsor örökítette meg.” (Wittmanné Rozgievics Marianna)

Augusztus 14. pihenőnap Kesärintében, szállás, szaunázás a tóparti faházakban. Másnap Tuusulában az öregek otthonában adnak koncertet, a következő napon pedig a Halosenniemi Múzeumban.

Az év közreműködésekkel folytatódott: Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeumban két kiállítás megnyitón – Nyári Éva Szent Korona zománcképei szept. 20-án, s

szeptember 24-én, és Csupakon a Gyógyszergazdálkodási konferencia megnyitóján (szept. 20.). A zenei világnapon Pannonhalmán vesznek részt Áment Lukács orgonakoncertjén,⁴² halottak napján pedig Balatonfűzfőn. December 15-én a Veszprém Megyei Önkormányzat emléktábla-avatásán közreműködnek. Karácsonykor (dec. 19.) a veszprémi Megyeházán karácsonyi köszöntő,⁴³ dec. 23. Királyszentistvánban a református templomban koncert a „Falu karácsonya” programban.

1992 (a fellépések száma: 34)

König Károly ez évtől kezdve átmenetileg felfüggeszti Hóvirág-tagságát.

Ebben az évben készült el a Hóvirág első CD-je: a The best of Hóvirág, Hóvirág karácsony (A zenei rendező: Osváth Zoltán, a felvétel a veszprémi református templomban készült 1992. október 17–18-án. Énekel: Hajnóczy Miklós, Dr. Sebestyén Attila; Lajcsik Dániel, Szabó János; Martonné Szilas Katalin, Wittmanné Rozgievics Marianna, Stenszkyné Somfai Katalin; Gyurkovics Ágnes, Horváth Elemérné Kovács Mária, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet).

Részletek a működési szabályzatból (1992. febr. 1.), mely a Hóvirág Énekegyüttes és Városi Művelődési és Ifjúsági Ház (igazgató: Szilágyi Erzsébet) között kötött:

„Az együttes művészeti célja a kis települések, közművelődési intézmények és egyéb jogi szervezetek műsorellátása, zenei igényeik kielégítése.

Az együttes évente 20 fellépést teljesít. Amennyiben a húsz fellépést az együttes megfelelő indokok miatt nem teljesíti, feladatelmaradás címén az állami támogatás arányos része elvonható.”

Január 1-jén a VVE Aulájában az újévi fogadáson a résztvevők zenés köszöntése. Ápr. 10–13. Pécs, IV. Pécsi Nemzetközi Kamarakórus fesztivál, Liszt Ferenc Hangversenyterem.⁴⁴

Május 7-én részt vesznek a Gizella Napok megnyitóján Veszprém Város Vegyeskarával és a Liszt Ferenc Kórossal, majd az ünnepi misén, 18-án a VE Aulájában a Tavaszi Ének hangversenyen,⁴⁵ 21-én az Óbudai Társaskörben Rostetter Szilveszter szerzői estjén (Rostetter: Missa in memoriam Passau-Veszprém, Számok).

NÉMETORSZÁG

A Korntal-Munchingenben rendezett International wettbewerb (jún. 4–8.) für Vokal Ensembles (B kategória) versenyen „nemzetközi énekegyüttes” minősítést kapnak. A versenyprogram (jún. 6.): Sermisy: Tant que vivrai, Gosse: Je file quand Dieu, Vittoria: O magnum, Mozart: Ave verum, Mendelssohn: 6 Lieder, Vic Nees: Laudate Dominum, Herzl: Salad of Italy, Give me Jesus. Június 8-án Renningenben a Peterskirchében (evangélikus templom) közreműködnek a misén.

A tuusulai Essut női kar könnyűzenei koncertjén közreműködnek június 11-én a veszprémi Csermák Antal Zeneiskolában.

BAJORORSZÁG

1992. júl. 19. a passauai Dómban előadásra kerül Bach: Máté-passiója. A passauai evangélikus és katolikus iskolai kórusokkal közös előadás. A 2. kórusban énekel:

Gyurkovics Ágnes, Hajnóczy Júlia, Hajnóczy Miklós, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, Hajnóczy Zsuzsanna, Lajcsik Dániel, Martonné Szilas Katalin, Rostetter Szilveszter, Rostetterné Nagy Rita, Dr. Sebestyén Attila, Stenszkyne Somfai Katalin, Szabó János, Wittmanné Rozgievics Marianna, vezényel: Heinz-Walter Schmitz dómkantor.

Július 23-án a Szent Mihály Székesegyház rendezett Nemzetközi Éneklő Hét koncertjén vesznek részt,⁴⁶ 29-én Balatonfüreden a református „fehér” templomban filharmóniai koncertet adnak (közreműködik: Kovács Endre, orgona).⁴⁷ 1992. aug. 14. Veszprém Szent Mihály Székesegyház – Rostetter Szilveszter orgonahangversenye, közreműködik: Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, ének.

EGYESÜLT ÁLLAMOK 1992. aug. 17–szept. 8. Az első koncertkörút az USA-ban.

Az együttes tagjaival utazott: Rostetter Szilveszter művészeti vezető és Timár Vera menedzser. A bérelt buszt, amelyen New Jerseyben közlekedtek három hétig, testvéri szeretetből, fáradhatatlan önzetlenséggel Kovács Vince vezette. Edison és Cranford a vendéglátó családok New Jersey-i lakóhelyei.

Négy koncertet adnak az első héten: Garfieldben a Magyar Klubban (aug. 19.), New Brunswickban a Magyar-Amerikai Atléta Klubban (aug. 20.) Woodbridge-ben a Woodbridge-i Magyar-Amerikai Polgári Kör rendezésében (aug. 21.) és New York-ban a 69. utcai Első Magyar Református templomban (aug. 21.).

Az augusztus 23–29. közti hetet Lake Hope-ban (State Park, Zaleski, Ohio), az ITT-OTT és a Magyar Baráti Közösség Magyar Hetén töltik. Esti önálló hangverseny adnak (24-én), 26-án közreműködnek Végvári Vazul atya (New York-i ferences atya) miséjén, 29-én a református istentiszteleten. Milos (H. Miklós), Attila és Marton Kati rádióinterjú ad az athenszi és columbusi rádió komolyzenei szerkesztőségében.

„Valaki azt mondta nekem Amerikában: ha utazásaim örömét nem akarom ürömmel elegyíteni és megkeseríteni: Lake Hope-ot, vagyis az ITT-OTT baráti közösségnek idei találkozáját, tanácskozásait a Reménység Tavának partján ne nagyon emlegetsem.

Miért ugyanbizony? – kérdeztem. – Hiszen magam is részese voltam a hat napos „gólyasereglésnek”, megannyi fehérszányú jóakarat, remény, álom és nemzeti önvizsgálat óráiban, mikor az egyes szám első személy a többes elsőnek parancsa szerint lett közösségivé; mikor újból világossá vált előttünk, hogy az ember, aki mindenelőtt szuverén individuum, egyszemélyes csoda, és ama felejthetetlen Ady-látta „fenség”, a mindenkori másságban pompázó lény egyúttal tört egység is. Részem valaminek, értékét az egészhez való viszonyulása szabja meg. Magyarságunkat, annak minőségét csakis a magyarságon belül, sorsában osztozva vethetjük mindenkori javító szándékkal imádságosan magányos, avagy közösségi vizsgálat alá.” (Sütő András: Lake Hope! (Böjtös Laciéknak) = Hitel, 1992. december)

A 29-iki columbusi koncert másnapján az Erie-tópartján fekvő Lorainben (Ohio), a magyar református templom istentiszteletén közreműködnek. Augusztus utolsó

napján a Niagara vízesést nézik meg, és Buffalóban alszanak. Szeptember első napjaiban Baltimore-ba és Washingtonba látogatnak. 3-án a washingtoni Magyar Nagykövetségen közreműködnek Sütő András szerzői estjén, majd örömeinek a katedrálisban és a Kennedy Center Nemzetek termében a magyar zászló alatt. New Yorkban a város első magyar református templomában (82. utca) tartanak jótékonyági koncertet (szept. 5.). Dr. Mustos István, Veszprémből elszármazott plébános meghívására 6-án Passaicban, a Szent István Római Katolikus Egyházközség kultúrtermében tartanak hangversenyt, majd Cheshire-ben (Connecticut) Somogyi Balázs vendégei körében búcsúznak koncerttel.

„Na, mi legyen a ráadás?” Passaic (USA), 1992⁴⁸

A Somlószlólsőn az evangélikus templomban tartott koncert (szept. 25.)⁴⁹ után Veszprémben közreműködnek: a Laczkó Dezső Múzeumban rendezett finn iparművészeti kiállítás megnyitóján (dec. 4.) és pedagógusok köszöntésén (dec. 15.).

A karácsonyt két közreműködéssel ünneplik – dec. 17-én Veszprémben a városi önkormányzat karácsonyi ünnepségen, és dec. 24-én Veszprém Szent Mihály Székesegyházban az éjféli misén (amit az MTV közvetít), és négy koncerttel: Iszkázban a katolikus templomban (dec. 18.) – a település történetében az első karácsonyi koncert –, Királyszentistvánban a református templomban (dec. 23.)⁵⁰ és Pannonhalmán (dec. 26.) ünnepi karácsonyi hangversenyeken (13:30 és 15:30) az orgonakoncert-sorozatban (Áment Ferenc Lukács).⁵¹

1993 (a fellépések száma: 27)

A basszus szólam két új taggal egészül ki: Freund Csabával és Tkálits Gáborral.

Január 4-én a veszprémi Városházán a határon túli magyarság képviselőinek tanácskozása zajlik, a fogadáson énekelnek. 10-én a Csermák Antal Zeneiskolában közös koncert a japán (Sapporo) Nami kóruossal (cikk: S. Bonnyai E.). Márciusban részt vesznek a veszprémi Kiskukta étteremben (6-án) a Horgászbál megnyitóján,

majd a felsőörsi műemlék templomban közreműködnek a misén (márc. 28.), melyet az MTV élőben közvetít.

Áprilisban három fellépé következik: Zircen a bazilikában koncert Áment Lukács Ferenc orgonaművésszel (ápr. 12.), közreműködnek Veszprémben a Csikász Galériában Bognár Zoltán grafikusművész emlékkiállításának megnyitóján (ápr. 16.) a Veszprémi Vonóegyüttessel, Papkesziben pedig az iskolai tornaterem avatási ünnepségén (ápr. 18.).

Részt vesznek a május 7–16. zajló Gizella napokon (ÉS, 1993. máj. 7. 18. sz.): máj. 9-én a Szent Mihály Székesegyházban Bazilika koncert (Hóvirág; Dohnányi Ernő Zeneművészeti Szakközépisola énekkara (karnagy: Zámbo István); Veszprémi Vonóegyüttes) szólót énekel: Hajnóczy Miklós, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, Horváth Elemérné Kovács Mária; orgona: Rostetter Szilveszter. Elhangik: Mozart: Laudate Dominus, Vivaldi: Magnificat.

A nyár folyamán kilenc felkérésnek tesznek eleget. Május 21-én a Veszprém Városi Művelődési Központban a Kabuki színház (Japán) művészeinek köszöntésén, június 19-én Balatonfüreden a 30. jubileumi kórustalálkozón, június 25-én Szentkirályszabadján a repülőtéren a kitüntetettek önkéntes véradó katonák köszöntésén, augusztus 4-én a veszprémi Óváros téren a Virágos Veszprémért verseny díjkiosztásán (a Veszprémi Vonóegyüttessel) vesznek részt. Rostetter Szilveszter orgonaművész koncertjén közreműködnek Felsőörsön a katolikus templomban (aug. 5. Bach: Jesu, meine Freude) és Bazilika-koncertet adnak (aug. 13.) a Szent Mihály Székesegyházban (km.: Rostetter Szilveszter).⁵² Augusztus 20-án Veszprémben a Kossuth utcán Veleki József Lajos CORPUS című szobrának avatásán (közreműködik még Szendi József érsek, Hahn Ferenc műv. tört.),⁵³ és a Várban az István és Gizella szobornál a Gizellára emlékezésen (Barsiné Pataki Etelka címzetes államtitkár beszéde),⁵⁴ majd 25-én a veszprémi Megyeházán közreműködnek.

Ősszel két koncert után – Noszlopon a református templomban a „Somlói Napok '93” rendezvénysorozat keretében⁵⁵ (szept. 10.) és Tüskevárrott a római katolikus templomban (szept. 16.)⁵⁶ – szept. 20-án közreműködnek Királyszentistvánban az ökumenikus istentiszteleten (Lassus: Super flumina, Viadana: Exultate, Mozart: Ave verum, Give me Jesus), majd a szabadtéri színpadon énekelnek (Thompson: Alleluia, Liszt: Ave Maria, Kodály: Ének Szent István királyról, Sík Sándor Te Deuma).

ERDÉLY

1993. szept. 30–okt. 5-ig koncertkörúton a Mendelssohn Kamarazenekarral és a Dowland kórossal. A hangversenyeken szólót énekel: Hajnóczy Miklós, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet és Horváth Elemérné Kovács Mária.⁵⁷

Kolozsváron a Szent Mihály templomban a tervezett közös koncert (szept. 30.) a határon való átkelés miatti késés okán elmaradt. Megvalósult azonban a közös koncert Sepsiszentgyörgyön a Szakszervezetek Művelődési Házában (okt. 1.), Baróton (Kovászna megye) koncert (okt. 2.) a római katolikus templomban, Sepsiszentgyörgyön a Református Vártemplomban közös koncert (okt. 3.) – szállás Baróton –, és Brassóban koncert (okt. 4.) – szállás az Árkosi-kastélyban.

November 3-án Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeumban jubileumi kiállításon közreműködnek. Decemberben két koncertet adtak: 19-én a csopaki református, 20-án Devecserben a római katolikus templomba (itt közreműködik Rostetter Szilveszter orgonán, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, ének. Az együttes felajánlotta tiszteletdíját az iszkázi Nagy László Emlékház felújítására⁵⁸).

A csopaki koncert fontos állomás lesz az együttes életében: 2010-ig 17 alkalommal tesznek eleget a református egyházközség meghívásának, hogy zenével mélyítsék az adventi készülődést. Az évek során váratlan dolgot kapnak: saját karácsonyuk is gazdagodott a közönség lelkes részvételével, a koncert utáni vacsorák baráti beszélgetéseivel, az évről-évre rendszeresen megsütött csopaki sütemények ízével, a búcsúborral.

Az év utolsó fellépése után Rostetter Szilveszter megváltik a kórustól.

JEGYZETEK

- ¹ Bodrogh Pál – Kodály Zoltán: Sirató ének
- ² O. Horváth Viola cikkéből = Novum (Veszprém megyei közéleti, kulturális havilap) I. évf. 5–6. szám
- ³ Énekelnek (balról): Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, Horváth Eleménné Kovács Mária, Gyurkovics Ágnes; Kovács Erzsébet, Rozgievics Marianna; Hajnóczy Miklós, Stenszky Gábor; König Károly, Szabó János
- ⁴ Weber: Dal a sírnál, Brahms: Síró éji csend, Udvardy: Profán zsolttár, Passereau: A férjem szép és jó
- ⁵ Anonymus: Benedictus Dominus, Gombert: Ave Maria, Friderici: Három Jó barát, Waelrant: Hús forrásvíz, Passereau: Sose tagadom, Szervánszky: Kicsapott a folyó, Udvardy: Profán zsolttár, Herzl: Olasz saláta, Kodály: esti dal, Bartók: Bujdosó, Bartók Eladó lány, Balázs Á.: I. Népdalrondó, Bárdos: Danadana
- ⁶ Balról: Rozgievics Marianna, König Károly, Horváthné Kovács Mária, Hajnóczy Miklós, Gyurkovics Ágnes, Dr. Sebestyén Attila, Zsók Györgyi, Stenszky Gábor, Somfai Katalin, Szabó János, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet,
- ⁷ Lassus: Szívünkre száll, Kodály: Siratóének, Give me Jesus, Villa Lobos: Rosa Amarela
- ⁸ Ezen a találkozón 1997-ig még kilenc alkalommal lépnek fel.
- ⁹ Mendelssohn: Sechs lieder, Der Erste Frühlingstag, Kodály: Sirató ének, Nagy Olivér: Áldalak búval, vigalommal, Ligeti: Reggel
- ¹⁰ Vittoria: Veni creator I. II., Hassler: Dixit Maria, Schütz: Machet die Tore Weit, Thompson: Alleluia, Karai: Sometimes I Feel, Give me Jesus, Genee-Hertz: Talján saláta
- ¹¹ Vittoria: O magnum, Liszt: Ave Maria, Ave maris stella, Ave verum corpus
- ¹² Vittoria: O magnum, Verdi: Ave Maria, Gesualdo: Itene o miei, Udvardy: Profán zsolttár, Poulenc: Vinea mea electa
- ¹³ Vittoria I. II., Liszt: A ve maris stella, Ave Maria, Verdi. Ave Maria, Hassler: Dixit, Vittoria: O magnum, ismeretlen finn szerző: Dies est letitiae, Bárdos: Karácsonyi Bölcsődal, Schütz: Machet die
- ¹⁴ Sermisy: Mind, ami szép volt, Gosse: Asszonyom, bálványom, Lassus. Super flumina, ismeretlen finn szerző: Dies est letitiae, Cum sit omnes caro, Gesualdo: Hagyjatok, sóhajok, Schütz: Nyissátok ki a kapukat!

- ¹⁵ Sermisy: Tant que vivrai, Gosse: Je file quand Dieu, Tomkins: Too much I once lamented, Gesualdo: Itene o miei sospiri, Verdi: Ave Maria, Kodály: Este, Balázs Á.: Édesanyám sok szép szava, I. Népdalrondó, Lassus: Visszhang, Vivaldi: Magnificat
- ¹⁶ Bach: Sei Lob und preis, Schütz: Machet die Tore Weit, Poulenc: Tenebrae factae sunt, Verdi: Ave Maria, Kodály: Este
- ¹⁷ Sermisy: Tant que vivrai, Gosse: Je file quand Dieu, Monteverdi: A'un giro, Vittoria: O magnum mysterium, Poulenc: Tenebrae factae sunt, Verdi: Ave Maria, Kodály: Este
- ¹⁸ Sermisy: Tant que vivrai, Gosse: Je file quand Dieu, Vittoria: Veni creator, Schütz: Machet die Tore Weit, Mozart: Ave verum, Brahms. Síró éji csend, Poulenc: Tenebrae factae sunt, Kodály: Este, Ligeti: Reggel, Bárdos: Patkóéknál)
- ¹⁹ Kodály: Este, Ligeti: Reggel, Bárdos: Patkóéknál, Szokolay: Álom
- ²⁰ Szokolay: Álom, Hindemith: Judaskuss, Kosewski: Három kolinda
- ²¹ Balról: Rostetter Szilveszter (művészeti vezető), Horváthné Kovács Mária, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, Gyurkovics Ágnes, Stenszkyné Somfai Katalin, Wittmanné Rozgievics Marianna, Martonné Szilas Katalin, Szabó János, König Károly, Stenszky Gábor, Dr. Sebestyén Attila, Hajnóczy Miklós
- ²² Szokolay: Ima rontás ellen, Lassus: Super Flumina
- ²³ Szokolay: Ima rontás ellen, Weber: Dal a sírnál
- ²⁴ Karai: Barikádra, Rubcov: Siránkozás
- ²⁵ Kodály: Este, Szokolay: Álom
- ²⁶ Lassus: Super flumina, Liszt: Ave Maria, Ave maris stella, Bach: Sei Lob und Preis, Verdi: Ave Maria, Szokolay: Ima rontás ellen, Bárdos: Libera me, Kosewski: Három kolinda, Kodály: Este
- ²⁷ Czingeráber jános, Napló, 1988. nov. 25.
- ²⁸ Kosewski: Három kolinda, Hindemith: Judaskuss, Poulenc: Tenebrae factae sunt, Bárdos: Libera me, Kodály: Este, Szokolay: Ima rontás ellen, Ligeti: Reggel, Lendvai: Ragtime, Bárdos: Patkóéknál, Daróczy Bárdos T.: Járd ki lábam, Birtalan: Énekeljünk, Orbán: Se nappalom, se éjjelem
- ²⁹ Hassler: Dixit, Victoria: O magnum, Schütz: Machet die Tore weit, Verdi: Ave Maria, Kosewski: Három kolinda
- ³⁰ Sermisy: Tant que vivrai, Gosse: Je file quand Dieu, Tomkins: Too much I onced lamented, Gesualdo: Itene o miei sospiri, Liszt: Ave verum, Ave maris stella
- ³¹ Tomkins: Túl sokat sirtam egykor, Lotti: Crucifixus, Szokolay: Ima rontás ellen
- ³² Jobbról: Hajnóczy Miklós, Dr. Sebestyén Attila; Stenszky Gábor, Szabó János, König Károly; Martonné Szilas Katalin, Wittmanné Rozgievics Marianna, Stenszkyné Somfai Katalin; Gyurkovics Ágnes, Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet, Horváthné Kovács Mária.
- ³³ Liszt: Ave Maria, Ave maris stella, Lotti: Szívünkre száll, Victoria: Veni creator I. II., Mozart: Ave verum
- ³⁴ Vittoria: Veni Creator I. II., Schütz: Machet die Tore weit, Thomkins: Too much
- ³⁵ Liszt: Ave Maria, Mozart: Ave verum corpus, Bárdos: Dicsérjétek, Alleluia, Szokolay: Ima rontás ellen
- ³⁶ Victoria: A magnum mysterium, Lassus: Super flumina, Schütz: Machet die Tore weit, Mozart: Ave verum, Liszt: Ave Maria, Thompson: Alleluia, Poulenc: Tenebrae, Vic Nees: Laudate Pueri, Szokolay: Ima rontás ellen, Bárdos: Alleluia
- ³⁷ 1990. júl. 25. Passau (a turné zenei anyaga: Vittoria: Veni creator I. II., Lassus: Super flumina, Lotti: Regina coeli, Bach: Sei lob, Jesu meine, Mozart: Ave verum, Liszt: Ave Maria, Ave verum, Ave maris stella, Verdi. Ave Maria, Poulenc: Tenebrae, Hindemith: Judas, Thompson: Alleluia, Kodály: Naphimusz, Esti dal, Bárdos: Alleluia, Vic Nees: Laudate Pueri, Rostetter: Mise)
- ³⁸ Balról: Horváthné Kovács Mária, Hajnóczy Mária, Hajnóczy Erzsébet, Wittmanné Rozgievics Marianna, Gyurkovics Ágnes, Szabó János, Somfai Katalin, Martonné Szilas Katalin, Timár Vera (menedzser), Lajcsik Dániel, Dr. Sebestyén Attila, König Károly (a hátsó sorban), Hajnóczy Miklós, Rostetter Szilveszter (művészeti vezető)

- ³⁹ Sermisy: Tant' que vivrai, Gosse: Je file quand Dieu, Passereau: Il est bel et bon, Bárdos: Alleluia, dicséjétek, Daróczy-Bárdos: Járd ki lábam!
- ⁴⁰ Vittoria: Veni creator I. II., O magnum mysterium, Lassus: Super flumina, Hassler: Dixit Maria, Liszt: Ave Maria, Mozart: Ave verum, Liszt: Ave maris stella, Thompson: Alleluia, ism. finn szerző: Dies est letitiae, Cum sit omnes, Szokolay: Ima rontás ellen, In the morning (spirituálé)
- ⁴¹ Finnország, 1991. aug. 9-17. (A turné zenei anyaga: Ismeretlen finn szerző: Dies est letitiae, Cum sit omnes, Lassus: Super flumina, Mozart: Ave verum, Liszt: Ave Maria, Bach: Jesu, meine Freude, Vittoria: Veni creator I. II., O magnum mysterium, Hassler: Dixit Maria, Lotti: Regina coeli, Liszt: Ave maris stella, Aave verum corpus, Vic Nees: Laudate pueri)
- ⁴² Arcadelt: Ave Maria, Vittoria: Ave Maria, Hassler: Dixit Maria, Liszt: Ave Maria, Ave maris stella, Verdi: Ave Maria
- ⁴³ Vittoria: Ave Maria, Vittoria: O magnum mysterium, Kodály: Adventi ének, Bárdos: Karácsonyi bölcsődal
- ⁴⁴ Vittoria: Ave Maria, Hassler: Dixit Maria, Vittoria: O magnum mysterium, Veni creator I. II., Viadana: Exultate justi, Lassus: Super flumina, Lotti: Regina coeli
- ⁴⁵ Victoria: Ave Maria, Viadana: Exultate, Mendelssohn: Frühlings lied, Genée-Herzl: Olasz saláta
- ⁴⁶ Viadana: Exultate justi, Mozart: Ave verum, Liszt: Ave maris stella, Thompson: Alleluia, Kodály: Sík Sándor Te Deuma, Bárdos: Libera me
- ⁴⁷ Arcadelt: Ave Maria, Victoria: Ave Maria; O magnum mysterium, Viadana: Exultate, Bach: Jesu, meine Freude, Liszt: Ave maris stella, Bárdos: Alleluia, dicséjétek, Thompson: Alleluia, Spirituálé, Kodály: Esti dal
- ⁴⁸ Balról: Mustos István, énekel: Hajnóczy Miklósné Kovács Erzsébet (aki szólót is énekelt a koncerteken), Horváth Elemérné Kovács Mária, Gyurkovic Ágnes, Stenszkyné Somfai Katalin, Wittmanné Rozgievics Marianna, Martonné Szilas Katalin, Szabó János, Lajcsik Dánie, Sebestyén Attila, Hajnóczy Miklós
- ⁴⁹ Vittoria: Veni creator I. II. Ave Maria, Arcadelt: Ave Maria, Hassler: Dixit Maria, Vittoria: O magnum mysterium, Lotti: Regina coeli, Lassus: Super flumina, Viadana: Exultate, Mozart: Ave verum, Liszt: Ave Maria, Ave maris stella, Thompson: Alleluia, Give me Jesus, Kodály: Sík Sándor Te Deuma, Szokolay: Ima rontás ellen, Kodály: Esti dal
- ⁵⁰ Vittoria: Ave Maria, Hassler: Dixit Maria, Vittoria: O magnum mysterium, Schütz: Machet die Tore Weit, Kodály: adventi ének, Bárdos: Karácsonyi bölcsődal, Szokolay: Ima rontás ellen
- ⁵¹ Vittoria: Ave Maria, O magnum mysterium, Schütz: Machet die Tore Weit, Liszt: Ave maris stella, Demény: Aranyszárnyú angyal, Bárdos: Karácsonyi bölcsődal, Farkas: Áldott éj
- ⁵² Viadana: Exultate, Thompson: Alleluia, Liszt: Ave Maria, Vittoria: Ave Maria, Mozart: Ave verum, Lassus: Super flumina
- ⁵³ Kodály: Ének Szent István királyról, Sík Sándor Te Deuma
- ⁵⁴ Liszt: Ave Maria, Kodály: Ének Szent István királyról
- ⁵⁵ Viadana: Exultate, Lassus: Super flumina, Mozart: Ave verum, Thompson: Alleluia, Kodály: Sík Sándor Te Deuma, Give me Jesus, Szokolay: Ima rontás ellen, Bárdos: Hej, halászok, János bácsi, Danadana, Daróczy-Bárdos: Mikóházi nagyharang, Csenki: Széki nóták, Kodály: Esti dal
- ⁵⁶ Lotti: Regina coeli, Lassus: Super flumina, Arcadelt: Ave Maria, Viadana: Exultate, Victoria: O, magnum mysterium, Mozart: Ave verum, Liszt: Ave Maria, Thompson: Alleluia, Give me, Bárdos: Hej, halászok, János bácsi, Dana-dana, Kodály: Sík Sándor Te Deuma, Szokolay: Ima rontás ellen, Kodály: Esti dal
- ⁵⁷ 1993. szept. 30-okt.5. Erdély (A turné zenei anyaga: Mozart: Laudate, Viadana: Exultate justi, Kodály: Sík Sándor Te Deuma, Orbán: Se nappalom, se éjjelem, Szokolay: Ima rontás ellen, Csenki: Széki nóták, Give me Jesus (spirituálé), Vivaldi: Magnificat)
- ⁵⁸ Kodály: Adventi ének, Hassler: Dixit Maria, Arcadelt: Ave Maria, Victoria: O, magnum mysterium, Thompson: Alleluia, Demény: Aranyszárnyú angyal, Farkas: Áldott éj, Bárdos: Karácsonyi bölcsődal, Schütz: Machet die Tore Weit)

KÖNYVSZEMLE

Nagy Balázs Vince: Padányi Biró Márton veszprémi püspök 1757. évben készített lélekösszeírása Veszprémről. Forráskiadvány. – Veszprém: Veszprém Megyei Levéltár, 2012. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 27.) – 288 p. Bak Borbála állapítja meg igen találóan, hogy a tudományos igényű történeti forráskiadványok összeállítói két alapvető kérdéssel szembesülnek: „*Munkájuk első lépéseként dönteniük kell arról, hogy mit?, azaz a források milyen „típusait”, azok milyen körét fogják sorozatukban, kötetükben szerepeltetni. A másik kérdés, amelyre választ kell adniuk, a hogyan? kérdése.*”¹ A mit? kérdésénél fontos szempont, hogy a kiadott forrás önmagában megáll-e, illetve, hogy illeszkedik-e egy nagyobb koncepcióba, vagy folyamatba. A Veszprém Megyei Levéltár munkatársa által előkészített forrás kiadása e szempontoknak egyaránt megfelel, így mindenképpen támogatandó.

A közzétett 1757-es összeírás igen fontos adalék a Veszprémi Püspökség 18. századi történetéhez. Szerencsés módon egészíti ki a Dávid Zoltán által ismertetett 1747–1748-as egyházmegyei adatokat.² Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekből hiányzik Veszprém város felvétele, e kötetrel viszont az 1750-es évekre be lehet vonni a kutatásba a püspöki központ társadalmi viszonyait. Ennek tükrében majd-hogynem szükségszerű volt e forrásbázis kiadása.

A kötet emellett illeszkedik a Veszprémben tradicionálisan meglévő kútfő kiadási vállalkozásokhoz. A korábban itt megjelent forráspublikációk közös sajátossága, hogy olyan releváns anyagokat tettek közzé kiemelkedő szakmaisággal, amelyeket a történész szakma széleskörűen fel tud használni. A közelmúltban megjelent kiadványok egyértelműen bizonyítják, hogy ezt a tradíciót egyfajta műhelymunkaként a Veszprém Megyei Levéltár, illetve a Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár is fenn kívánja tartani.

Ugyanakkor az 1757-es összeírást publikáló kötet önmagában is megállja a helyét, mind társadalom-, mind felekezeti-, mind helytörténeti szempontból igen fontos kútfő, amelynek feldolgozása figyelemreméltó vállalkozás. A feldolgozással kapcsolatos lehetőségeket Nagy Balázs Vince széleskörűen foglalja össze a kiadvány bevezetőjében (V. fejezet).

A kötet az 1757-es összeírás teljes szövegét adja közre az eredeti latin nyelven. A forrást alapos tanulmány ismerteti. Ebben kontextualizálásra, összegzésre kerülnek a dokumentumban található adatok, emellett segítséget nyújt a latin nyelvű felmérés feldolgozásához. Nagy Balázs Vince tudatosan építette fel a bevezetőt, célja, hogy „felvezesse” és bemutassa a kiadott forrást. A tanulmány szerkezete három nagyobb részre tagolódik, a fészeken elkészített tematikus fejezetek logikus sorrendben követik egymást. Az első részben a szerző a város 18. századi helyzetét mutatja be, társadalmi, jogi viszonyait, földrajzi elhelyezkedését, szerkezetét, önkormányzatát,

továbbá fejlődésének, kiépülésének ütemét (I–II. fejezet). A III. fejezetben Padányi Bíró Márton püspök személye és szerepe kerül ismertetésre. Nagy Balázs Vince összefoglalja mindazokat a lépéseket, intézkedéseket, amelyeket az egyházmegye vezetője tett a város és a püspökség érdekében (egyházszervezés, pasztorációs tevékenység). Végül a forrást, illetve annak feldolgozási szempontjait ismerteti a szerző. A IV. fejezetben – elsősorban Faragó Tamás munkái³ alapján – bemutatja a történeti demográfiai kutatások elméleti irányait, a népességtörténet főbb fogalmait, nézőpontjait, alapvető forrásait (a lélekösszeírások forrásértékét), majd az V. fejezetben a kiadott összeírás (*Conscriptio Animarum Districtus Wesprimiensis*) keletkezéstörténetét. Nagy Balázs Vince röviden felvázolja vizsgálati szempontjait (háztartások száma, a lakosság életkora, felekezeti megoszlása, családi állapota), amelyek eredményeit részben szövegesen, részben diagramok, táblázatok révén adja közre.

A bevezető tanulmány primer forrásokra és releváns szakirodalmi bázisra épült, a veszprémi egyházmegye és a város történetének jeles kutatói (többek között Dénesi Tamás, Hermann István, Hungler József, Lichtneckert András, Lukcsics József, Pfeiffer János) munkáit körültekintően használta. Éppen ebben rejlik a tanulmány egyik vitathatatlan érdeme, hogy a helytörténeti kutatások alapján összefoglaló képet ad a város és a püspökség történetéről, illetve viszonyairól a 18. század első felére vonatkozóan. A kötet így lehetőséget nyújt arra, hogy egyfajta szintézisként egyben olvashassuk az eddigi történeti eredményeket, emellett pedig a közzétett összeírás újabb lehetőséget nyújt a továbblépésre. A szerző átnézte a Veszprém Megyei Levéltárban és a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban a témához kapcsolódó anyagokat, és azokat beépítette a tanulmányba. Emellett fontos azt is kiemelni, hogy a feldolgozás módszertana összességében megfelelő szakirodalmon nyugszik, folyamatosan képet kapunk a felhasznált dokumentum sajátosságairól, azok forrásértékéről.

A közzétett forrás több szempontból is alkalmas történeti vizsgálatokra, egyrészt önmagában is, másrészt a korszak egyéb összeírásai révén összehasonlító, komparatív elemzésekre. Összehasonlítható a korszak további veszprémi összeírásaival, ugyanakkor a régió más településeivel. Az iratanyag segítségével alapos és intenzív kutatásokat folytathatunk a népesedési, demográfiai viszonyokkal kapcsolatban, ugyanakkor hely-, egyház- és társadalomtörténeti következtetéseket is levonhatunk.

A *conscriptio* háztartásokként halad, számba veszi az ott lakó személy nevét, a háztartásfőhöz való viszonyát (a rokonság fokát), korát, vallását, családi állapotát. A társadalomtörténeti kutatások szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a család és a háztartás történeti vizsgálata, ezen összeírásban is fontos információkat nyerhetünk azzal kapcsolatban, kik élnek egy ilyen alapegységben, milyen összetétellel rendelkeznek.⁴ Az összeíró esetenként feltüntette a szűkebb családon kívüli kapcsolatokat is, ám ebben az anyagban is előfordul, hogy ezek a személyek szolgaként, legényként kerültek felvételre, miközben a nevek alapján feltételezhető a rokonság. Benda Gyula mutatott rá Keszthely kapcsán az 1757. évi összeírást elemezve, hogy „... a rokonokkal élő többcsaládos háztartások felismerhetetlenek”.⁵

A témaválasztás apropóját adta többek között, hogy 2012-ben ünnepeltük Padányi Biró Márton veszprémi püspök halálának 250. évfordulóját. A kiadvány azonban természetesen túlmutat ezen egyedi eseményen, hiszen a forrás igen komoly kutatásokat indukálhat. A levéltári népességtörténeti források feldolgozásával Veszprém város társadalmának újkori történetéről igen differenciált képet alkotunk. Bizakodásra adhat okot a kutatók számára, hogy a Veszprém Megyei Levéltár és Nagy Balázs Vince tovább folytatja az egyházmegyét, illetve a várost érintő források további szisztematikus kutatását, illetve azok megfelelő jegyzetapparátussal bíró koncepciózus kiadását.

GÖZSY ZOLTÁN

JEGYZETEK

- ¹ BAK Borbála: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. Ajánlás a magyar nyelvű források közreadásához. Fons VII. (2000). 1. 91.
- ² DÁVID Zoltán: A családok nagysága és összetétele a veszprémi püspökség területén 1747–1748. In: Történeti Statisztikai Kötetek. Budapest, 1973.
- ³ FARAGÓ Tamás: A történeti demográfiai kutatások főbb forrásairól. In: ERDMANN Gyula (szerk.) Kutatás – módszertan. Rendi Társadalom polgári társadalom 2. Gyula, 1989. 427–449; FARAGÓ Tamás: A történeti demográfia. In: BÓDY Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.) Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Budapest, 2003.
- ⁴ Vö. BENDA Gyula: Zsellérből polgár. Keszthely társadalma, 1740–1849. Zalaegerszeg, 2008. 169.
- ⁵ Vö. BENDA Gyula: Zsellérből polgár. Keszthely társadalma, 1740–1849. Zalaegerszeg, 2008. 170.

Évfordulónaptár 2013 Veszprém

VERESKUTI KLÁRA

700 éve, 1313. okt. 26-án kelt adománylevélben Károly Róbert Veszprém megye örökös főispánjával tüntette ki a mindenkori veszprémi püspököt.

250 éve 1763-ban készült el a várban az egykori megyeházához kapcsolódóan az első igazi börtön.

250 éve Fellner Jakab megbízást kapott a veszprémi Püspöki Palota terveinek elkészítésére.

250 éve született KEMÉNY Ferenc (1763–Veszprém, 1832. márc. 13.) zeneszerző, karnagy. Francia származású volt, eredetileg Francois Geminnek hívták. 1802 után kezdte a Kemény nevet használni. 1794-ben, Veszprémben kötött házasságot, itt születtek gyermekei is. 1794 után a veszprémi székesegyház muzsikusa, majd 1800-tól karnagy. 1826-ban Höpler József javára lemondott karnagyi állásáról, és mint orgonista működött tovább haláláig. A 19. század legjelentősebb veszprémi zenésze, karmestere, orgonistája és kitűnő zeneszerzője volt.

250 éve született SZÁMMER Mihály (Augsburg, 1763–? 1806. febr. 3.) nyomdász. A Streibig József nyomdász által 1789-ben alapított veszprémi nyomdát Számmér Mihály 1793-ban vette át. 1794-től zömmel latin és német nyelven készültek kiadványok. Horváth János verseskötete 1797-ben, Haiszler György veszprémi orvos két tudományos munkája 1801–1802-ben készült itt. 1805-ben jelent meg a Prédikatori Tárház c. folyóirat. 1803-ban nyomdát alapított Székesfehérváron is. Halála után a nyomdát özvegye, Wallner Klára irányította. 1822 és 1837 között a nyomda irányítója ifj. Számmér Mihály volt. A 18. századból megmaradt csaknem 50 veszprémi kiadvány többsége magyar nyelvű és katolikus jellegű.

250 éve született MÁRKUS József, Eöri Márkus József (Veszprém, 1763. márc. 16.–Veszprém, 1834. márc. 10.) katonatiszt. 1780-ban kezdte katonai pályáját. Az 1790-es évek elején hadnagyi rangot kapott. Az 1797. évi nemesi felkelés idején már századosi rangot viselt. 1805-ben az itáliai fronton harcolt a franciák ellen, az 1809. évi háborúban a Veszprém vármegyei nemesi felkelő gyalogos-zászlóalj parancsnoka volt. 1813-ban, ezredesként vonult nyugalomba és Veszprémben telepedett le. 1824-ben, saját költségén lépcsőt építtetett a Szent Anna-kápolnától, a mai Óváros tere. Elhanyagolt síremléke a veszprémi Alsóvárosi temetőben található.

225 éve 1788-ban alakult meg a veszprémi evangélikus egyházközség. Egyszerű imaház használatára kaptak engedélyt, 1788. febr. 24-én tartották meg ott az első istentiszteletet. Még ugyanebben az évben a gyülekezet Mikó Zsigmond személyében tanítólelkészt is alkalmazott.

200 éve kezdték el építeni a Rosos-, a Kopácsy- és a Balassa-Cseresnyés-kúriákat.

200 éve Veszprémben a Szammer nyomda kiadványaként jelent meg a nyelvújítás híres gúnyirata, a Mondolat, mely a nyelvújítók szófacsarásait pellengérezi ki. A mű szerzője Somogyi Gedeon, tótvázsonyi származású, veszprémi esküd a vármegye levéltárosa volt.

200 éve halt meg HAVRANEK József (?–1813. jan. 2.) orvos. 1770-ben, Bécsben szerzett orvosi diplomát, majd Veszprémben telepedett le, és Veszprém vármegye első főorvosa volt. A vármegyei közgyűlés háromévenként újraválasztotta. 1797-ben II. Ferenc császártól nemesi levelet kapott. Munkásságáról nincsenek adataink. Egyetlen fennmaradt művét a diploma megszerzésekor írta, De Vomitu (A hányásról) címmel. A Vár u. 6. sz. alatti, általa építtetett házon, tábla őrzi emlékét.

175 éve született BENKŐ István (Veszprém, 1838. júl. 5.–Veszprém, 1912. szept. 2.) kádármester, városi képviselő. Kádármesterséget tanult Pesten, 1852-ben szabadult, majd tudását bővítendő külföldre ment. 1860-ban, Veszprémben már városi képviselő, 1890-től városi tanácsos. A vármegyei bizottságnak 24 éven át volt tagja. Kádármesterként 36 magyarországi kiállításon vett részt. Szerepelt a Párizsi Világkiállításon is. 1875-ben vörösborkészítő hordót talált fel, amelyre szabadalmat kapott. Turinban felkereste Kossuth Lajost, akinek egy díszcsutorát vitt, amely később a Nemzeti Múzeumba került. A veszprémi Alsóvárosi temetőben nyugszik.

150 éve született HULLÁM József, Wellner József (Veszprém, 1863. okt. 24.–Veszprém, 1892. dec. 26.) író, szerkesztő. Már fiatalon, 1885-ben segédszerkesztője, a következő esztendőben szerkesztője volt Kompolthy Tivadar lapjának, a Veszprémi Független Hírlapnak. A lapszerkesztés mellett főleg lírai költeményeket írt. Három verseskötete (Hullámok, Virághervadás, Az én világom) és egy elbeszéléskötete (Amiket titkolnak) jelent meg.

125 éve, 1888-tól az 1920-as évek közepéig működött a Szálloda a Magyar Királyhoz néven a mai Szabadság tér 13. sz. alatti épületben.

125 éve, 1888-ban XIII. Leó pápa engedélyezte, hogy Csatáron búcsút rendezhesse nek a Szent Kereszt-kápolnánál. Ma már csak évente egy alkalommal május első vasárnapján tartanak búcsút.

125 éve született NAGY László (Veszprém, 1888. febr. 17.–Balatonlelle, 1969. nov. 4.) polgármester. Középiskolába Veszprémben járt, a budapesti tudományegyetemen 1913-ban államtudományi doktori diplomát szerzett. 1908-ban Szombathelyen jegyzői oklevelet kapott. Még abban az évben Bakonyszentkirályon, később Szabadbattyánban segédjegyzőként dolgozott. 1918-ban Csősz község jegyzője, 1920-tól Veszprém vármegye aljegyzője. Egy évvel később Veszprém város adóügyi tanácsosa, néhány hónap múltán városi főjegyző. 1941 és 1944 között Veszprém város polgármestere. Életének további sorsa még ismeretlen.

125 éve 21 veszprémi értelmiségi polgár és néhány virilista megalakította a Méheskerti Társbirtokossági Kört. Az alakuló közgyűlés 1888. május 22-én volt. Az épület, mint vendéglő az 1950-es évekig működött, majd lebontották. A veszprémi értelmiségi réteg jelentős szórakozó és találkozási helyéül szolgált

125 éve született BÁNÁSS László (Pozsony, 1888. okt. 14.–Bp., 1949. ápr. 20.) r. k. püspök. Budapesten a piaristáknál érettségizett, majd Innsbruckban és Rómában tanult. Jogi doktor volt, aki diplomatának készült. Nagyváradon 1912-ben szentelték pappá.

Pápai titkos kamarás, 1925-től egyházmegyei tanfelügyelő, 1926-tól karnagy. Számos zenei tárgyú cikkeket írt romániai magyar lapokba. 1945. augusztus 16-ától veszprémi apostoli kormányzó, 1946. szeptember 4-étől püspök. Kihelyezett káplánságot létesített Dákán, Nagycacsádon és Gézaházán. Lelkészséget hozott létre Nagygyimóton és Pápán, plébániát állított fel Veszprémben a Világ Királynője-templomnál (Regina Mundi). A vallásközi béke megteremtésén fáradozott. A veszprémi székesegyház altemplomában nyugszik.

100 éve, 1913 februárjában szervezték meg a 31. veszprémi Honvéd Gyalogezredet, a város háziezredét, mely az I. világháború előtt, az akkori összesen 32 ezredet számláló honvédgyalogság egyik regimentje volt. Az I. és a II. zászlóalj Veszprémben, a III. Tata-tóvárosban állomásozott. Az ezredtörzs székhelye Veszprémben, a Búzapiac tér 8-as számú, ma már nem létező Reviczky-házban volt.

100 éve épült fel a Takarékpénztár bérháza az Óvári Ferenc utca 7. sz. alatt, a régi postapalota mellett, Csomay Kálmán tervei alapján és kivitelezésében.

100 éve született RÁCZ Miklós (Csepreg, 1913. márc. 10.–Veszprém, 1998. márc. 15.) jogász, tornász. Az elemi és a polgári iskolába Csepregen járt, 1932-ben, Sopronban érettségizett. A debreceni tudományegyetemen szerzett jogi diplomát. A 2. világháborúban katoná, majd a Szovjetunióban hadifogoly. 1935-ben Budapest tornászbajnoka, és a világbajnok főiskolai csapat tagja. 1938-ban, Veszprémben, ügyvédjelöltként kezdte a tornászutánpótlás nevelését. 1950-től az Építők Torna Szakosztályánál dolgozott. 1957-ben először megszervezte a Balaton tornászbajnokságot, a következő évben a magyar tornasport országos elnökségének tagjává választották. 1964 után a Veszprém Megyei Torna Szövetség elnöke.

100 éve, 1913. március 15-én a Megyeház tér 2. sz. épület falán Petőfi-emléktáblát avatott a veszprémi színpártoló egyesület. A Csikász Imre által készített bronztábla Petőfi Sándor látogatásának emlékét őrzi, aki 1848. március 5–6. napján e házban működő fogadó vendége volt.

100 éve halt meg BEZERÉDJ Viktor (Veszprém, 1855. nov. 29.–Bp., 1913. nov. 2.) államtitkár, szakíró. Bezerédj Gyula alispán fia. 1880-ban Veszprém vármegye aljegyzője, 1885-től a veszprémi kerület országgyűlési képviselője. 1889-ben háznagynak választották. 1907-ben elnyerte Veszprém város díszpolgára címet. Közigazgatási és közgazdasági cikkeket, tanulmányokat írt, amelyek többek között a Nemzetgazdasági Szemlében és veszprémi lapokban jelentek meg.

75 éve, 1938-ban épült fel a Szent István Elemi Népiskola, a mai nevén Dózsa György Általános Iskola.

75 éve, 1938-ban kezdték el építeni a Danuvia Ipari és Kereskedelmi Rt. (későbbi Videoton) gyártelepét.

75 éve, 1938-ban alapították meg a Csererdő városrészben a Magyar Lőszerművek Rt.-t.

75 éve, 1938-ban Ispánky József szobrászművész elkészítette a városképet meghatározó Szent István király és Gizella királyné kettős szobrát, amit 1939 júniusában lepleztek le.

75 éve, 1938-ban készült el a jeruzsálemhegyi sziklaszírt alatti pincerendszer. 1944-ben itt őrizték a koronaékszereket.

75 éve, 1938-ban Iklódy-Szabó János támogatásával a felújított Tűztoronyra négy világító számlappal ellátott különleges szerkezetű új toronyórát raktak fel, mely a negyed és az egész órákat ütötte. A harangjáték pedig naponta kétszer szólalt meg, 12 óra 15 perckor és 18 óra 15 perckor. Veszprémhez kötődő zeneszerzők, Bihari József és Csermák Antal által szerzett dallamokkal.

75 éve készült el a 8. sz. főközlekedési út belvárosi szakasza.

75 éve restaurálták a Gizella-kápolnát, melynek köszönhetően nyerte el mai alakját, és újították fel a várkutat. A kút fölé a Műemlékek Országos Bizottsága kovácsoltvasból emelőállványt helyeztetett el.

75 éve kezdték meg a görög apácák és a domonkosok kolostora romjainak részleges feltárását.

75 éve halt meg ÓVÁRI Ferenc (Veszprém, 1858. május 3.–Veszprém, 1938. márc. 11.) jogász. Középiskolai tanulmányait szülővárosában és Székesfehérváron végezte, 1882-ben, a budapesti tudományegyetemen szerzett jogi diplomát. 1884-ben ügyvédi vizsgát tett, majd Veszprémbe ügyvédi irodát nyitott. Törvényhatósági bizottsági tagként főként a közigazgatási viszonyok javítását és a tűzoltás ügyeinek szervezettebb kezelését szorgalmazta. 1887-től a veszprémi önkéntes tűzoltóegylet örökös főparancsnoka, az országos és a vármegyei Tűzoltó Szövetség elnöke. 1892-ben szabadelvű programmal a nagyvázsonyi kerület országgyűlési képviselőjévé választották. Hat ciklusban a nagyvázsonyi, négyben pedig a veszprémi kerületet képviselte. 1904-ben megalapította a Balatoni Szövetséget, amelynek elnöke és közlönyének szerkesztője. Munkásságának eredménye a veszprémi színház és a balatonalmádi fürdő. Az országos politikától 1918-ban, az őszirózsás forradalom idején vonult vissza. 1927-től a Felsőház tagja. Életében és közéleti tevékenységében kiemelt hely jutott a Balatonnak és Balatonalmádinak. 1909-ben Veszprém díszpolgárává választották.

75 éve épült meg a Margit-templom és 1938. okt. 23-án szentelték fel, Rott Nándor áldotta meg a templomot, Tóth Tihamér segédpüspök mondta az ünnepi beszédet.

50 éve, 1963-ban elkészült az egyetemi tornacsarnok és átadták a városi stadiont.

50 éve hunyt el GAAL István (Kalocsa, 1911. jún. 12.–Veszprém, 1963. júl. 27.) orvos, tanár. Egyetemi oklevelet 1936-ban Budapesten szerzett. Miskolcon, majd a szegedi klinikán dolgozott gyermekgyógyászként. 1944-ben a Kassai Gyermekmenhely igazgató főorvosának nevezték ki. Az intézet ápoltságával együtt a háború elől menekülve Veszprémig jutott. Irányításával 1945. április 27-étől a gyermekmenhelyben folytatták a munkát. Az intézetet 1950-ben gyermekkórházzá fejlesztették és korszerűsítették. Három év múlva megnyitotta a város első gyermek-szakrendelőjét és anyatejgyűjtő állomását. Nevéhez fűződik a vérellátó központ létesítésének gondolata. Több mint félszáz tudományos közleménye jelent meg hazai és külföldi szaklapokban. Az Alsóvárosi temetőben nyugszik.

50 éve halt meg GUTHEIL Jenő (Kaposvár, 1887. febr. 12.–Veszprém, 1963. okt. 4.) r. k. kanonok, író, történész, tanár. A középiskolát szülővárosában, a teológiát Veszprémbe és Budapesten végezte. 1910-ben szentelték pappá, 1911–1913-as években káplán volt Felsőörsön. Veszprémbe 1914-től töltött be különféle egyházi feladatköröket: teológiai tanár, szemináriumi aligazgató, a Szent Anna-templom igazgatója, tanfelügyelő, pápai prelátus, kanonok. Számos cikke, tárcája és karcolata jelent meg a

Veszprémi Hírlapban. Veszprém történetét, műemlékeit és egyházi művészetét kutatta. Sírja a kaposvári temetőben van.

25 éve hozták létre az Alternatív Általános Iskolát, melyben beilleszkedési, magatartási és tanulási nehézségekkel küzdő többségében túlkoros fiatal képzése folyik.

25 éve költözött mai helyére a Játékszín.

25 éve, 1988. május 7-én avatták fel a belváros három hangulatos udvarát a Fortuna-udvart, a Sarolta-udvart és a Gizella-udvart.

25 éve halt meg MÁRFÖLDY Aladár (Bp., 1893. nov. 3.– Bp., 1988. júl. 6.) építész-műnök. A műegyetemen 1921-ben szerzett építész-mérnöki diplomát. 1922-től Veszprém-ben dolgozik, 1924-ben kinevezték a város főmérnökének. Tevékenysége idején alakult ki a Margit-templom körüli kislakásos telep, az Ányos és a Sziklay utca. Rendezték a Kossuth utca, a Cserhát, a Búzapiac és a Rákóczi tér (ma Óváros tér) környékét. Elkészítette a Hősi Kapu tervét. A háborús károkról fényképeket készített. 1945-ben eredményesen tárgyalt a németekkel a városi közművek, köztük a robbantásra előkészített Viadukt megmentése érdekében. A háború után szervezte a romeltakarítást és az újjáépítést. 1946-ban állásából elbocsátották, később a városból Balatonalmádiba költözött. A Balatonfüredi Szívkórház főmérnökeként ment nyugdíjba.

25 éve hunyt el RUTTKAY Mária (Bp., 1906. dec. 8.–Veszprém, 1988. szept. 1.) színművész, Czeglédy Sándor színművész felesége. 1931-ben végezte az Országos Színészegyesület Színészképző iskoláját. Vidéki színházakban szubrettként kezdte pályáját, később áttért a komikai és jellemszerepekre. 1961-től a veszprémi Petőfi Színház tagja. Nyugdíjba vonulása után is jelentős szerepeket játszott. 1984-ben lépett utoljára színpadra. 1968-tól Érdemes Művész, 1986-ban megkapta Veszprém város Pro Urbe Emlékérmét.

25 éve, 1988. november 17-én fejezték be a Petőfi Színház rekonstrukcióját, a Szendrő Péter tervei alapján felújított, kibővített Petőfi Színházat, amit Sík Sándor: István király c. drámájának bemutatásával nyitottak meg.